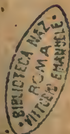
M. TERENTII VARRONIS

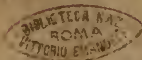
PARS LIBRORVM QVATTVOR ET VIGINTI DE LINGVA LATINA.

Ex bibliotheca Antonii Augustini.

[redacted]

ROMAE

Apud Vincentium Luchinum.

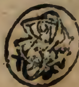
M.D.LVII.

CICERO IN BRVTO

Cottae pro se lege Varia, quae inscribitur. eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus; idemque eruditissimus, et Graecis litteris, et Latinis; antiquitatisque nostrae, et in inuentis rebus, et in actis, scriptorumq. veterum litterate peritus. Quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio praestans, omnique doctrina, pluribus, et illustrioribus litteris explicauit.

Augustinus libro VI. cap. II. de Ciuitate Dei.

Quis Marco Varrone curiosius ista quaesiuit? quis inuenit doctius? quis considerauit attentius? quis distinxit acutius? quis diligentius, pleniusque conscripsit? Qui tametsi minus est suauis eloquio; doctrina tamen, atque sententiis ita refertus est, vt in omni eruditione, quam nos saecularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, quantum studiosum verborum Cicero delectat. Denique & ipse Tullius huic tale testimonium perhibet, vt in libris Academicis dicat, eam, quae ibi versatur, disputationem se hausisse cum M. Varrone,

homine,inquit, omnium facile acutissimo, et sine vlla dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo, vel facundissimo: quoniam re vera in hac facultate multum impar est: sed omnium,inquit, facile acutissimo. & in eis libris, idest Academicis, vbi cuncta dubitanda esse contendunt, addidit sine vlla dubitatione doctissimo. profecto de hac re sic erat certus, vt auferret dubitationem, quā solet in omnibus adhibere; tamquam de hoc vno etiam pro Academicorum dubitatione disputaturus, se Academicum fuisset oblitus. In primo autem libro, cum eiusdem Varronis litteraria opera prædicaret: Nos,inquit, in nostra vrbe peregrinantes, errantesque, tamquam hospites, tui libri, quasi in domum reduxerunt; vt possemus aliquando, qui, & vbi essemus, agnoscere. tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, caussas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis, excellentisq. peritiae, & quod de illo etiam Terentianus elegantissimo versiculo breuiter ait; Vir doctissimus vndecumque Varro: qui tam multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, quam

multa vix quemquam legere potuisse credamus: iste inquam vir tantus ingenio, tantusq. doctrina; si rerum velut diuinarum, de quibus scribit, oppugnator esset, atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio vtrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, detestandaque conscriberet. Cum vero deos eosdem ita coluerit, colendosque censuerit, vt in eo ipso opere litterarum suarum, dicat se timere, ne pereant, non incursu hostili, sed ciuium negligentia, de qua illos velut ruina liberari a se dicit, et in memoria bonorum per huiusmodi libros recondi, atque seruari vtiliore cura, quam Metellus de incendio sacra Vestalia, et Aeneas de Troiano excidio penates liberasse praedicatur; et tamen ea legenda saeculis prodit, quae a sapientibus et insipientibus merito abicienda, et veritati religionis inimicissima iudicentur: quid existimare debemus; nisi hominem acerrimum, ac peritissimum, non tamen SanctoSpiritu liberum, oppressum fuisse suae ciuitatis consuetudine, ac legibus; & tamen ea, quibus mouebatur, sub specie commendandae religionis tacere noluisse.

M. Fabius Quintilianus lib.X.cap.I.Institut.

Alterum illud est prius satyrae genus, quod non sola carminum varietate mixtum condi-

dit Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. plurimos hic libros, & doctissimos composuit peritissimus linguae Latinae, et omnis antiquitatis, & rerum Graecarum, nostrarumque; plus tamen scientiae collaturus, quam eloquentiae.

Et libro XII. cap. XI.

Quam multa, immo paene omnia tradidit Varro?

Lactantius Firmianus lib. I. cap. VI. Instit.

M. Varro, quo nemo vnquam doctior, ne apud Graecos qudem, neque apud Latinos, vixit.

ORDO ET RATIO LIBRO-
rum de lingua Latina, & quo tempo-
re scripti sint.

Varro libros de Lingua Latina, quorum extat memoria, plures enim fortasse scripsit, quattuor et viginti confecit. Itaque, omnis eius operis de lingua Latina tres fecit partes. Prima est, quemadmodum vocabula rebus essent imposita. Secunda, quo pacto declinata in descrimina ierint. Tertia, vt ea, inter se ratione coniuncta, sententiam efferant. Prima pars sex libris exposita est. Tribus prioribus, de disciplina originis verborum. Posterioribus, de verborum originibus. Illi ad P. Septimium, qui Varronis Quaestor fuit: hi ad M. Tullium Ciceronem missi. Primus ergo liber continet, quae dicantur, cur etymologice neque sit, neque ea vtilis sit. Secundus, quae sit, et cur ea sit, & in quibus sit. Tertius, quae forma sit etymologiae. Quartus, in quo sunt origines verborum locorum, & earum rerũ, quae in locis sunt. Quintus, origines verborum, quibus tempora sunt notata, et eae res, quae in temporibus fiunt. Sextus, origines eorum, quae a poetis vsurpantur.

Secunda pars, sex libreis constat. Priores tres, de disciplina declinationum: septimus,

Ex Prisciano, & Gellio.

Ex Varrone, libro sexto, et septimo.

Ex libro quarto, et sexto.

Ex libro septimo.

Ex libro septimo, octauo, & nono.

octauus, nonus. Posteriores, de eius discipli-
nae propaginibus: decimus, vndecimus, duo-

Ex libro septimo, et nono.

decimus. Septimus igitur continet ea, quae di-
cuntur contra similitudinem declinationum.

Ex eisdem septimo, et nono.

Octauus, quae contra dissimilitudinem, quae
anomalia appellatur. Nonus est, de forma si-
militudinum. Decimus, vndecimus, duodeci-
mus, de declinationum disciplinae, vt dixi,
propaginibus; vt de formulis verborum.

Ex libro quarto.

Tertia pars, vt verba inter se ratione con-
iuncta sententiam efferant, ceteris libris conti-
nebatur. quorum ordo et ratio nobis ignota
est. In heis, de copia verborum, & de poema-
tis. Hos libros existimo fuisse scriptos pau-

Libro quarto.

cis admodum annis ante obitum Ciceronis.
Cum enim Varro scribat: Camelus suo nomi-
ne Syriaco in Latium venit; vt Alexandria
Camelopardalis nuper adducta, quod erat fi-

Libro octauo capite nono decimo.

gura vt camelus, maculis vt panthera; C. Pli-
nius Secundus sic ait: Camelodardalis, Dicta-
toris Caesaris Circensibus ludis primum visa
Romae. Quod si vera est aliquot librorum
ex his ad M. Marcellum inscriptio a nonullis
relata; ante Marci quoque Marcelli obitum
conscripti sunt. Is vero, quartò Kalendas Iu-
nias C. Caesare quartū, et Q. Fabio Maximo
Consulibus, interfectus est, anno post Ro-
mam conditam septingentesimo octauo:

C. Caesar Idibus Martiis anno proximo; altero anno vii. Idus Octobris M. Cicero. Extat quidem certe ad M. Varronem Ciceronis epistola, qua significatur pollicitum fuisse Varronem ei nonnulla ingenii sui munera mittere. Earum litterarum verba infra scripsimus. Cicero Varroni salutem. Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, nec populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, non vt flagitem. misi autem ad te quattuor admonitores non nimis verecundos, nosti enim profecto os eius adolescentioris Academiae. ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandaui, vt rogarent. expectabam omnino iamdiu, meq. sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quam aliquid accepissem, vt possem remunerari quodam simillimo munere: sed cum tardius faceres, id est, vt ego interpretor, diligentius: teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq. nostri, quo possem litterarum genere, declararem.

10 24. possent) possint.

11.1. propter bis quaternas caussas) propter quaternas caussas. propter has quat. caussas. propter ternas caussas. duo priora ex libris, posteriora audaci emendatione.

11.6. heic commorandum) heic admonendũ. ex libris vtrumq.

11.18. Quartus, vbi est aditus, et initia regis) aditus ad initia rei: non infelici audacia emendatum.

12.12. initia) principia.

12.18. Quare fit, vt omnia fere sint) vt ideo fere omnia.

12.25. Quare quattuor genera) Quare quod quattuor.

12.26. horum enim) harum enim. vtrumque mendose.

13.10. Filiam habeo) Virginem habeo Plaut, in Aulul.

13.12. o terra trita) o terra terrea. o terra Graeca. ex libris. Totus hic locus Ennii mendosus est.

14.12. Andromacha Noctiq. caua) Andromacha nocti: Quae caua. ex felici audacia.

14.16. cauea, et cauile) cauea, et caulae, non nemo emendat.

15.1. Via quidem) Via ſiquidem.
15.9 pinſibant) pinſabant.
15.11.ab eo qui Romanus combuſtus eſt) ab eo qui Romae non combuſtus eſt. ab eo quoad Romae combuſtus eſt. vtrumq. ingenioſa inueſtigatione.
15.18.vtrumq.)aut vtrumq.non nemo mutat.
17.6. item alia,quae ſegetes ferunt) item alia. Quae ſegetes ferunt.
17.17 ſuſtollit,) ſuſtulit. (ſus.
17.21.Diuidit in eos agros etc.)locus mendo-
17.24.Vbi nunc eſt Roma ſeptem montium demiſſior) locus mendoſus.
17.27.Terra abiit) Terra abit. (vis.
18.2. Hinc ſudor quiuis) hinc ſudor. Aquae
18.13.ſuſcipiunt) ſuſpiciunt
18.10.σταμνίν) στεγνὸν,aut στεγανόν.
18.23. continue) continuo.
18.26.qui aliter facit,ex ambitu cauſſam dicit) indagabili ex ambitu libri omnes,quos vidi.
19.5. nihil Latinum vt quod oritur) nihil Latinum,et ignotum: vt quod oritur.quidam putant ex veterum libror. notis ſcribendũ.
19.26.ſunt et nomina etc.) Ante haec verba multa,ni fallor,deſunt.
20.21.quod ea,qua tum itur,velabrum) quod ea, qua tum deſcendebant dicitur velabrũ. vtrumque ex libris.

21.25.proximo cliuo) primori cliuo.vtrumq. habent libri.

22.24.vimineta fuerunt)vimina nata fuerunt. ex libris vtrumq. tat.

25.4.adiungat)adiugat.vir quidam doctus mu

25.25.Ibant malam viere)Ibāt malacci.vtrūq. libri.Ibant mane viere idem vir doctus.

28.3. ignis ſcindit .Ideo calet,) igneſcit, ideo calet; alter vir doctus.

28.18.Quod ibi dixit,) Quod ille dixit,Plaut. in Ciſtell

31.5. conſul fiat.) conſul fuat.

32.19.et inde deſitum) locus mendoſus littura fortaſſe emendandus.

33.15.extremeis ſubſidio) extremi ſubſidio. placet viri cuiuſdam docti coniectura.

34.12.cui eae opimae) cui ea opima . ex coniectura.

35.1. quas indagatur) quaſi indagator:vtrumque ex libris.

35.2. Quod ſequitur verbum aduentum, et inuentum)ſunt qui ita ſcribendum putent. venator a vento,† quod ſequitur feram ad ventum,et in ventum .

† venatu.

35.8. fundamentum inſtituit,) negotium inſtituit,ex libris vtrumq.

37.26.exta loco quo ſolent addi ex mola, id eſt ſale, & farre molito.) ſic in veteri libro

Achillis Mafei, quo multum vſi ſumus. In alio libro eſt, exta ollica. ſcribendum for- ſitan eſt. exta olla coqui ſolent addita mo- la: ea eſt ex ſale, et farre molito. Valerius Maximus lib. II. cap. i. ita ſcribit. In ſacrifi- ciis mola, quae vocabatur, ex farre, et ſale conſtat: exta farre ſparguntur.

38.11. horreum ab horrendo) ab horrido, ex coniectura.

38.25. et placenta, quod edebant) et placenta. Quod edebant. rectius eſt.

39.2. quae nimis cruda) quae minus cruda. ex coniectura.

36.16. et vt ſeruarent, ſalere) Diomedes ita ſcri pſiſſe Varronem exiſtimat, non ſalire, lib. i. cap. iiii.

40.10. Item Graeci ſigillatim, vt ouum, bul- bum. Lana) locus mendoſus.

40.15. Trama, quod tranat frigus) Trama, quod trameat filum. ſic docto cuidam viro placet. et poſtea genus veſtimenti denſum.

40.24. in cacumen) in acumen. vtrumq. habẽt libri. (emendatione.

40.27. confectum ſit) confecteis ſit. ex audaci

43.7. poculi genus δεπίσκαι) δέπαστρον ex Pol luce lib. xi.

43.18. calidum) caldum.

44.20. colligarent. Dictum capital.) ſcribe

colligarent; dictum capital.

45..4. caltulam,ac crocotulam) aut. Plaut. in Epidico.

45.17.aut colendi) aut colligendi ex coniectura.

46.14.soluunt,idest luunt,) scribe luunt,idest soluunt.

47.2. quae virgeis) quae iunceis.

47.16.quo munitius) quo muniti.

48.13.cognominatum) nominatum.

50..20..millies aduentu) milites ad vectim. ex libris vtrumque. mulieris ad restim placet docto cuidam viro.

50.24. magistratus misit.) mag. signum misit. ex libris.

51.1. quod alii esse) quod alii inesse.

52.17.mitteret carpentum)iniiceret carpentũ.

54.4. et ius institutum) et institutum.

54.9. super lectulis origines) Haec non cohaerent superioribus.

54.24.vt sagum Reno Galli quid gaunacum ma eius sagum) locus mendosus.

54.26.torale) scribe toral.

56.16.δῶμον)δῶρον.

57.2. vnum addunt) vinum addunt.

58.13.vocabulo)verbo.

63.10.Videbimus. factũ volo,i,redito conticinio) Videbitur,factum volo, redito huc

conticinio.Plaut.in Asina.Vide 105.28.
63 13.dies est) tunc dies est.
63.20.temporis pars)temporis pars prima.
63.23.virere) viuere.
64.15.est satis.) sat est. Plaut in Trucul.
67.4. ante diem duodecimum) quartumdecimum.ex fastis.
67.16.vt a suffiendo subligaculum)a suffiendo, vt sublig. ex verisimili coniectura.
68.18.sacrificatur,)sacrificant.
70.2. Mucius abnegabat) ambigebat.
70.15.pertineat)pertinet.
71.22.ab aliquo)ab alio.
72.12.secuti,) secutus.
72.23.quorum repertum) quorum in promptu. non nemo opinatur scribendum.
73.23.mentem quodammodo motam amoueo.)mentem quod. moueo . ex docti viri opinione.
74.8. vt Libentina)Nonius Marcellus refert Varronem scripsisse lib. IIII.siue. V.de lingua Latina, proluuiem, & prolubidinem dici ab eo, quod lubeat)vnde etiam lucus Veneris Lubentinae dicatur.
75.7. ac fatuus fari id) locus mendosus.
75.13.cum de poetis)de poematis.
75.23.pollutum)polluctum quidam scribendum putat,.& 75.25: 27.

75.25.id dicitur.Pollutum,) id dicitur pollutum: quidam·

75.27.porrecta)proiecta.

76.12.et fatuus, et fatue) et fatua; vel et faunus; scribendum esse opinamur.

77.1. a concinne,)a concinno.ex cõiectura.

77.5. quod proscenio) quod in proscenio.

77.11.extremum nouissimum etc.) Refertur hic locus a Gellio lib.xii.cap.xxi.

77.20.quomodo additae erant,quibus) quom additae erant,qui.ex coniecturis.

78.11.si dico quid scienti quod det, quod ignorauit,trado.)locus mendosus.

78.27.suicuiusque)vniuscuiusq.

81.18.sequor Hercule)sequor Hercle.

83.5. Nam et quidem facere verba etc.)locus mendosus tribus his versibus.

83.25.et qui id in testamento)et cernito in testamento, coniectura audaci ex Varrone lib.proximo,et Vlpiano in Institutionib.

84.22.audio, aut ausculto.) audio haud ausculto.non nemo.

85.1. repotatio:) repotia doctus vir.

85.7. manuterium,)manutergium,

85.7. Nunc primum ponam) ante haec verba videntur multa deesse.

86.5. aliquot rebus idem)item.

86.7. quam comoediam alii) M.Attii docti

viri

viri ſcribendum putant. ſic proximo libro M. Attius in Caſina. Quid fringutis? Plautum vtrobiq. hoc nomine ſignificari ſcimus. Sed quid de Boeotiae auctore iudicauerit idem Varro in libris de comoediis Plautinis, videndus Gellius lib.iii.cap.iii.

86.18. Auſpicio orando) exorando quidam.

86.22. vbi canat collegas) locus mendoſus.

87.1. caput edicti) delent quidam verbum edicti.

87.4. claſſicus canat) claſſicum forte, vt hoſti cum paulo poſt.

87.12. quod cenſor exercitu etc.) locus mendoſus.

88.5. Quae cum E,) Quia I cum E, quidam. ſed mihi locus hic mendoſus adhuc videtur.

89.7. obſcurior fit voluntas, in poſteriores non reprehendenda. Igitur) locus mendoſus, ita fortaſſe emendandus. voluntas impoſitoris. Non reprehendendi igitur illi,

89.9. facilius) vt facilius.

89.18. ab eo quod non erunt etc.) locus mendoſus.

90.10. multo tanto propius) tanto delendum eſt.

90.17. vt quia quare ad medendum medicina.) a medendo medicina. quidam; ſed non

est locus integer.

91.19.Testaq.meta &c.) locus mendosus.

92.19.Naeuius: Expirante vapore vides, vnde ignes cluet mortalibus diueis) Expirante vapore videmus, Vnde ignis lucet mortalibus clam diuisus. ex Cic. lib.ii. Tuscul. Gabriel Faernus, qui pleraq. alia, emendabat.

93.3. vide quod opus fiat.)quid opus fiet. vel quid opus fuat.

95.23.velatas frondentis comas.) locus mendosus.

95.25.curuamus.) curuantur forte.

96.2, cosauli, dolosi,eso.&c.) locus mendosus.

96.11.cascas res volo profari.) profari volo quidam.

96.18.Ridiculum est, &c.) Priscian. lib.iii.refert ex Pomponio postrema verba huius epigrammatis. tua amica senexst. cetera mendose scripta redegit in hunc ordinem Octauius Pantagathus, qui permulta alia restituit. Veteres libri sic habent. Ridiculum est, cum te Cascam tua casca dicit. Amica Philipotonis eius, qui senex puerum dicit pusum, puellam pujam. Sic fiet mutuam mulinam, vt sis vere pusus tu, tua amica senex.

99.19.cum res maiore ratione legebantur) cum res maior erat, eo legebantur. conie=ctura verisimili.
100.26.Thynno capto &c.) locus mendosus.
101.23.decem annos) duodecim annos. vtrumq. ex libris.
102.1.quod item) quod itent, non nemo.
102.11.est nequam.) haeret. quidam. alii est. Nequam est lana,
102.17.nam inde) nam id est. ex coniectura.
102.28.Pacuuius deum triportenta in Mercatore ponit.) locus mendosus. et quae se=quuntur Plauti sunt,non Pacuuii.
103.2.diuidia est,)diuidiae st,scribendum.
103.5.sed quid tibi est? lienes necant,) tibist? lien necat,Plaut.in Curcul.
105.28.Videbitur,etc.)Vide.63.10.
107.7.morticinium) morticinum.
107.18.Fiexaminat aquam lymphatam.) Flexanima tamquam lymphata. ex Cicerone lib.i. de diuinat.
108.7,Latina)Latine.
108.22. Euax iurgio vxorem) Euax iurgio Hercle tandem vxorem.Plaut.in Menahe.
108,25.Puella spe) puella saepe. vir doctus opinatur.
110.1.Quia ego ante hac) Quum ego ante hac. Plaut.in Cistell.

110.5.ferre quem)fert qui, doctus vir scribendum putat.

111.4.clamor ad caelum) Ad caelum clamor.

111.5.Et a frendice:etc.) locus mendosus.

111.7.sues auoluerat.etc.) locus etiam mendosus.

111.20.deliquium est.) deliquomst. Plautus in Casina.

112.2.Persibus a perite.)Persicus fortasse scribendum,ex Sex. Pompeio,qui peracutum interpretatur. & haec Naeuii verba refert. Et qui fuerit persicus, carpenti adest ratio.

112.4.Protinam a protinus continuitatem significans.) Nonius Marcellus refert Varronem scripsisse, protinam vel protinus continuatione vel praeteritae, vel futurae longitudinis dici.

112.13.resarrire ab serra)reserare ab sera,magis placet.

117.12.caussam, quare ab impositis nominibus declinarint,ostendi) causa inquam cur eas ab impositis nominibus declinarint: quam ostendi. sic libri fere omnes.

117.24.ac heis) atque heis scribendum, vel ac delendum est,vt Faerno nostro placet.

118.3.cum fiunt etc.)locus mendosus.

118.4.et maneat) remaneat, non nemo.

118.26.ab equo equito) ab equo equile,

quidam.
119.13.propter eorum quam dicuntur.) locus mendosus,eorum, propter quae dicuntur. quidam scribendum esse opinatur.
122.1.quae petimus,quod)quippe quod,forte scribendum.
122.19.atrium πτέρυγλον similitudinem) atriũ πτερύγλιον simile, doctus vir putat scribi oportere.
123.4.solum,quod) solum, quo. non nemo.
124.21.Si ex diverseis) Sic ex diu.
124.22 a luo luam,)ab luo luam.
126.4.exspectari) spectari.
126.10.nunc discrepant)num discrepent.
126.19.quatum uis) quoius.
127.1 quisque:) quis,quae:
127.4.effinitum:)finitum.
128.4.quae,quam)qua,quam.
128.10.sic ee is) eaeis.
128.27.ad finitam)ad infinitam.
128.28.seruare)seruari.
129.17.Parma, Alba, Roma.Parmenses:)doctus vir putat post verbum Roma scribendum Romenses,et Albenses, vt Parmenses.
130.12.sic amabor, legor, & eiusmodi verbi, est vocabulum) sic ab amor, legor, et eiusmodi verbeis vocabulum. ex coniecturis mutandum.

131.17.non salsum insulsum) insalsum quidam.

132.28.surus.133.1.suro.3.sure)sciurus,sciuro,sciure scribendum arbitror.

133.6.in vocando)in vocandei.

133.9.quidquid) quidque.

133.28.quibus das) quibusdam.

134.1.sed queis das) sed queisdam.

135.3.neque alia trisyllaba fierent.)locus mendosus.

135.19.in mediis) in aliis media. vt docto viro placet.

137.10.id quidem est verum:)locus mendosus, vt arbitror.

137.17.et ex hac consuetudo etc.) locus non satis integer.

138.7.an vsus.)an vnius, fortasse scribendum est.

138.24.aliter ac inde) aliter atq.in:docto cuidam viro placet.

139.25.quod sit) quod non sit.

141.26.qui amissa etc.)locus mendosus.

143.28.sane)an e.

145.1.animaduertit)animaduertat.

145.15.lentibus nateis) sateis scribendum est.

146.23.possunt.quo)possit; quo.

148.3.vocis verbeis) verbeis vocis, arbitror scribendum esse.

149.6.dico non)dico nos.
150.25.ſed initio vocabulum) locus mendo-ſus.
152.19.omnes tres) omnes hae res.quidam.
152.21.ad ſilentium etc.) locus mendoſus.
153.28.debuerunt)debuerint.
155.25.Idemque item contra) locus mendo-ſus.
158.14.negant)negent.
158.16.quod in nihil)quod nihili.
158.20.ſi ratio)ea ratio. vel dele ſi.
159.22.Decuis)Decus.
162.12.vt Sappho,et Alcaeus,) vt Alcaeus.
162.19.et non)dele et.
163.4.in nationes etc.) locus mendoſus.
165.7.Etiam in hoc) Etiam hoc.
165.14.quare cum)quare cur.
166.14.ſacrifico res)ſacrificor.
166.16.ſacrificat) ſacrifico.
166.20.adlauant)lauant Plaut.in Trucul.
166.21.adlauant.) Ad lauant.
167.19.vtrum in ſecunda etc.)locus mendo-ſus.
167.28.multa)multi.
169.7. hae muraenae)heis muraenae.
169.8 .ſic aliis.) ſic alii.
171.20 cuiuſque)cuius eſt.
172.8.ſenior ſeni)ſenis ſeni.

172.17. quodcumq. conferas etc.) quodcumq. conferas, aut simile esse, aut non esse. simile esse, & dissimile, si videatur: esse, vt dixi, neutrum, si in neutram partem praeponderet.
191.2. vsui) vsus.

His adde, quae in margine cruce adiecta, conscripsimus; quae aut ex libris varie scriptis sumpsimus, aut ex doctorum virorum coniecturis. coniecturarum signum est semicirculus additus.

Doctorum virorum nomina, qui huius libri emendationi operam dederunt, infra scripsimus.

Pomponius Laetus.
Angelus Tifernas.
Fran. Rolandellus.
Aldus Manutius.
Michael Bentinus.
Angelus Colotius.
Octauius Pantagathus.
Petrus Victorius.
Ant. Augustinus.
Gabriel Faernus.

9.15. perseuerantia. 17. Graeci. 10. 2.commutateis. 3.dele est. 15.12.gleba non est. 16.7.ἀγρὸν. Vt ager, quod agi poterat, sic. 27.νομὰς 23.20.inuenti. 22.oui bus, 21.25.proximo. 24.19.θεοὶ δυνατοι. Haec. 25.16.mas ignis, quod ibi semen; aqua femina, quod fetus. ab. 27.12. Apollinem. Apollinis. 28.7. Phaethon. 13.commotiae. 16.antiqui. a quo. 18. Quod ille dixit, 27.quod est; 29.13. Dictum. 14.uideamus. et 25.caudam. merula. 30.1. Aquatilium. 14. alia Latineis; 23.fiber. lytra. 31. 28.curieis; 32.13.dicti. sunt qui a fratria. 15. Apollini. 23.praeiret. 35.21.uegitulus. 37.13.ἕρπυλλον, 14.serpyllum, 16.λιβίου, 21.ἀσπάραγος. 38.5. Panis: 7. seruabant: 8. condebant, 14. μέδιν. 39.18. suis. A nomine eius offula. 26.τυφλὸν τ ἔντερον. 40. 40.9.καὶ μάπαι. 41.3.lum. Lorica. 11.nu. Vallum. 42.6.λύχνον. 13. in marg. Tryblia. 15. Mensam. 25.deeis, 43.7.δέπασκαν. 14. Altera. 45.13.παραπλεκεια, 46.10. aliae: ut 22. Graecum. Molae. 23.moluntur. 47.15. quod. 50.16.gutalis. Armil. ab ambitu lustri. locus. 21. in marg. ad uectim. 51.18.γεργουσία. 24.uoluit is. 26.coaceruata. 54. 10. legebant, 12.castreis, 16. Graecis: nam σέγαστρον, 55.5.ibi. Multa. 15.usq. ad. 56.7.nuntiarent. Sestertius. 15.δωτίνη, 18.ἀῤῥαβὼν. 25. Multa, pecunia. 57.in marg. super. QVARTVS 57.3.multa. 62.5. uenit. a quo. 2.2 νὺξ, 63.11.est; alter caeli: 26.σθαι. 64. 1.μῆνες. 2.

nostri a. 14. *αἰῶνα.* 67. 25. *armilustro.* 69. 28. *fatus.* 71. 6. *uerterim.* 72. 5. *et abscessit,* 25. *hinc.* Primum. 27. *quadrigae.* Hinc. 73. 2. *angulus.* . Actionum. 75. 19. *auguribus:* 77. 8. *νέος,* 17. *noueis,* 78. 11. *(si dico.* 12. *trado)* 80. 1. Curensibus, 84. 10. *speculum:* 26. *escae.* 88. 10. *σοφεύειν,* 18. *ξύγχος.* 89. 19. *legerent.* C. 92. 13. *Philoctete, Lemnia:* 14. *tesca te.* 16. *mysteriaq.* 27. *aedituum,* 94. 1. Idem. 20. *Mystica. uecti. Mystica a my=* 95. 9. *ἅγιος.* 14. *sudantes,* 96. 19. *Philoptois.* 97. 5. *est: adagio.* 101. 20. *tabuleis.* 102. 5. *Diabathra.* 19. *illum tibi.* 21. *iaculum. Huiusc.* 28. *(Pacuuius.* 103. 1. *ponit.)* 22. *scrupea. ex.* 28. *quas sic.* 104. 22. *te esse.* 105. 27. *quam ad.* 106. 8. Apud. 16. *uocant. Imitas=ri.* 17. *Euripidem,* 18. *Euripides.* 107. 2. *unguentum;* 7. *adsit. In.* 11. *nutu,* 18. *Flexanima tamquam lymphata.* 24. *Pacuuium: Halcyonis.* 108. 9. *caede Lyde,* 17. *dicit: Quod uolet,* 18. *interduo.* 109. 8. Apud. 110. 4. *in marg. quod est:* Mihi) 111. 10. *Mucius Scae=* 112. 21. *nostrum;* 113. 10. *tur;* 117. 4. *quod.* 121. 24. *puella ad anum,* 122. 3. *apertam consuetudo,* 4. *tia.* 8. *in marg. quom.* 124. 9. *et a diss.* 16. *Ab_* 17. *uocabuleis diss.* 125. 25. *dissimiles.* 126. 13. *ignorent,* 128. 15. *parcius.* 132. 8. *in marg. alauda alaudus.* 133. 20. *denariorum?* 134. 7. *notare :* 137. 22. *dele cum.* 138. 14. *uti:* 140. 5. *crura.* 7. *aegrum in meliorem.* 142. 1. *uer=bum nouum,* 143. 13. *decreuerunt.* 26. *sui.* 144. 2. *conlatus.* 145. 11. *claudicantem.* 19. *analogiam,* 146. 2. *ut ab* Romulus Romuli. 148. 3. *figuras.*

Quod.6.ridiculum, 150. 21. par. 152.1.Philolache. 155.14.denique. re, 156.21.ut. 157.6.cur non. 158. 15. patricii. 27. redux it. 162.13. permutant quidam: 163.10.quis, 20.ferrum; 164.19. ferribam; 165.4. infecteis sunt.7. dele in. 166. 19. Pisceis. 25. certeis: 171.6.secundo.9. explicata; 12. dissimile; 21. contrarium huius. minimum. 172.14. dissimile, neutrum; 17. esse. simile esse, 18. uideatur: esse, ut dixi, neutrum, 19. praeponderet ũt, 173. 17. nemus; 18. nemus. si. 27. uniuerseis. discr. 175. 24. declinat a. 179. 20. quodadum. 183.15. in marg. ducenaria. 185. 19. quattuor. 187.14. multitudinis; 21. multitudinis, 188.2. deprauauit. 198.6 in marg. Ex Sosipatro lib.1.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

ad P. *Septimium*

liber primus.

*

Ex Priscia no libro primo.

Aggulus, *aggens*, *agguilla*, *iggerunt*. *in eiusmodi Graeci et Actius noster binam* G *scribunt: alij* N *et* G, *quod in hoc ueritatem facile uidere non est*, *Simi= liter agceps et agcora.*

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

ad P. Septimium liber secundus.

*

Semel minus ne, an bis minus sit, non sat scio:
An utrumque eorum? ut quondam audiui, ipsi
Dicier Ioui regi, noluit concedere.

Ex Gellio, libro duo decimo, capite sexto.

*

Varro censet, aeditumum dici oportere magis, quam aedituum: quod alterum sit recenti nouitate fictum; alterum antiqua origine incorruptum.

Ex Gellio eodem capite.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

ad P. Septimium

liber tertius.

*

ExGellio, libro deci mo sexto, capite duo decimo: et ex Nonio Marcello.

Fenerator a fenore est cognominatus. fenus autem dictum a fetu, et quasi a fetura quadam pecuniae parientis, atque increscentis. et idcirco; et M. Catonem et ceteros aetatis eius, feneratorem sine A littera pronuntiasse tradit; sicuti fetus ipse, et fecunditas, appellata.

*

Ex Nonio Marcello.

Vtrumque mulieres, et epicrocum uiri quoque habuerunt.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA AD M. Tullium Ciceronem liber quartus.

QVEM AD MODVM VOCABVLA essent imposita rebus in lingua Latina, sex libreis exponere institui. De beis treis ante hunc feci, quos Septimio misi: in quibus est de disciplina, quam uocant ἐτυμολογικήν. Quae contra eam dicerentur, volumine primo: quae pro ea, secundo: quae de ea, tertio. In beis ad te scribam, a quibus rebus vocabula imposita sint in lingua Latina: et ea, quae sunt in consuetudine apud poetas. Quom vniuscuiusque uerbi naturae sint duae; a qua re, et in qua re uocabulum sit impositum: itaque a qua re sit pertinacia, cum quaeritur; ostenditur esse a pertendendo: in qua re sit impositum, dicitur; cum demonstratur, in quo non debet pertendi, et pertendit; pertinaciam esse: quod in quo oporteat manere, si in eo perstet, perseuerantia sit. Priorem illam partem, ubi, cur, et unde sint uerba, scrutantur Greci; uocant ἐτυμολογίαν; illam alteram περὶ σημαινομένων: de quibus duabus rebus in beis libreis promiscue dicam, sed exilius de posteriore. Quae ideo sunt obscura, quod neque omnis impositio uerborum extat, quod vetustas quasdam† deleuit: nec quae extat, sine mendo omnis imposita: nec quae recte est †quaedam)

†certa)

impoſita, cuncta†manet; multa enim verba littereis commutat eis ſunt interpolata : neque omnis origo eſt eſt noſtrae linguae e vernaculeis verbeis: et multa verba aliud nunc oſtendunt, aliud ante ſignificabant, vt hoſtis. nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui ſueis legibus vteretur : nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem. In quo genere verborum, vt caſu erit illuſtrius, vnde videri poſſit origo, inde repetam. Ita fieri oportere apparet; quod recto caſu quom dicimus impos, obſcurius eſt eſſe a potentia, quam quom dicimus impotem: et eo obſcurius fit, ſi dicas pos, quam impos. videtur enim pos ſignificare potius pontem, quam potentem. vetuſtas pauca non† deprauat, multa tollit. Quem puerum vidiſti formoſum, nunc vides deformem in ſenecta. Tertium ſaeculum non videt eum hominem, quem vidit primum. Quare illa, quae iam maioribus noſtreis ademit obliuio fugitiua, ſecuta ſedulitas Mucij et Bruti retrahere nequit. Non ſi non potuero indagare, eo ero tardior; ſed velocior ideo, ſi quiuero. Non mediocreis enim tenebrae in ſilua, vbi haec captanda: neque eo quo peruenire volumus, ſemitae tritae: neque non in tramitibus quaedam obiecta, quae euntem retinere poſſent.

† non pauca

Quoniam verborum nouorum et ueterum diſcordia omnis in conſuetudine communi: quot modeis litterarum commutatio ſit facta, qui animaduerterit; ſcrutari facilius origines patietur verborum. Reperiet enim eſſe commutata, vt in ſuperio-

ribus libreis ostendi, maxime propter bis† quaternas †has) caussas. Litterarum enim fit demptione, aut additione; et propter earum artationem, aut commutationem; item syllabarum productionem. Quae, quoniam in superioribus libreis, cuiusmodi essent, exempleis satis demonstraui; heic commorandum esse modo non putaui. Nunc singulorum verborum origines expediam.† quorum quattuor explicandi gradus. Primus, in quo populus etiam venit. Quis enim non videt, vnde aerifodinae, et viocurrus†? Secundus, quo grammatica descendit antiqua, quae ostendit, quemadmodum quodque poeta verbum confinxerit, quod declinarit. Hinc Pacuuius, rudentisibilus, hinc incuruiceruicum pecus, hinc chlamyde clupeat bracchium. Tertius gradus, quo philosophia ascendens† peruenit: atque ea, quae in consuetudine communi essent, aperire coepit, vt a quo dictum esset oppidum, vicus, via. Quartus, vbi est aditus, et initia regis: quo si non perueniam, scientiam ad opinionem aucupabor. quod etiam nonnumquam in salute nostra facit, cum aegrotamus, medicus. Quod si summum gradum non attigero; tamen secundum non praeteribo. Quod non solum ad Aristophanis lucernam, sed etiam ad Cleanthis lucubraui. nolui praeterire eos, qui poetarum modo verba, vt sint ficta, expediunt. Non enim videbatur consentaneum quaerere me eo in verbo, quod finxisset Ennius, caussam: neglegere, quod ante rex Latinus finxisset. cum poeticeis multeis uerbeis magis

† expendam

† unocolus)

† descendens

delectet, quam vtar: antiqueis magis vtar, quam delectet. An non potius mea verba illa, quae hereditate a Romulo rege venerunt, quam quae a poeta Liuio relicta? Igitur quoniam haec sunt tripartita verba, quae sunt aut nostra, aut aliena, aut obliuia: de nostreis dicam cur sint, de alienis vnde sint; de obliuieis relin quam, quorum partem cum ita inuenerim, vt opinor, scribam. In hoc libro dicam de vocabuleis locorum, et quae in heis sunt. In secundo, de temporum, et quae in heis fiunt. In tertio, de vtraq. re à poeteis comprehensa.

PYTHAGORAS. *Samius ait, omnium re rum initia esse bina: vt finitum et infinitum, bonum et malum, uitam et mortem, diem et noctem. Quare item duo; status, et motus: quod stat, aut agitatur, cor pus: ubi agitatur, locus: dum agitatur, tempus: quod est in agitatu, actio. Quadripartitio magis sic appa rebit: corpus est, vt cursor: locus, stadium, qua cur rit: tempus, hora, qua currit: actio, cursio. Quare fit, vt omnia fere sint quadripartita, et ea aeterna, quod ne que vmquam tempus, quin fuerit motus: eius enim in teruallum tempus: neque motus, vbi non locus et corpus: quod alterum est, quod mouetur, alterum ubi: neque vbi sit agitatus, non actio ibi. Igitur initiorum quadrigae, locus; et corpus; tempus, et actio. Quare quattuor genera prima rerum, totidem uerborum: (horum† enim.) De heis loceis, et heis rebus, quae in heis uidentur, in hoc libro summatim ponam. Sed† quae cognatio eiųs erit uerbi, quae† radices egerit*

† harum
+ Si)
† quod)

extra fines suas† persequemur. Saepe enim ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetes. Quare non cum de loceis dicam, si ab agro ad agrosum hominem, et agricolam peruenero, aberraro. multa societas verborum, nec vinalia sine vino expediri, nec curia calabra sine calatione potest aperiri.

† suos

INCIPIAM *de loceis sub ipsius loci origine. Locus est, vbi quid locatum esse potest; vt nunc dicunt, conlocatum. veteres id dicere solitos apparet apud Plautum:* Filiam habeo grandem, *cassam dote, atque inlocabilem, neque eam queo locare cuiquam. apud* Ennium: O *terra trita,† ubi* Liberi *fanum (in cuius muro† locaui.* Vbi *quidquam consistit, locus.* Ab *eo praeco dicitur locare, quoad† vsque id emitur, quoad in aliquo consistit pretium.* Inde *locarium, quod datur in stabulo, et taberna, ubi consistant. Sic loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt.* Loca *natura secundum antiquam diuisionem prima duo, caelum et terra; deinde particulatim vtriusque multa. Caeli dicuntur loca supera, et ea deorum: terrae loca infera, et ea hominum.* Vt *Asia, sic caelum dicitur modeis duobus. Nam et Asia, quae non* Europa, *in qua est* Syria; *et Asia dicitur prioris pars Asiae, in qua est* Ionia, *et prouincia nostra Cilicia. Sic caelum dicitur duobus modeis, et pars eius summum, vbi stellae; et id, quod* Pacuuius *demonstrat, cum dicit;* Hoc *vide circum supraq. quod complexu continet terram. cui subiungit: id, quod nostri caelum† memorant. a qua bipartita diuisione*

† terea
† intumum
† quod
† canum caelum

Lucretius suorum vnius, et viginti librorum initium fecit hoc: Aetheris, et terrae genitabile quaerere tempus. Caelum dictum scribit Aelius Gallus, quod est caelatum: aut a contrario nomine quod apertum est: non male, quod posterior Aelius, multo potius caelare a caelo, quam caelum a caelando. Sed non minus illud alterum de caelando, ab eo potuit dici, quod interdiu caelatur, quam quod noctu non caelatur omnino. Ego magis puto a chao cauum. et hinc caelum: quoniam, ut dixi, Hoc circum, supraquae quod complexu continet terram, cauum caelum. Itaque dicit Andromacha: Nostiq.† caua caeli signitenentibus conficis bigeis. et Agamemnon: In altisono caeli clypeo. Cauum enim clypeum. Et Ennius item ad cauationem† caeli ingentes fornices. Quare vt a cauo cauea, et cauile, et conuallis cauata vallis, et cauere cautione: vt cauum sit ortum, vnde omnia apud Hesiodum a chao cauum caelum. Terra dicta ab eo, vt Aelius scribit, quod teritur. Itaque tera in augurum libreis scripta cum R uno. Ab eo coloneis locus communis, qui prope oppidum relinquitur, territorium; quod maxime teritur. Hinc lintrum, quod teritur corpore, termentarium: hinc in messe tritura, quod tum frumentum teritur: et triuolum, quo† teritur. Hinc fines agrorum termini, quod hae partes propter limitare iter maxime teruntur. Itaq. terminus cum in Latio aliquot loceis dicitur, vt apud Accium, non terminus, sed termen. hoc Graeci τέρμα. Euander enim

† Noctiuq.

† rationem

† tribulum, qui

qui venit in Palatium e Graecia, Arcas fuit. Via quidem iter, quod ea vehendo teritur: actus iter in agreis, quod agendo teritur: etiam ambitus iter, quod circum eundo teritur. nam ambitus circumitus: ab eoque duodecim tabularum interpretes, ambitum parietis, circumitum esse describunt. Igitur tera terra, et ab eo poetae appellarunt summa terrae: quae sola teri possunt, sola terrae. Terra, vt putant, eadem et humus. ideo Ennius: In terram cadenteis dicit cubiteis pinsibant humum. et quod terra sit humus, ideo humatus, mortuus, qui terra sit obrutus: ab eo qui Romanus† combustus est, aut in sepulcrum eius abiecta gleba non est. aut si os exceptum est mortui ad familiam expurgandam; donec in purgando, humo non est opertus, vt pontifices dicunt, quo ad inhumatus sit, familia funesta manet, et dicitur humilior. Quae ad humum sunt, aut a re, vt Sabini, et Lucani; aut declinata ab hominibus, vt Apulia, et Latium: vtrumque, vt Etruria, et Tuscia. Qua regnum fuit Latini, vniuersus ager dictus Latium particulatim oppideis cognominatus: vt a Praeneste Praenestinus, ab Aricia Aricinus. Vt nostri augures publice† dixerunt: agrorum sunt genera quinque: Romanus, Gabinus, Peregrinus, Hosticus, Incertus. Romanus dictus, vnde Roma ab Romulo. Gabinus, ab oppido Gabijs. Peregrinus ager pacatus, qui extra Romanum, et Gabinum; quod vno modo in heis feruntur auspicia: dictus peregrinus a pergendo, idest progrediendo. eo enim ex agro Romano pri-

† Romae non)

† publici

mum progrediebatur. quocirca Gabinus, siue peregrinus, secundum hos auspicia habent singularia. Ab reliquo discretus Hosticus, dictus ab hostibus. Incertus is ager, qui de heis quattuor qui sit, ignoratur.

Ager dictus est, in quam terram quid agebant, et vnde quid agebant fructus caussa. id Graeci dicunt ἀγρὸν, ut ager, quod agi poterat. Sic (qua agi, actus†. eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes quattuor; fortasse ab eo quattuor, quod ea quadrupes agitur: in longitudinem pedes centum et uiginti. in quadratum actus, et in latum, et in longum ut esset centum et viginti. Multa antiqui duodenario numero finiebant: ut duodecim decurijs actum. Iugerum dictum iuncteis duobus actibus quadrateis. Centuria primo a centum iugeribus dicta: post duplicata retinuit nomen. vt tribus multiplicatae idem tenent nomen. Vt quo† agebant actus: sic qua uehebant uiae dictae: quo fructus conuehebant villae: qua ibant, ab itu iter appellarunt: qua anguste, semita, vt semiiter dictum.

†agitatus

†qua)

Ager cultus ab eo, quod ibi cum terra semina coalescebant: ab eo inconsitus, incultus. Quod primum ex agro plano fructus capiebant, campus dictus. postea, quam proxima superiora loca colere coeperunt: a colendo colles appellarunt. Quos agros non colebant propter siluas, aut id genus, vbi pecus possit pasci, et possidebant; ab vsu suo saltus nominarunt. Haec etiam Graeci τὰ ἄλσεα καὶ νόμας, nostri nemora. Ager, quod videbatur pecudum, ac pecuniae

esse fundamentum, fundus dictus: aut quod fundat quotquot anneis multa. Vineta, ac vineae a vite multa. vitis a vino, idque a vi: hinc vindemia, quod est vini demia, aut vitis demia. Seges ab satu, id est semine. Semen quod non plane id (quod inde.†hinc seminaria, sementes, item alia, quae segetes ferunt. fruges a fruendo; fructusq. ab spe spicae, ubi† et culmi, quod in summo campo† nascuntur, et summum culmen. Vbi frumenta secta terantur, et arescant, area. Propter horum similitudinem loca in vrbe pura, areae. a quo potest etiam ara deum esse, quod pura; nisi potius ab ardore, ad quem ut sit, fit ara, a quo ipsa area non abest: quod, qui arefacit, ardor est solis. Ager restibilis, qui restituitur, ac reseritur quotquot anneis: contra qui intermittitur, a nouando noualis ager. Aruum et arationes ab arando: et ab eo, quod aratri uomer sustollit, sulcus: quo ea terra iacta, id est proiecta†, porca. Prata dicta ab eo, quod sine opere† parata. Quod in agreis quotquot anneis rursum facienda eadem, ut rursus capias fructus: appellata rura. (Diuidit in eos agros, cum scribit Sulpicius: Plebei rura largitur ad aream.) Praedia dicta, item vt praedes, a praestando: quod (ea pignori data† publice mancupes fidem praestent. Vbi nunc est Roma septem montium demissior infimus locus. infimus humilimus, quod in mundo infima humus; humor hinc itaque. Ideo Lucilius: Terra abijt in nimbos, himbresque. Pacuuius: Terra exhalat auram, atque

†quidem unde

†uti)

†campi

†porrecta)

†opera

†eo pignore dato)

auroram humidam humectam. Hinc ager vliginosus humidissimus: hinc vdus, vuidus. Hinc sudor quiuis deorsum in te rra himber. Vnde sumi potest, puteus: nisi potius quod Aeoles dicebant τὸν πύθιον καὶ ποταμόν. Sic potura a potu, non vt nunc a πόσω. A puteis oppidum Puteoli, quod sint circa eum locum aquae frigidae, et calidae multae: nisi a putore potius; quod putidus sit odoribus saepe ex sulfure, et alumine. Extra oppida a puteis puticulae: quod ibi in puteis obruebantur homines. nisi potius, vt Aelius scribit, puticulae, quod putescebant ibi cadauera proiecta: qui locus publicus vltra Esquilias. itaque eum Afranius puticulos† in togata appellat, quod inde suspiciunt perpetuo lumen. Lacus lacuna magna, vbi aqua contineri potest. Palus paululum aquae in altitudinem, et palam latius diffusae. Stagnum, quod Graece ςαμνόν; †quod nomen habet† primum. Hinc ad villas rotunda stagna: quod rotundum facilime continet; anguli maxime laborant. Fluuius quod fluit, item flumen: a quo lege praediorum vrbanorum scribitur: Stillicidia, fluminaq. vt ita fluant, cadantq. Inter haec hoc interest, quod stillicidium, eo quod stillatim cadat: flumen, quod fluit continue. Amnis id flumen est, quod circuit aliquid: nam ab ambitu amnis. ab hoc qui circum Aternum habitant amnem, Amiternini appellati. ab eo qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, ex ambitu caussam dicit. Itaque Tiberis amnis, qui ambit Martium campum, et vrbem. Oppidum Interamna

† putilu-
culos

† ςεγνόν
† habuit)

dictum, quod inter amnes est constitutum. item Antemnae, quod ante amnem, qui influit in Tiberim; quod in bello male acceptum consenuit. Tiberis, quod caput extra Latium, si inde nomen quoque effluit in linguam nostram, nihil latinum: vt quod oritur e Samnio Volturnus, nihil ad latinam linguam. at quod proximum oppidum ab eo secundum mare Volturnum, ad nos iam latinum vocabulum, vt Tiberinus: nam et colonia nostra Volturnum, et deus Tiberinus. Sed de Tiberis nomine anceps est historia. nam et suum Etruria, et Latium suum esse credit. fuerunt qui a vicino regulo Veientum Debebri dixerint appellatum primo Debebrim. sunt, qui Tiberis priscum nomen latinum Albulam vocitatum littereis †tradunt; posterius propter Tiberinum†regem Latinorum mutatum, quod ibi interierit; nam hoc eius, vt tradunt sepulcrum.

Vt omnis natura in caelum, et terram diuisa est: sic caelum in regiones, terra in Asiam, et Europam. Asia enim iacet ad meridiem, et austrum.† Europa ad septemtriones, et Aquilonem. Asia dicta ab nympha, ex qua et Iapeto trahitur Prometheus. Europa ab Europa Agenoris filia, quam ex Phoenicia Manlius†scribit taurum exportasse; quorum egregiam imaginem ex aere Pythagoras Tarenti fecit. Europae loca multae incolunt nationes; ea fere nominata aut translaticio nomine, aut ab hominibus. Sunt et nomina ab tot montibus, quos postea vrbs mureis comprehendit: e queis Capitolium dictum, quod heic cum fundamenta foderentur

†appellatum

†Tiberium)

†Eurum

†Manilius)

aedis Iouis, caput humanum inuentum dicitur. Hic *mons ante* Tarpeius *dictus a uirgine* Vestali Tarpeia, *quae ibi ab* Sabineis *necata armeis, et sepultae eius nominis monimentum relictum, quod etiam nunc eius rupes* Tarpeium *appellatur saxum.* Hunc *antea montem* Saturnium *appellatum prodiderunt, et ab eo late* Saturniam *terram, vt etiam* Ennius *appellat.* Antiquum *oppidum in hoc fuisse* Saturniam *scribitur.* Eius *vestigia etiam nunc manent tria: quod* Saturni *fanum in faucibus: quod* Saturnia *porta, quam* Iunius *scribit, quam nunc vocant* Pandanam*: quod post aedem* Saturni*, in aedificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Auentinum *aliquot de causeis dicunt.* Naeuius *ab auibus, quod eo se ab* Tiberi *ferrent aues: alij ab rege* Auentino Albano *quod ibi sit sepultus: alij ab aduentu hominum, quod commune* Latinorum *ibi* Dianae *templum sit constitutum.* Ego *maxime puto ab aduectu: nam olim paludibus mons erat ab reliqueis disclusus.* Itaq. *eo ex vrbe qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebant. cuius vestigia, quod ea, qua tum (itur, uelabrum, †et vnde ascendebant ad(rumam noua uia†lucus est, et sacellum larum; uelabrum dicitur a vehendo. velaturam facere etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt.* Merces *dicitur a merendo et aere.* Hinc *vecturae, quas soluebant hi, qui ratibus transibant, quadrans: ab eo* Lucilius *scripsit quadrantis ratiti.* Reliqua *urbis loca olim discreta, vt* Argeorum *sacraria in septem et viginti*

† descendebant
† imani nouam uiam

parteis urbis sunt disposita. Argeos dictos putant a principibus, qui cum Hercule Argiuo uenerunt Romam, et in Saturnia subsederunt: e queis prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina. In Suburanae regionis parte princeps est Coelius mons a Coelio † Vibenno Tusco †Coele *duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem. Hi, post Coelij † obitum, quod nimis munita loca tenerent, neq; sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum. ab eis dictus vicus Tuscus; et ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae. Principes de Coelianeis, qui a suscipione liberi erant, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Coeliolus. Cum Coelio coniunctae Carinae; sed inter eas † quem locum Ceroliensem appellatum apparet,* †Coelis †eos) *quod primae regionis quartum sacrarium scriptum sic est. Ceroliensis quarticeps circa Mineruium, qua in Coelium montem itur, in tabernola est. Ceroliensis a carinarum iunctu dictus Carinae, postea Cerionia, quod hinc oritur caput sacrae viae ab Streniae † sacello, quae pertinet in arcem, qua sacra* †Stireniae *(quotquot † mensibus feruntur iu arcem, et per quam augures ex arce profecti solent inaugurare. huius sacrae viae pars haec sola volgo nota, quae est a foro eunti qroximo cliuo. Eidem regioni attributa Subura, quod sub muro terreo Carinarum; in ea est Argeorum sacellum sextum. Subura Iunius scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse,* †quot

quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur. Sed ego a pago potius Sucusano *dictam puto* Sucusam. *Nunc scribitur tertia littera* B, *non* C. *Pagus* Sucusanus, *quod succurrit* Carineis. *Secundae regionis* Esquilinae *ab* Esquileijs: *alij has scripserunt ab excubijs regis dictas; alij ab eo, quod excultae a rege* Tullio *essent.*

† conueniunt

Huic origini magis concinunt† *luci vicini; quod ibi lucus fagutalis, et lucus* Mephitis, *et lucus* Iunonis Lucinae, *quorum angusti fines non mirum. Iamdiu enim late auaritia vna est. Item lucus* Larum, Querquetulanum *sacellum.* Esquiliae *duo montes habiti, quod pars* Cispius *mons suo antiquo nomine etiam nunc in sacreis appellatur, in sacreis* Argeorum *scriptum est sic;* Oppius *mons princeps lucum* Esquilinum, *lucum fagutalem sinistra, quae sub moerum est.* Oppius *mons bicepsos simplex.* Oppius *mons terticepsos lucum* Esquilinum, *dexterior via in tabernola est.* Oppius *mons quadricepsos lucum* Esquilinum *via dexterior in figlineis est.* Septimius *mons quinticepsos lucum* Poetilium. † Esquilinus *sexticepsos.* Cispius *mons septicepsos apud aedem* Iunonis Lucinae, *vbi aeditumus habere solet.*

† Petilium.

Tertiae regionis colles ab quinque deorum faneis appellati; e queis nobiles duo colles. Viminalis *a* Ioue Viminio, *quod ibi arae sunt eius, aut quod ibi vimineta fuerunt. Collis* Quirinalis *vbi* Quirini *fanum; qui a* Curetibus, *qui cum* T. Tatio Curibus *venerunt* Romam, *quod ibi habuerunt castra. quod vocabulum coniunctarum regionum nomina oblitterauit. Dictos enim colles plureis apparet*

ex Argeorum sacrificijs; in quibus sic scriptum est; Collis Salutaris quarticepsos aedem Quirino: collis Salutaris quarticepsos aduersum est pila Naris, †aedem salutis: collis Mutialis quinticepsos apud aedem Dei fidij in delubro, vbi aeditumus habere solet: collis Latiaris sexticepsos in vico Mustellario summo apud Turaculum aedificium solum est. Horum deorum arae, a quibus cognomina habent, in eius regionis partibus sunt. Quartae regionis Palatium, quod palantes† cum Euandro venerunt; aut quod Palatini, qui et Aborigines ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Sed hoc alij a Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum a pecore dictum putant quidam: itaque Naeuius Balantium appellat. Huic Germalum, et Velias coniunxerunt, et in hac regione sacriportus est, et in ea sic scriptum. Germalensis quinticepsos apud aedem Romuli. Veliensis sexticepsos in Velia apud aedem deum penatium. Germalum a germaneis Romulo et Remo, quod ad ficum ruminalem et hi innenti, quo aqua biberna Tiberis eos detulerat in alueolo expositos. Veliae vnde essent, plures accepi caussas; in queis, quod ibi pastores Palatini ex ouibns ante tonsuram inuentam vellere lanam sint soliti, ex quo vellera dicuntur. Ager Romanus primum diuisus in parteis treis, a quo tribus appellatae Tatiensium, Ramnium, Lucerum.nominatae, vt ait Ennius, Tatienses† a Tatio; Rammenses† a Romulo; Luceres, vt ait Iunius, a Lucumone. sed omnia haec vocabula

†pila Honoris

†Palantei

†Taties

† Ramnes

Tusca, vt Volumnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, dicebat. Ab hoc quoq. *quattuor parteis vrbis tribus dictae: et ab loceis* Suburana, *Esquilina*, Collina, Palatina. *quinta, quod sub* Roma Romilia. *Sic reliquae tribus ab ijs rebus: de quibus in tribuum libreis scripsi.*

QVOD *ad loca, quaeq ijs adiuncta fuerunt, diximus: nunc de ieis, quae in loceis esse solent.* Immortalia *et mortalia expediam, ita vt prius, quod ad deos pertinet, dicam.* Principes *dei caelum et terra: hi dei ijdem,*
†eos *qui in* Aegypto Serapis, *et Isis, et* St† Harpocrates *digito significat. qui sunt* Taautes, *et Astarte apud* Phoenicas, *ut idem principes in* Latio Saturnus *et* Ops. *Terra enim et caelum, ut* Samothracum *initia docent, sunt dei magni, et hi, quos dixi multeis nominibus.* Nam *neque, quas* Ambracia *ante portas statuit duas uirileis species aheneas, dei magni; neque, ut uolgus putat, hi* Samothraces *dij, qui* Castor *et* Pollux: *sed hi mas et femina; et hi, quos augurum libri scriptos habent sic:* Diui *potes: et sunt pro illeis, qui in* Samothrace δύνατοι θεοί Haec *duo celum, et terra: quod anima, et corpus; humidum, et frigidum.* Oua *parire solet genus penneis condecoratum; non animas, vt ait* Ennius. *et post,* Inde *uenit diuinitus pulleis insinuans se ipsa anima. siue ut* Zenon Citieus, *animalium semen ignis, qui anima et mens, qui calor e caelo, quod heic innumerabiles, et immortales ignes.* Itaq. Epicharmus Enni *de mente humana dicit:* Istic *est de sole sumptus ignis.* idem *solem adserit.* Isq. *actus mentis est, ut humores*

frigidae

frigidae sunt† humi, vt supra ostendi, quibus iuncti caelum, et terra omnia ex se genuerunt: † frigidescunt) quod per hos natura frigori immiscet calorem, atq. humori ariditudinem. Recte igitur Pacuuius ait: Animam aether adiungat. et Ennius: Esse igitur corpus terram, quae deperit ipsam. Et capit, et neq. iam dispendei conficit hilum. Animae et corporis discessus, quod natis sit exitus, inde exitium; vt cum in vnum ineunt, initia. inde omne corpus, vbi nimius ardor aut humor viget: aut interit, aut manet sterile. cui testis aestas et hiemps: quod in altero aer ardet, et spica aret: et in altero natura ad nascendum cum himbre et frigore victitare non volt, et potius ver expectat. Igitur caussa nascendei duplex; ignis, et aqua. Ideo ea in nuptijs in limine adhibentur, quod coniungit hic† et mas ignis. †hinc quod ibi semen; aqua femina quod fetus ab eius humore, et eorum iunctione† sumit Venus. † vinctione hinc comicus: Victrix Venus vides ne haec? non quod vincere velit Venus, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Victoria ab eo quod superati vinciuntur. Vtriq. testis poesis, quod et Victoria, et Venus dicitur caeligena. Tellus enim, quod prima vincta caelo, Victoria ex eo. et ideo haec cum corona, et palma; quod corona vinculum capitis, et ipsa a vinctura dicitur. Viere; vincire, a quo est in Ascto Ennij: Ibant malam† viere Veneriam corollam. † malacci palmam dicunt, quod ex vtraq. parte natura vincta habeat paria folia. Poetae de caelo semen igneum cecidisse dicunt in mare; ac

natam e spumeis Venerem coniunctione ignis, et humoris, quam haberet vim significantes; a qua vi natis dicta vita, vt illud a Lucilio: Vis est vita vides, *quae*†*nos facere omnia cogit. Quare quod caelum principium, ab satu est dictus* Saturnus; *et quod ignis* Saturnalibus, *hoc est cerei superioribus mittuntur.*Terra Ops, *quod heic omne opus, et hac opus ad viuendum: et ideo dicitur* Ops mater, *quod terra nutriat.* Haec enim terreis genteis omneis peperit, *et resumit denuo. quae dat cibaria, vt ait* Ennius, *quae quod*†*gerit fruges,* Ceres. *Antiqueis enim quod nunc et hi dei caelum et terra,* Iuppiter *et* Iuno. *quod, vt ait* Ennius: *Istic est is* Iuppiter, *quem dico, quem* Graeci *vocant aera, qui ventus est, et nubes, himber postea, atque ex himbre frigus, ventus post fit aer denuo.* Haec *propter* Iuppiter *sunt ista, quae dico tibi, qui mortaleis, atque vrbeis, belluasque omneis iuuat. quod hic omnes, et sub hoc eundemque appellans dicit* Ennius: Diuumque *hominumq. pater rex.* Pater *quod patefaciat omnia; et ipsum semen: nam tum est conceptum, et inde cum exit, quod oritur.* Hoc *idem magis ostendit antiquum* Iouis *nomen.* Nam *olim* Diouis, *et* Diespiter *dictus, hoc est aer, et dies pater, a quo dei dicti, qui inde, et dies, et dius, et diuus.* Vnde *sub dio, et* Dius Fidius. Itaque *inde eius perforatum tectum, vt videatur diuum, id est, caelum.* Quidam *negant sub tecto per hunc deierare oportere.* Aelius Gallus Dius Fidius *dicebat* Diouis *filius, vt* Grae

†vis

†quaecq.

ci Διόσκουρον Castorem, et putabant hunc esse Sanctum† ab Sabina lingua, et Herculem ab Graeca. †.sangum *Idem hic Diespiter dicitur infimus aer, qui est coniunctus terrae, vbi omnia oriuntur, vbi aboriuntur. quorum quod finis ortus, Orcus dictus. Quod Iouis Iuno coniux, et is caelum, haec terra, quae eadem tellus: et ea dicta, quod vna cum Ioue iuuat Iuno; et regina, quod haec omnia terrestria regit. Sol, vel quod ita Sabini, vel quod solum ita lucet, vt ex eo dies sit. Luna, quod sola lucet noctu. itaque ea dicta Noctiluca in Palatio: nam ibi noctu lucet templum. hanc vt Solem Appollinem, quidam Dianam vocant Appollinis: vocabulum Graecum alterum, Latinum alterum. et hinc quod in altitudinem, et latitudinem simul Diuiana appellata. Hinc Epicharmus Enni Proserpinam quoque appellat, quod solet esse sub terreis. Proserpina dicta, quod haec vt serpens modo in dextram, modo in sinistram partem late mouetur. Serpere et proserpere idem dicebant: vt Plautus, qui scribit, quasi proserpens bestia. quae ideo videtur a Latineis Iuno Lucina dicta, vel quod terra, vt physici dicunt, iuuat, et lucet; vel quod ab luce eius, qua quis conceptus est, vna iuuat, donec mensibus acteis produxit in lucem. Facta igitur a iuuando, et luce Iuno Lucina: a quo parientes eam inuocant. Luna enim nascentium dux, quod menses huius. hoc vidisse antiquos apparet, quod mulieres potissimum supercilia sua attribuerunt ei deae. Heic*

†hinc
†gignit
†valore, uique

enim maxime debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab dieis lux datur oculeis. Ignis a nascendo, quod hic† nascitur; et omne, quod nascitur, ignis scindit†. Ideo calet, vt qui denascitur, ignem amittit, ac frigescit. Ab ignis iam (maiore vi, †ac violentia Volcanus dictus. ab eo quod ignis per splendorem fulget, fulgor, fulmenq. et fulgur, quod fulmine ictus Phaeton contrarijs dijs. Ab aquae lapsu lubrico lympha. Nympha Iuturna, quae iuuaret. Itaque multi aegroti propter id nomen hinc aquam petere solent. A fontibus, et fluminibus, ac ctereis aqueis dei, vt Tiberinus a Tiberi, et ab lacu Velino, Velinia: et nymphae Comitiae† ad lacum Cutiliensem a commotu; quod ibi insula in aqua commouetur. Neptunus, quod mare terras obnubit, vt nubes caelum, a nuptu, id est, opertione, vt antiqui. a quo nuptiae, nuptusque dictus. Salacia Neptuni ab salo. Venilia a ueniendo, ac vento illo, quem Plautus dicit: Quod ibi dixit, qui secundo vento vectus est tranquillo mari, ventum gaudeo.

†commotis

Bellona a bello nunc, quae Duellona a duello. Mars ab eo quod maribus in bello praeest; aut quod a Sabineis acceptus, ibi Mamers. Quirinus a Quiritibus. Virtus, vt viri vis, a virilitate. Honos ab honesto honere. Itaq. honestus dicitur, quod honeratus; et dictum honus est honos, qui sustinet rempublicam. Castoris nomen Graecum, et Pollucis a Graeceis in Latineis litteris veteribus nomen, quo est, inscribitur, vt πολυδεύκης Polluces, non vt nunc Pollux. Concordia a

corde congruente. Feronia, Mineruа, Nouensiles a Sabineis. paulo aliter ab eisdem dicimus Laram, Vestam, Salutem, Fortem Fortunam, Fidem. Ea re Sabinorum linguam olent, quae Tatij regis voto sunt Romae dedicatae. Nam vt annales dicunt, vouit Opi, Floraeque; Dioui, Saturnoque; Soli, Lunaeque; Volcano, Summanoque: Itemque Larundae, Termino Quirino, Vortumno, Laribus, Dianae, Cloacinaeque. e queis nonnulla nomina in vtraque lingua habent radices; vt arbores, quae in confinio natae, in vtroque agro serpunt. Potest enim esse Saturnus heic alia de caussa dictus, atq. in Sabineis, et sic Diana. de quibus supra. Dictum est, quod ad immortaleis attinet: deinceps quod ad mortaleis attinet, videamus et de heis animalia in tribus loceis, quod sunt in aere, in aqua, in terra: a summa parte ad infimam descendam. Primum nominem† ali tes alij† volucres alij a volatu. deinde generatim, de heis pleraeq. a sueis vocibus, vt hae; vpupa, cuculus, coruus, hirundo, vlula, bubo: item hae pauo, anser, gallina, columba. Sunt, quae alieis de causseis appellatae; vt noctua, quod noctu canit, ac vigilat: lusciola†, quod luctuose canere existimatur, atque esse ex Attica Progne in luctu facta auis. Sic galeritus, et motacilla: alter quod in capite habet plumam elatam: altera quod semper mouet caudam merula quod mera, id est sola volitat. contra ab eo graculi, quod gregatim vt quidam Graeci τὰ γέργερα. ficedulae, et miliariae, a cibo, quod alterae fico, alterae milio fiant pingues.

†nomina tim.
†ab aleis
†luscinia

Aquatilium vocabula animalium partim ſunt vernacula, partim peregrina. Foris, muraena, quod μύραινα, cybium, thynnus, cuius item partes Graeceis vocabuleis omnes, vt melandria, atque vraeon. Vocabula piſcium, pleraque translata a terreſtribus. ex aliqua parte ſimilibus rebus, vt anguilla, lingulaca, †ſudis: alia a coloribus, vt haec; aſellus, vmbra, turdus: alia a vi quadam, vt haec; lupus, canicula, torpedo. Item in conchylieis aliqua ex Graeceis: vt peloris, oſtrea, echinus. Vernacula ad ſimilitudinem: vt ſurenae, pectunculi, vngues. Sunt etiam animalia in aqua, quae interdum in terram exeunt: alia Graeceis vocabuleis: vt polypus, hippopotamus, crocodilus: alia e Latineis; vt rana, anas, mergus, a quo Graeci ea, quae in aqua, et terra poſſunt viuere, vocant amphibia. e queis rana ab ſua dicta voce: anas a nando: mergus, quod mergendo in aquam captet eſcam. Item aliae in hoc genere a Graeceis: vt querquedula, cerceris, halcedo, quod ea halcyon. Latina, vt teſtudo, quod teſta tectum hoc animal: loligo quod ſubuolat, littera commutata primo uoligo. Vt Aegypti in flumine quadrupes, ſic in Latio nominati lytra, et fiber. lytra, quod ſuccidere dicitur arborum radices in ripa, atque eas diſſoluere; vnde lytra. fiber, ab extrema ora fluminis dextra, et ſiniſtra maxime quod ſolet videri: et antiqui fibrum dicebant extremum, vnde in ſageis extrema fimbriae, et in iecore extremum fibra, fiber dictus. Quae ſunt homi-

† nebula ca

num propria primum, deinde de pecore, tertio de fereis scribam: incipiam ab honore publico. Consul nominatus, quod consulere populum, et senatum debet. nisi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, qui recte consulat,† consul fiat. Praetor dictus, qui praeiret iure, et exercitu. a quo Lucilius: Ergo praetorum est ante praeire. Censor, ad cuius censionem, id est arbitrium, censeretur populus. Aedilis, qui aedes sacras, et priuatas procuraret. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias, et maleficia, quae triumuiri capitales nunc conquirunt; ab heis postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti. Tribuni militum, quod terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatiensium† olim ad exercitum mittebantur. Tribuni plebei, qui ex tribuneis militum primum tribuni plebei facti, qui plebem defenderent in secessione Crustumerina. Dictator, quod a consule diceba tur, cui dicto audientes omnes essent. Magister equitum, quod summa potestas huius in equites, et adcensos, vt est summa populi Romani dictator; a quo is quoque magister populi appellatus. Reliqui, quod minores, quam hi magistri, dicti magistratus: vt ab albo albatus. Sacerdotes vniuersi a sacreis dicti. Pontifices, vt Q. Scaeuola Pontifex Maximus dicebat, a posse et facere: pontifices ego a ponte arbitror: nam ab iis sublicius est factus primum, et restitutus saepe, (cum ideo† sacra, et vls, et cis Tiberim non mediocri ritu fiant. Curiones dicti a curi eis: qui fiunt vt in heis sa=

† consat

† Tatium

† quod co

cra faciant. Flamines, quod in Latio capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, flamines dicti. Horum singuli cognomina habent ab eo deo, cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta, partim obscura. Aperta vt Martialis, Volcanalis; obscura, Dialis, et Furinalis. Cum Dialis a Ioue sit, qui Diouis est: Furinalis a Furina, cuius etiam in fasteis Furinales feriae sunt. Sic Flamen Falacer a diuo patre Falacre. Salij a saltando, quod facere in comitio in sacreis quotanneis et solent, et debent. Luperci, quod lupercalibus in lupercali sacra faciunt. Fratres aruales dicti sunt, qui sacra publica faciunt propterea, vt fruges ferant arua: a ferendo et arueis fratres aruales dicti sunt: quia fratria dixerunt. Fratria est Graecum vocabulum partis hominum; vt Appollini †etiam nunc. Sodales Titij dicti ab Titijs auibus, quas in augurijs† certeis obseruare solent. Feciales, quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, vt iustum conciperetur bellum, (et inde desitum,) et vt foedere fides pacis constitueretur. Ex beis mittebant antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus scribit Ennius dictum. In re militari Praetor dictus, qui praeiret exercitui. Imperator ab imperio populi, qui eos, qui id adtentassent, oppressit hosteis. Legati, qui lecti publice, quorum opera, consilioq. vteretur peregre magistratus; quiue nuntij senatus, aut populi essent. Exercitus, quod exercitando fit melior. Legio, quod leguntur milites in de

† Neapoli, vel Appuli)

† tuguriis

lectu. Cohors, quod vt in uilla ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddam fit vnum; sic haec ex manipuleis copulatur cohors: quae in villa dicta, quod circa eum locum pecus coerceretur. tametsi cohortem in villa Isicrates† dicit esse Graece κούρθον apud poetas dictam. Manipulos exercitus minimas manus, quae vnum sequuntur signum. Centuriae, quae sub vno centurione sunt: quorum centenarius iustus numerus. Milites, quod trium millium primo legio fiebat, ac singulae tribus Tatiensium, Ramnium, Lucerum, milia singula militum mittebant. Hastati dicti, qui primi hasteis pugnabant; pilani, qui pileis; principes, qui a principio gladijs, et post commutata re militari minus illustres sumuntur. pilani triarij quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremeis subsidio deponebantur. Quod hi subsidebant, ab eo subsidium dictum. a quo Plautus: Agite nunc, subsidite omnes, quasi solent triarij. Auxilium appellatur ab auctu, cum accessérant, qui adiumento essent, alienigenae. Praesidium est dictum, quia extra castra praesidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset. Obsidium dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset inde. item ab abscidendo; cum id ideo facerent, quo facilius diminuerent hosteis. Duplicarij dicti, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, institutum. Turma terma est; E in V abijt, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnium, et Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti;

†Iphicrates.

qui ab eo in singuleis turmeis sunt etiam nunc terni. Quos hi primo administros ipsi sibi adoptabant, optiones vocari coepti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. Tubicines a tuba et canendo, similiter liticines, et classicos a classe: qui item cornu canunt, vt, tum cum classes comitijs ad comitatum vocant.

Quae a fortuna vocabula.in heis quaedam minus aperta: vt pauper, diues, miser, beatus, sic alia. Pauper a paulola re. Miser ā minus, cui cum opus est, minus nullo est. Diues a diuo, qui vt deus nihil indigere videtur. Beatus, qui multa bona possidet: et is opulentus ab ope, cui eae opimae. Ab eadem inops, qui eius indiget. Ab eodem fonte copiae, †et copiosus. Pecuniosus a pecunia magna: pecunia a pecu. A pastoribus enim horum vocabulorum origo. Artificibus maxima caussa ab arte, id est ab arte medicina vt sit medicus, a sutrina sutor: non a medendo, ac suendo, quae omnino vltima. Huic rei earum rerum radices, vt in proximo libro aperietur. Quare, quod ab arte artifex dicitur, nec multa in eo obscura, relinquam. Similis caussa, quae ab scientia vocantur aliqua, ut praestigiator, monitor, nomenclator. Sic etiam a spatio quodam dicuntur cursor, natator, pugil. et in hoc genere, quae sunt uocabula, pleraque aperta: ut legulus, et uindemiator alter ab oleeis, alter ab uueis. Haec et si minus aperta; uindemiator, ut uestigator, et uenator: tamen id est, quod uindemiator, uel quod uinum legere dicitur, uel quod de uite id demit: uestig-

†copis

gator a uestigijs ferarum, quas indagatur: uenator a uenatu. (Quod sequitur uerbum aduentum et inuentum.) Haec de hominibus. Hinc quod sequitur de pecore. Pecus ab eo, quod perpascat, a quo pecora† uniuersa; quod in pecore pecunia tum consistebat pastoribus: et standi fundamentum pes. a quo dicitur in aedificijs area pes magnus; et qui fundamentum instituit, pedem ponit. A pede pecudes appellarunt, ut ab eodem pedicam, pedissequum, et peculatoria† oues, aliudue quid; id enim peculium primum. hinc peculatum publicum, primo ut cum pecore diceretur multa, et id esset coactum in publicum, si erat auersum, ex qua fructus maior. Hinc est quod Graeceis bos βοῦς: et taurus, ταῦρος: item ὄϊς ouis, ita enim antiqui dicebant, non ut nunc, πρόβατον. Possunt in Latio quoque, ut in Graecia a sueis uocibus haec eadem ficta. Armenta, quod boues ideo maxime parabantur, ut inde eligerent ad arandum; inde aramenta dicta, postea tertia littera extrita. Vitulus quod Graece antiquitus, ἰτοῦλος, aut quod plerique uegeteis, uetigulus. Iuuencus, iuuare qui iam ad agrum colendum posset. Capra carpa, a quo scriptum (omnicarpae caprae.† Hircus quod Sabini fircus: et quod illeic fedus in Latio rure hedus, quod in urbe, ut in multeis, A addito haedus. Porcus, quod Sabini dicunt de aprino porco poridus, inde porcus; nisi a Graeceis, quod Atheneis in libreis sacrorum scriptum est, κάπρῳ καὶ πόρκῳ. Aries quod cum dicebant ares ueteres,

†pecunia

†peculatur

†omni carpe capre

quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur. Sed ego a pago potius Sucusano dictam puto Sucusam. Nunc scribitur tertia littera B, non C. Pagus Sucusanus, quod succurrit Carineis. Secundae regionis Esquilinae ab Esquileijs: alij has scripserunt ab excubijs regis dictas; alij ab eo, quod excultae a rege Tullio essent. Huic origini magis concinunt† luci vicini; quod ibi lucus fagutalis, et lucus Mephitis, et lucus Iunonis Lucinae, quorum angusti fines non mirum. Iamdiu enim late auaritia vna est. Item lucus Larum, Querquetulanum sacellum. Esquiliae duo montes habiti, quod pars Cispius mons suo antiquo nomine etiam nunc in sacreis appellatur, in sacreis Argeorum scriptum est sic; Oppius mons princeps lucum Esquilinum, lucum fagutalem sinistra, quae sub moerum est. Oppius mons bicepsos simplex. Oppius mons terticepsos lucum Esquilinum, dexterior via in tabernola est. Oppius mons quadricepsos lucum Esquilinum via dexterior in figlineis est. Septimius mons quinticepsos lucum Poetilium.† Esquilinus sexticepsos. Cispius mons septicepsos apud aedem Iunonis Lucinae, vbi aeditumus habere solet. Tertiae regionis colles ab quinque deorum faneis appellati; e queis nobiles duo colles. Viminalis a Ioue Viminio, quod ibi arae sunt eius, aut quod ibi vimineta fuerunt. Collis Quirinalis vbi Quirini fanum; qui a Curetibus, qui cum T. Tatio Curibus venerunt Romam, quod ibi habuerunt castra. quod vocabulum coniunctarum regionum nomina oblitterauit. Dictos enim colles plureis apparet

† conueniunt

† Petilium.

ex Argeorum sacrificijs; in quibus sic scriptum est; Collis Salutaris quarticepsos aedem Quirino: collis Salutaris quarticepsos aduersum est pila Naris, †aedem salutis: collis Mutialis quinticepsos apud aedem Dei fidij in delubro, vbi aeditumus habere solet: collis Latiaris sexticepsos in vico Mustellario summo apud Turaculum aedificium solum est. Horum deorum arae, a quibus cognomina habent, in eius regionis partibus sunt. Quartae regionis Palatium, quod palantes† cum Euandro venerunt; aut quod Palatini, qui et Aborigines ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Sed hoc alij a Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum a pecore dictum putant quidam: itaque Naeuius Balantium appellat. Huic Germalum, et Velias coniunxerunt, et in hac regione sacriportus est, et in ea sic scriptum. Germalensis quinticepsos apud aedem Romuli. Veliensis sexticepsos in Velia apud aedem deum penatium. Germalum a germaneis Romulo et Remo, quod ad ficum ruminalem et hi innenti, quo aqua biberna Tiberis eos detulerat in alueolo expositos. Veliae vnde essent, plures accepi caussas; in queis, quod ibi pastores Palatini ex ouibns ante tonsuram inuentam vellere lanam sint soliti, ex quo vellera dicuntur. Ager Romanus primum diuisus in parteis treis, a quo tribus appellatae Tatiensium, Ramnium, Lucerum.nominatae, vt ait Ennius, Tatiensest† a Tatio; Rammensest†a Romulo; Luceres, vt ait Iunius, a Lucumone. sed omnia haec vocabula

†pila Honoris

†Palantei

†Taties

† Ramnes

Tusca, vt Volumnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, dicebat. Ab hoc quoq. quattuor parteis vrbis tribus dictae: et ab loceis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, quinta, quod sub Roma Romilia. Sic reliquae tribus ab ijs rebus: de quibus in tribuum libreis scripsi.

QVOD ad loca, quaeq ijs adiuncta fuerunt, diximus: nunc de ieis, quae in loceis esse solent. Immortalia et mortalia expediam, ita vt prius, quod ad deos pertinet, dicam. Principes dei caelum et terra: hi dei ijdem, qui in Aegypto Serapis, et Isis, et St† Harpocrates digito significat. qui sunt Taautes, et Astarte apud Phoenicas. ut idem principes in Latio Saturnus et Ops. Terra enim et caelum, ut Samothracum initia docent, sunt dei magni, et hi, quos dixi multeis nominibus. Nam neque, quas Ambracia ante portas statuit duas uirileis species abeneas, dei magni; neque, ut uolgus putat, hi Samothraces dij, qui Castor et Pollux: sed hi mas et femina; et hi, quos augurum libri scriptos habent sic: Diui potes: et sunt pro illeis, qui in Samothrace δυνατοὶ θεοί. Haec duo celum, et terra: quod anima, et corpus; humidum, et frigidum. Oua parire solet genus penneis condecoratum; non animas, vt ait Ennius. et post, Inde uenit diuinitus pulleis insinuans se ipsa anima. siue ut Zenon Citieus, animalium semen ignis, qui anima et mens, qui calor e caelo, quod heic innumerabiles, et immortales ignes. Itaq. Epicharmus Enni de mente humana dicit: Istic est de sole sumptus ignis. idem solem adserit. Isq. actus mentis est, ut humores

†eos

frigidae

frigidae sunt† humi, vt supra ostendi, quibus iuncti cae- († frigidescunt) lum, et terra omnia ex se genuerunt: quod per hos natura frigori immiscet calorem, atq. humori aritudinem. Recte igitur Pacuuius ait: Animam aether adiungat. et Ennius: Esse igitur corpus terram, quae deperit ipsam. Et capit, et neq. iam dispendei conficit bilum. Animae et corporis discessus, quod natis sit exitus, inde exitium; vt cum in vnum ineunt, initia. inde omne corpus, vbi nimius ardor aut humor viget: aut interit, aut manet sterile. cui testis aestas et hiemps: quod in altero aer ardet, et spica aret: et in altero natura ad nascendum cum himbre et frigore victitare non volt, et potius ver expectat. Igitur caussa nascendei duplex; ignis, et aqua. Ideo ea in nuptijs in limine adhibentur, quod coniungit hic† et (†hinc) mas ignis. quod ibi semen; aqua femina quod fetus ab eius humore, et eorum iunctione† sumit Venus. († vinctione) hinc comicus: Victrix Venus vides ne haec? non quod vincere velit Venus, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Victoria ab eo quod superati vinciuntur. Vtriq. testis poesis, quod et Victoria, et Venus dicitur caeligena. Tellus enim, quod prima vincta caelo, Victoria ex eo. et ideo haec cum corona, et palma; quod corona vinculum capitis, et ipsa a vinctura dicitur. Viere; vincire, a quo est in Ascto Ennij: Ibant malam† († malacci) viere Veneriam corollam. palmam dicunt, quod ex vtraq. parte natura vincta habeat paria folia. Poetae de caelo semen igneum cecidisse dicunt in mare; ac

natam e spumeis Venerem *coniunctione ignis, et humoris, quam haberet vim significantes; a qua vi nateis dicta vita, vt illud a* Lucilio : Vis est *vita vides,* †vis *quae*†*nos facere omnia cogit.* *Quare quod caelum principium, ab satu est dictus* Saturnus; *et quod ignis* Saturnalibus, *hoc est cerei superioribus mittuntur.* Terra Ops, *quod heic omne opus, et hac opus ad viuendum: et ideo dicitur* Ops *mater, quod terra nutriat.* Haec *enim terreis genteis omneis peperit, et resumit denuo. quae dat cibaria, vt ait* Ennius, *quae* †quaeq. *quod*†*gerit fruges,* Ceres. Antiqueis *enim quod nunc et hi dei caelum et terra,* Iuppiter *et* Iuno. *quod, vt ait* Ennius: Istic est *is* Iuppiter, *quem dico, quem* Graeci *vocant aera, qui ventus est, et nubes, himber postea, atque ex himbre frigus, ventus post fit aer denuo.* Haec *propter* Iuppiter *sunt ista, quae dico tibi, qui mortaleis, atque vrbeis, belluasque omneis iuuat. quod hic omnes, et sub hoc eundemque appellans dicit* Ennius: Diuumque *hominumq. pater rex.* Pater *quod patefaciat omnia; et ipsum semen: nam tum est conceptum, et inde cum exit, quod oritur.* Hoc *idem magis ostendit antiquum* Iouis *nomen.* Nam *olim* Diouis, *et* Diespiter *dictus, hoc est aer, et dies pater, a quo dei dicti, qui inde, et dies, et dius, et diuus.* Vnde *sub dio, et* Dius Fidius. Itaque *inde eius perforatum tectum, vt videatur diuum., id est, caelum.* *Quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere.* Aelius Gallus Dius Fidius *dicebat* Diouis *filius, vt* Grae

ti Διόσκουρον Castorem, et putabant hunc esse Sanctum† ab Sabina lingua, et Herculem ab Graeca. Idem hic Diespiter dicitur infimus aer, qui est coniunctus terrae, vbi omnia oriuntur, vbi aboriuntur. quorum quod finis ortus, Orcus dictus. Quod Iouis Iuno coniux, et is caelum, haec terra, quae eadem tellus: et ea dicta, quod vna cum Ioue iuuat Iuno; et regina, quod haec omnia terrestria regit. Sol, vel quod ita Sabini, vel quod solum ita lucet, vt ex eo dies sit. Luna, quod sola lucet noctu. itaque ea dicta Noctiluca in Palatio: nam ibi noctu lucet templum. hanc vt Solem Appollinem, quidam Dianam vocant Appollinis: vocabulum Graecum alterum, Latinum alterum. et hinc quod in altitudinem, et latitudinem simul Diuiana appellata. Hinc Epicharmus Enni Proserpinam quoque appellat, quod solet esse sub terreis. Proserpina dicta, quod haec vt serpens modo in dextram, modo in sinistram partem late mouetur. Serpere et proserpere idem dicebant: vt Plautus, qui scribit, quasi proserpens bestia. quae ideo videtur a Latineis Iuno Lucina dicta, vel quod terra, vt physici dicunt, iuuat, et lucet; vel quod ab luce eius, qua quis conceptus est, vna iuuat, donec mensibus acteis produxit in lucem. Facta igitur a iuuando, et luce Iuno Lucina: a quo parientes eam inuocant. Luna enim nascentium dux, quod menses huius. hoc vidisse antiquos apparet, quod mulieres potissimum supercilia sua attribuerunt ei deae. Heic

†.sangum

†hinc †gignit

†valore, uique

†commotis

enim maxime debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab dieis lux datur oculeis. Ignis a nascendo, quod hic† nascitur; et omne, quod nascitur, ignis scindit†. Ideo calet, vt qui denascitur, ignem amittit, ac frigescit. Ab ignis iam (maiore vi, †ac violentia Volcanus dictus. ab eo quod ignis per splendorem fulget, fulgor, fulmenq. et fulgur, quod fulmine ictus Phaeton contrarijs dijs. Ab aquae lapsu lubrico lympha. Nympha Iuturna, quae iuuaret. Itaque multi aegroti propter id nomen hinc aquam petere solent. A fontibus, et fluminibus, ac cetereis aqueis dei, vt Tiberinus a Tiberi, et ab lacu Velino, Velinia: et nymphae Comitiae† ad lacum Cutiliensem a commotu; quod ibi insula in aqua commouetur. Neptunus, quod mare terras obnubit, vt nubes caelum, a nuptu, id est, opertione, vt antiqui. a quo nuptiae, nuptusque dictus. Salacia Neptuni ab salo. Venilia a ueniendo, ac vento illo, quem Plautus dicit: Quod ibi dixit, qui secundo vento vectus est tranquillo mari, ventum gaudeo.

Bellona a bello nunc, quae Duellona a duello. Mars ab eo quod maribus in bello praeest; aut quod a Sabineis acceptus, ibi Mamers. Quirinus a Quiritibus. Virtus, vt viri vis, a virilitate. Honos ab honesto honere. Itaq. honestus dicitur, quod honeratus; et dictum honus est honos, qui sustinet rempublicam. Castoris nomen Graecum, et Pollucis a Graeceis in Latineis littereis veteribus nomen, quo est, inscribitur, vt πολυδύκης Polluces, non vt nunc Pollux. Concordia a

corde congruente. Feronia, Minerua, Nouensiles a Sabineis. paulo aliter ab eisdem dicimus Laram, Vestam, Salutem, Fortem Fortunam, Fidem. Ea re Sabinorum linguam olent, quae Tatij regis voto sunt Romae dedicatae. Nam vt annales dicunt, vouit Opi, Floraeque; Dioui, Saturnoque; Soli, Lunaeque; Volcano, Summanoque: Itemque Larundae, Termino Quirino, Vortumno, Laribus, Dianae, Cloacinaeque. e queis nonnulla nomina in vtraque lingua habent radices; vt arbores, quae in confinio natae, in vtroque agro serpunt. Potest enim esse Saturnus heic alia de caussa dictus, atq. in Sabineis, et sic Diana. de quibus supra. Dictum est, quod ad immortaleis attinet: deinceps quod ad mortaleis attinet, videamus et de heis animalia in tribus loceis, quod sunt in aere, in aqua, in terra: a summa parte ad infimam descendam. Primum nominem† alites alij† volucres alij a volatu. deinde generatim, de heis pleraeq. a sueis vocibus, vt hae; vpupa, cuculus, coruus, hirundo, vlula, bubo: item hae pauo, anser, gallina, columba. Sunt, quae alieis de caussseis appellatae; vt noctua, quod noctu canit, ac vigilat: lusciola†, quod luctuose canere existimatur, atque esse ex Attica Progne in luctu facta auis. Sic galeritus, et motacilla: alter quod in capite habet plumam elatam: altera quod semper mouet caudam merula quod mera, id est sola volitat. contra ab eo graculi, quod gregatim vt quidam Graeci τὰ γέργερα. ficedulae, et miliariae, a cibo, quod alterae fico, alterae milio fiant pingues.

†nomina tim.
†ab aleis
†luscinia

† nebula ca

Aquatilium vocabula animalium partim sunt vernacula, partim peregrina. Foris, muraena, quod μύραινα, cybium, thynnus, cuius item partes Graeceis vocabuleis omnes, vt melandria, atque vraeon. Vocabula piscium, pleraque translata a terrestribus. ex aliqua parte similibus rebus, vt anguilla, lingulaca, †sudis: alia a coloribus, vt haec; asellus, vmbra, turdus: alia a vi quadam, vt haec; lupus, canicula, torpedo. Item in conchylieis aliqua ex Graeceis: vt peloris, ostrea, echinus. Vernacula ad similitudinem: vt surenae, pectunculi, vngues. Sunt etiam animalia in aqua, quae interdum in terram exeunt: alia Graeceis vocabuleis: vt polypus, hippopotamus, crocodilus: alia e Latineis; vt rana, anas, mergus, a quo Graeci ea, quae in aqua, et terra possunt viuere, vocant amphibia. e queis rana ab sua dicta voce: anas a nando: mergus, quod mergendo in aquam captet escam. Item aliae in hoc genere a Graeceis: vt querquedula, cerceris, halcedo, quod ea halcyon. Latina, vt testudo, quod testa tectum hoc animal: loligo quod subuolat, littera commutata primo uoligo. Vt Aegypti in flumine quadrupes, sic in Latio nominati lytra, et fiber. lytra, quod succidere dicitur arborum radices in ripa, atque eas dissoluere; vnde lytra. fiber, ab extrema ora fluminis dextra, et sinistra maxime quod solet videri: et antiqui fibrum dicebant extremum, vnde in sageis extrema fimbriae, et in iecore extremum fibra, fiber dictus. Quae sunt homi-

num propria primum, deinde de pecore, tertio de fereis scribam: incipiam ab honore publico. Consul nominatus, quod consulere populum, et senatum debet. nisi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, qui recte consulat, † consul fiat. Praetor dictus, qui praeiret † consat iure, et exercitu. a quo Lucilius: Ergo praetorum est ante praeire. Censor, ad cuius censionem, id est arbitrium, censeretur populus. Aedilis, qui aedes sacras, et priuatas procuraret. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias, et maleficia, quae triumuiri capitales nunc conquirunt; ab heis postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti. Tribuni militum, quod terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatiensium † olim ad exercitum mittebantur. † Tatium Tribuni plebei, qui ex tribuneis militum primum tribuni plebei facti; qui plebem defenderent in secessione Crustumerina. Dictator, quod a consule diceba tur, cui dicto audientes omnes essent. Magister equitum, quod summa potestas huius in equites, et adcensos, vt est summa populi Romani dictator; a quo is quoque magister populi appellatus. Reliqui, quod minores, quam hi magistri, dicti magistratus: vt ab albo albatus. Sacerdotes vniuersi a sacreis dicti. Pontifices, vt Q. Scaeuola Pontifex Maximus dicebat, a posse et facere: pontifices ego a ponte arbitror: nam ab ijs sublicius est factus primum, et restitutus saepe, (cum ideo † sacra, et vls, et cis Tiberim non mediocri ritu † quod co fiant. Curiones dicti a curi eis: qui fiunt vt in heis sa-

cra faciant. Flamines, quod in Latio capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, flamines dicti. Horum singuli cognomina habent ab eo deo, cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta, partim obscura. Aperta vt Martialis, Volcanalis; obscura, Dialis, et Furinalis. Cum Dialis a Ioue sit, qui Diouis est: Furinalis a Furina, cuius etiam in fasteis Furinales feriae sunt. Sic Flamen Falacer a diuo patre Falacre. Salij a saltando, quod facere in comitio in sacreis quotanneis et solent, et debent. Luperci, quod lupercalibus in lupercali sacra faciunt. Fratres aruales dicti sunt, qui sacra publica faciunt propterea, vt fruges ferant arua: a ferendo et arueis fratres aruales dicti sunt: quia fratria dixerunt. Fratria est Graecum vocabulum partis hominum; vt Appollini †etiam nunc. Sodales Titij dicti ab Titijs auibus, quas in augurijs† certeis obseruare solent. Feciales, quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, vt iustum conciperetur bellum, (et inde desitum,) et vt foedere fides pacis constitueretur. Ex heis mittebant antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus scribit Ennius dictum. In re militari Praetor dictus, qui praeiret exercitui. Imperator ab imperio populi, qui eos, qui id adtentassent, oppressit hosteis. Legati, qui lecti publice, quorum opera, consilioq. vteretur peregre magistratus; quiue nuntij senatus, aut populi essent. Exercitus, quod exercitando fit melior. Legio, quod leguntur milites in de

† Neapoli, vel Appuli)

† tuguriis

lectu. Cohors, quod vt in uilla ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddam fit vnum; sic haec ex manipuleis copulatur cohors: quae in villa dicta, quod circa eum locum pecus coerceretur. tametsi cohortem in villa Isicrates† dicit esse Graece κούρθον apud poetas dictam. Manipulos exercitus minimas manus, quae vnum sequuntur signum. Centuriae, quae sub vno centurione sunt: quorum centenarius iustus numerus. Milites, quod trium millium primo legio fiebat, ac singulae tribus Tatiensium, Ramnium, Lucerum, milia singula militum mittebant. Hastati dicti, qui primi hasteis pugnabant; pilani, qui pileis; principes, qui a principio gladijs, et post commutata re militari minus illustres sumuntur. pilani triarij quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremeis subsidio deponebantur. Quod hi subsidebant, ab eo subsidium dictum. a quo Plautus: Agite nunc, subsidite omnes, quasi solent triarij. Auxilium appellatur ab auctu, cum accessent, qui adiumento essent, alienigenae. Praesidium est dictum, quia extra castra praesidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset. Obsidium dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset inde. item ab abscidendo; cum id ideo facerent, quo facilius diminuerent hosteis. Duplicarij dicti, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, institutum. Turma terma est; E in V abijt, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnium, et Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti;

†Iphicrates.

qui ab eo in singuleis turmeis sunt etiam nunc terni. Quos hi primo administros ipsi sibi adoptabant, optiones vocari coepti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. Tubicines a tuba et canendo, similiter liticines, et classicos a classe: qui item cornu canunt, vt, tum cum classes comitijs ad comitatum vocant.

Quae a fortuna vocabula. in heis quaedam minus aperta: vt pauper, diues, miser, beatus, sic alia. Pauper a paulola re. Miser ā minus, cui cum opus est, minus nullo est. Diues a diuo, qui vt deus nihil indigere videtur. Beatus, qui multa bona possidet: et is opulentus ab ope, cui eae opimae. Ab eadem inops, qui eius indiget. Ab eodem fonte copiae, †et copiosus. Pecuniosus a pecunia magna: pecunia a pecu. A pastoribus enim horum vocabulorum origo. Artificibus maxima caussa ab arte, id est ab arte medicina vt sit medicus, a sutrina sutor: non a medendo, ac suendo, quae omnino vltima. Huic rei earum rerum radices, vt in proximo libro aperietur. Quare, quod ab arte artifex dicitur, nec multa in eo obscura, relinquam. Similis caussa, quae ab scientia vocantur aliqua, ut praestigiator, monitor, nomenclator. Sic etiam a spatio quodam dicuntur cursor, natator, pugil. et in hoc genere, quae sunt uocabula, pleraque aperta: ut legulus, et uindemiator alter ab oleeis, alter ab uueis. Haec et si minus aperta; uindemiator, ut uestigator, et uenator: tamen id est, quod uindemiator, uel quod uinum legere dicitur, uel quod de uite id demit: uesti-

†copis

gator a uest igijs ferarum, quas indagatur: uenator a uenatu. (Quod sequitur uerbum aduentum et inuentum.) Haec de hominibus. Hinc quod sequitur de pecore. Pecus ab eo, quod perpascat, a quo pecora† †pecunia *uniuersa; quod in pecore pecunia tum consistebat pastoribus: et standi fundamentum pes. a quo dicitur in aedificijs area pes magnus; et qui fundamentum instituit, pedem ponit. A pede pecudes appellarunt, ut ab eodem pedicam, pedissequum, et peculatoria et† oues,* †peculatur *aliudue quid; id enim peculium primum. hinc peculatum publicum, primo ut cum pecore diceretur multa, et id esset coactum in publicum, si erat auersum, ex qua fructus maior. Hinc est quod Graeceis bos βοῦς: et taurus, ταῦρος: item ὄϊς ouis, ita enim antiqui dicebant, non ut nunc, πρόβατον. Possunt in Latio quoque, ut in Graecia a sueis uocibus haec eadem ficta. Armenta, quod boues ideo maxime parabantur, ut inde eligerent ad arandum; inde aramenta dicta, postea tertia littera extrita. Vitulus quod Graece antiquitus, ἰτοῦλος, aut quod plerique uegeteis, uetigulus. Iuuencus, iuuare qui iam ad agrum colendum posset. Capra carpa, a quo scriptum (omnicarpae caprae.† Hircus quod Sabini fircus: et quod illeic fedus,* †omni carpe capre *in Latio rure hedus, quod in urbe, ut in multeis, A addito haedus. Porcus, quod Sabini dicunt de aprino porco poridus, inde porcus; nisi a Graeceis, quod Atheneis in libreis sacrorum scriptum est, κάπρῳ καὶ πόρκῳ. Aries quod cum dicebant ares ueteres,*

nostri aruiga, hinc aruignus. Hae sunt, quarum in sacrificijs exta in olla, non in veru coquuntur. quas et Actius scribit, et in pontificalibus libreis videmus in hostijs eam aruigem, quae cornua habet. quoniam is, cui oui mari testiculi dempti; et ideo vt natura versa veruex declinatum. Pecori ouilo quod agnatus, agnus. Catulus a sagaci sensu, et acuto. Hinc canis; nisi quod tuba, et cornu, signum cum dant, canere dicuntur. quod hic item, et nocticulus in custodia, et venando signum voce dat, canis dictus. Ferarum vocabula item partim peregrina, vt panthera, leo: vtraque Graeca. a quo etiam et rete quoddam panther, et leaena, et muliercula Pantheris. Tigris, qui est vt leo varius, qui viuus capi adhuc non potuit; uocabulum e lingua Armenia. nam ibi et sagitta, et quod vehementissimum flumen, dicitur Tigris. Vrsi Lucana origo, vel vnde illi, nostri ab ipsius voce. Camelus suo nomine Syriaco in Latium uenit: ut Alexandria camelopardalis nuper adducta, quod erat figura ut camelus, maculeis ut panthera. Apri ab eo quod in loceis aspereis, nisi a Graeceis, quod hi κάπρος. Caprea a similitudine quadam caprae. Cerui quod magna cornua gerunt, mutato G in C ut in multeis; quasi gerui. Lepus quod e Siculeis quidam Graecei dicunt λέποριν; a Roma quod orti Siculi, ut annales nostri ueteres dicunt; fortasse hinc illuc tulerunt, et heic reliquerunt id nomen. Volpes, ut Aelius dicebat, quod uolat pedibus. Proxima animalibus sunt ea,

quae uiuere dicuntur, neque habere animam, ut uirgulta. Virgultum dicitur a uiridi, idque a ui quadam humoris: quae si exaruit, moritur. Vitis, quod ea uini origo. Malum, quod Aeoles dicunt μᾶλον. *Pinus*† †Nux) *iuglans; quod haec nux antequam purgetur, similis glandi. Haec glans optima, et maxima ab Ioue, et glande iuglans est appellata. Eadem nux, quod ut nox aerem, ita huius succus facit corpus atrum. Quae in orteis nascuntur, alia peregrineis uocabuleis, ut Graeceis ocymum, menta, ruta, quam nunc* πήγανον *appellant. Item caulis, lapathium, radix. sic enim antiqui Graeci, quam nunc raphanum. Item ex Graeceis uocabuleis* ἑρπίλον, ῥόδον; *addita, et commutata una littera serpillum, rosa. Item Graeca* κορίανδρον, μαλάχη, κυμίνον. *Item Latina lilium* ἀπὸ λιρίον, *et malua a* μαλάχη, *et susimbrium* ἀπὸ συσιμβρίον. *Vernacula lactuca a lacte, quod olus id habet lac. Brassica ut praeseca, quod ex huius scapo minutatim praesceatur. Asparagi, quod ex aspereis uirgulteis nascuntur, et ipsi scapi asperi sunt, non leues; nisi Graecum, illic enim quoque dicitur* ἄσπαργος. *Cucumeres dicuntur a curuore, ut curuimeres dicti Fructus a ferendo res: et hae, quas fundus; et hae, quae in fundo feruntur, ut fruamur. Hinc declinatae fruges, et frumentum. Sed hae e terra, etiam frumentum, quod exta loco quo solent addi ex mola, id est ex sale, et farre molito. Vuae ab uuore.* *Quae manu facta sunt dicam, de uictu, de uestitu, de instrumento. et si quid ae*

liud videbitur beis aptum. De victu antiquissima puls; appellata, vel quod ita Graeci, vel ab eo, vt scribit Apollodorus, quod ita sonet, cum aqua feruenti insipitur. † Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio Panus: posteaque † figuras facere instituerunt alias, a pane et faciendo panificium coeptum dici. Hinc panarium, vbi id seruabant, sicut granarium, vbi granum frumenti condebant; vnde id dictum; nisi ab eo quod Graeci κόκκον, à quo Graeceis quoque granum dictum. et in quo eadem conduntur, horreum ab horrendo. Triticum, quod tritum est spiceis. Far a faciendo, quod in pistrino fit. Milium a Graeco, nam id prius μέλιν, post μέδίν. Libum, quod libaretur priusquam esset, vt erat, coctum. Testuatium, quod in testu caldo † coquebatur; vt etiam nunc Matralibus idfaciunt matronae. Circuli, quod mixta farina caseo, et aqua circuitum aequabiliter fundebant. Hoc quidam, qui magis incondite faciebant, vocabant lixulas, et semilixulas vocabulo Sabino, idque frequentius Sabini a globo farinae dilatato. Item in oleo cocti, dicti a globo globuli. crustulum a crusta pultis, quoius ea, quae vt corium exuritur, crusta dicta. Cetera fere opera a vocabuleis Graeceis sumpta, vt θρύλλον, καὶ τρύφον, et placenta, quod edebant cum pulte: ab eo pulmentum, vt Plautus: hinc pulmentarium dictum. hoc primum debuit † pastoribus caseus; a coacto lacte, vt coaxeus dictus. Dein posteaquam desierunt esse contenti beis;

† inspergitur

† posteaquam ei

† testa calda

† fuit)

quae suapte natura ferebat sine igne, in quo erant poma, quae nimis cruda esse poterant, decoquebant in olla. Ab olla olera dicta: quorum a genere cruda olera, e queis ad coquendum, quod rueret e rure ruapa, vnde rapa. Olea ab elea, olea grandis orchitis, quod ea antiquitus orchemora. Hinc ad pecudis carnem peruentum est. Suilla sic ab illeis generibus cognominata. Hanc primo assam, secundo elixam, tertio e iure vti coepisse natura docet. Dictum assum, quod ab igne assudescit. Vuidum est, quod humidum, et ideo vbi id non est, succus abest: et ideo sudando assum distillat calore. vt crudum nimium habet humoris; sic ex coctum parum habet succi. Elixum est e liquore aquae deductum; et ex iure, quod iucundum magis conditione est. Succidia ab suibus concidendis: nam id pecus primum occidere coeperunt domini, et vt seruarent, salere. Tergus suis, ab eo, quod eo tegitur. Perna a pede suis, a nomine eius. Offula dicta, vt offa minima in sue. Insicia, ab eo, quod insecta caro, vt in carmine Saliorum est: quod in exteis dicitur nunc prosectum. murtatum a myrto, quod eo large fartum intestinum crassum. Lucanicam dicunt, quod milites a Lucaneis didicerunt, qui et Falerijs Faliscum ventrem. Fundulum a fundo: quod non vt reliquae partes, sed ex una parte sola apertum. ab hoc Graecos puto τῦφλὸν ἔν τερον† appellasse. Ab eadem fartura farcimina in exteis appellata; a quo, quod in eo tenuissimum intestinum fartum, hila, ab hilo dicta, id

†δύπλον

†illa. est minimo, quod ait Ennius: Neque dispendei facit hilum. quod in hoc farcimine summo quiddam eminet; ab eo quod ut in capite apex, apexabo dicta. Tertium fartum est longabo, quod longius, quam duo bilat†. Agumentum quod ex immolata hostia desectum in iecore imponendo agendei caussa. Magmentum a magis; quod ad religionem magis pertinet. Itaque propter hoc montana fana constituta loceis certeis, quo id imponeretur matae; ab eo quod Graeci μάτιαι καί μάττ. Item Graeci sigillatim, ut ouum, bulbum. Lana Graecum, ut Polybius, et Callimachus scribunt. Purpura a purpurae maritimae colore. Poenicum, quod a Poeneis primum dicitur adlatum. Stamen a stando, quod eo stat omne in tela uelamentum. Subtemen, quod subit stamini. Trama, quod tranat frigus id genus uestimenti. Densum a dentibus pectinis, quibus feritur. Filum, quod minimum est hilum: id enim minimum est in uestimento. Pannus Graecum: panuelum dictum a panno, et uoluendo filo. Tunica ab tuendo corpore, tunica ut induca. Toga a tegendo. Cinctus, et cingulum a cingendo: alterum uireis, alterum mulieribus attributum. Arma ab arcendo, quod heis arcemus hostem. Parma, quod a medio in omneis parteis par. Conum, quod cogitur in cacumen versus. Hasta, quod stans solet ferri. Iaculum, quod vt iaciatur, fit. Tragula a traijciendo. Scutum a sectura, vt secutum; quod minute consectum sit tabelleis. Vmbones, aut a Graeco, vel quod ambones. Gladius C in G commutato

tato a clade; quod fit ad hostium cladem gladius. similiter ab omine pilum, quod hostis feriret†, vt periculum Lorica, a loreis; quod de corio crudo pectoralia faciebant: postea succuderunt Galli e ferro sub id vocabulum ex anuleis ferream tunicam. Balteum, quod cingulum e corio habebant bullatum, balteum dictum. Ocrea, quod opponebatur ob crus. Galea ab galero, quo multi vsi antiqui. Tubae a tubeis, quos etiam nunc ita appellant tubicines sacrorum. Cornua, quod ea, quae nunc sunt ex aere, tunc fiebant ex bubulo cornu. Vallum, vel quod ea varicare nemo possit; vel quod singula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram litterae V. Cerui a similitudine cornuum cerui. Item reliqua fere ab similitudine, vt vineae, testudo, aries.

†periret

Mensam escariam cibillam appellabant: ea erat quadrata, vt etiam nunc in castreis est. a cibo cibilla dicta; postea rotunda facta; et quod a nobis media, a Graeceis μέσα, mensa dici potest; nisi etiam quod ponebant pleraque in cibo mensa. Trulla a similitudine truae, quae quod magna, et haec pusilla, vt truula. Hinc Graeci τρυβλίον, nos trullam. Truae, quae a culina in lauatrinam aquam fundunt. Trua, quod trauolat ea aqua; ab eodem est appellatum trulleum. simile enim figura, nisi quod latius concipit aquam, et quod manubrium cauum non est, nisi vinaria trulla accessit. Matellio a matula dictus; et dictus posteaquam longius a figura matulae discessit. et ab aqua aqualis dictus. Vas aquarium vocant futum, quo in triclinio

allatam aquam infundebant: quo postea accessit μάγινος cum Graeco nomine; et cum Latino nomine Graeca figura barbatus. Peluis a pedum lauatione vt pedeluis. Candelabrum a candela. ex beis enim funiculi ardentes figebantur. Lucerna post inuenta, quae dicta a luce, aut quod id vocant Graeci λύνον Vasa in mensa escaria; vbi pultem, aut iurulenti quid ponebant, a capiendo catinum nominauerunt, nisi quod Siculi dicunt κάτινον, vbi assa ponebant. Magidam aut langulam, alterum a magnitudine, alterum ab latitudine finxerunt. Patinas a patulo dixerunt; vt pusillas, quod beis libarent caenas† patellas. Tripliat†, et canistra, quae putant esse Latina, sunt Graeca. τρυβλίον καὶ κανέον Gr aeca sunt. Reliqua quod aperta sint; vnde sint, relinquo. Mensam vinariam rotundam nominabant cylibathum, vt etiam nunc in castreis, id videtur declinatum a Graeco ἀπό τοῦ κύλικος. qui illa capit, et minores capulae† a capiendo; quod ansatae, vt praehendi possint, id est capi. Harum figuras in vaseis sacreis ligneas et fictiles antiquas etiam nunc videmus. Praeterea in poculeis erant paterae, eo quod pateant, Latine ita dictae. Heisce etiam nunc in publico conuiuio antiquitatis retinendae caussa, cum magistri fiunt, potio circumfertur; et in sacrificando de eis, hoc poculo magistratus dat deo vinum. Pocula a potione; vnde potatio; et etiam poma, quod haec poscunt potum. ἀπό τοῦ πότου Graeca origo potionis. A=

†caeneis
† Triblia
† capides

qua, quod aequa summa. Fons vnde funditur e terra aqua viua, vt fistula aquae, fusus aquae. vas vinarium grandius sinum ab sinu; quod sinum maiorem cauationem, quam pocula habebat. Item dicta depesta etiam nunc in diebus sacreis, Sabineis vasa vinaria in mensa deorum sunt posita. Apud antiquos scriptores Graecos inueni appellari poculi genus δεπέσταν. *Quare vel inde radices in agrum Sabinum, et Romanum sunt profectae. Quo vinum dabant, vt minutatim funderent, a gutteis guttum appellarunt. et quo sumebant minutatim; a sumendo, simpulum nominauere. In huiusce locum in conuiuijs e Graecia successit epichysis, et cyathus; in sacrificijs remansit guttum et simpulum. Altera vinaria mensa erat lapidea quadrata oblonga vna columella; vocabatur cartibulum. Haec in aedibus ad compluuium, apud multos me puero ponebatur; et in ea, et cum ea aenea vasa: a gerendo gertibulum, vnde cartibulum post dictum. Praeterea erat tertium genus mensae, et quadratae vasorum, vocaturq. vrnarium; quod vrnas cum aqua positas ibi potissimum habebant in culina. Ab eo etiam nunc ante balineum locus, vbi poni solebant vrnae, vrnarium vocatur. Vrnae dictae, quod vrinant in aqua haurienda, vt vrinator. Vrinare est mergi in aquam. Imburum fictum ab vrbo, quod ita flexum, vt redeat sursum versus, vt in aratro, quod est vrbum.† Calix a caldo; quod in eo calda puls ap*- †bura *ponebatur; et calidum eo bibebant. Vas, vbi cibum*

† solium

† armamentum

coquebant, ab eo cacabum appellarunt. Veru a versando. Ab sedendo appellantur sedes, sedile, sedum, †sellae, seliquastrum. Deinde ab heis subsellium; vt subsipere, quod non plane sapit: sic quod non plane erat sella, subsellium dictum. vbi in eiusmodi duo, bisellium dictum. Arca quod arceantur fures ab ea clausa. Armarium, et armamentarium†ab eadem origine, sed declinata aliter. Mundus muliebris dictus a munditia. Ornatus, quasi ab ore natus. Hinc enim maxime sumitur, quod eam deceat. Itaq. ob id paratur speculum. Calamistri, quod heis calefacteis in cinere capillus ornatur. Qui ea ministrabat, a cinere cinerarius est appellatus. Discerniculum, quo discernitur capillus. Pecten, quod per eum explicatur capillus. Speculum a speciendo, quod ibi spectant. Vestis a veleis: vel ab eo quod vellus lana tonsa uniuersa ouis. id dictum, quod uellebant lanam: ex lana facta uestis. et quod capillum contineret,†dictum a rete reticulum. Rete ab raritudine. Item texta fasciola, qua capillum in capite colligarent. Dictum capital a capite, quod sacerdotulae in capite etiam nunc solent habere. Sic rica a ritu; quod Romano ritu sacrificium feminae cum faciunt, capita uelant. Mitra, et reliqua fere in capite, postea addita cum uocabuleis Graeceis. Prius de indutu, aut amictu quae sunt, tangam. Capitium ab eo, quod capit pectus, id est, ut antiqui dicebant, indutu comprehendit: alterum quod subtus, a quo subucula: alterum quod supra, a quo supparus: nisi quod

† retineret

id dicunt osce. Alterius generis item duo; unum quod foris, ac palam, palla: alterum quod intus, a quo intusium. id quod Plautus dicit: Intusiatam, patagiatam caltulam, ac crocotulam. Multa post luxuria adtulit: quorum uocabula apparent esse Graeca, ut ἄσβεστον. amictus est dictum amiectum, id est, circumiectum; a quo etiam quod† uestes se inuoluunt, circumiectum appellant: et quod amictui habent purpuram circum, vocant circumtextum. Antiquissimi amictui ricinium, id quod eo utebantur duplici, ab eo quod dimidiam partem retrorsum iaciebant, ab reiciendo ricinium dictum. Hinc quod facta duo simplicia paria, parilia primo dicta: reclusum propter leuitatem, παραπλεχεία, χλάμυς sic multa Graeca. Laena quod de lana multa: duarum enim togarum instar. ut antiquissimum mulierum ricinium; sic hoc duplex uirorum. *Instrumenta rustica, quae serendi, aut colendi fructus caussa facta. Sarculum a serendo ac sarriendo. Ligo, quod eo propter latitudinem, quod sub terra facilius legitur. Pala a pangendo G in L mutatum quod fuit. Rutrum ut ruitum a ruendo. Aratrum, quod arauit† terram. Eius ferrum uomer, quod uomit eo plus terram. Dens, quod eo mordetur terra. Supra id regula, quae stat, stiua a stando: et in ea transuersa regula, manicula; quod manu bubulci tenetur; qui quasi est temo inter boues. Bura a bubus, alij hoc a curuo curuum appellant. sub iugo medio couum, quod bura extrema addita appellatur,† uocatur couum a cauo. Iugum, et*

†quo)

†eruit)

† oppilatur.

iumentum a iunctu. Irpices, regula cum pluribus dentibus, quam item ut plaustrum boues trahunt, ut eruant, quae in terra sunt; sirpices, postea S detrita a quibusdam dicti. Rastelli, ut irpices, serrae leues; itaque homo in prateis per fenisecia eo festucas abradit; quo ab rasu rastelli dicti. Rastri, quibus dentalibus penitus eradunt terram, atque eruunt, a quo et rutabri dicti. Falces a farre littera commutata. Hae in Campania seculae a secando. á quadam similitudine harum, aliae: ut quod apertum, unde falces fenariae, et adoreae; †et quod non apertum, unde lumariae falces, et sirpiculae. Lumariae sunt, quibus secant lumecta, cum in agreis serpunt spinae, quas quod a terra agricolae soluunt, id est luunt, lumecta. sirpiculae uocatae a sirpando, id est ab alligando. sic sirpata dolia quassa cum alligata dicta. heis utuntur in uinea alligando fasces, incisos fustes, faculas. has phancillas Chersonesice dicunt fasces. Pilum, quod eo far pinsunt. id ubi fit, pistrinum, L et S inter se saepe commutant. Inde post in urbe Lucili† pistrina, et pistrix. Trapetes molae oleariae uocantur. Trapetes a terendo, nisi Graecum, Molae a molendo: harum enim motu eo coniecta moliuntur. Vallum† a uolatu, quod cum id iactant, uolant inde leuia. Ventilabrum, quo uentilatur in aere frumentum. Quibus comportantur fructus ac necessariae res: de ijs fiscina a ferendo dicta. Corbes ab eo quod spicas, aliudue quid conruebant. Hinc minores corbulae dictae. De heis, quae iumenta ducunt.

†aiboreae

†locelli

†Vannum

Tragula ab eo, quod trahitur per terram. Sirpea, quae uirgeis sirpatur, id est colligando implicatur, in qua stercus, aliudue quid euehitur. Vehiculum, in quo faba, aliudue quid uehitur, quo ex uiminibus uterentur, et quod eo uehitur; breuis ueha uehiculum dictum est. Ab alijs etiam dictum arcera, quae etiam in duodecim tabuleis appellatur: quod ex tabuleis uehiculum erat factum ut arca, arcera dictum. Plaustrum ab eo, quod non: ut in heis, quae supra dixi, sed ex omni parte palam est. quae in eo uehuntur, quod perlucent, lapides, asseres, tignum. Aedificia nominata a parte, ut multa: ab aedibus, et faciendo. Maximum aedificium est oppidum ab ope dictum; quod munitur opis caussa, ubi sint; et quod opus est ad uitam gerendam, ubi habitent tuto; uel oppida, Quod opere muniebant moenia, quo munitius essent. Quod exaggerabant, aggeres dicti, et quod aggerem contineret murus, quod muniendi caussa manu parabatur, quo sepiebant oppidum; e quo munere murus. Eius summa pinnae, ab heis, quas insigniti milites habere in galeeis solent, et in gladiatoribus Samnites. Turres a torueis, quod hae prospiciunt ante alios. Qua uiam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent, portas. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu multa †, id est, iuncteis bubus †vt multa) tauro, et uacca interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis caussa die auspicato, ut fossa, et muro essent munita. Terram unde excalpserant, fossam uocabant; et introrsum factum murum.

Postea quod fiebat orbis, urbs. Principium, quod erat post murum, pomerium dictum; eiusque ambitu auspicia urbana finiuntur. Cippi pomerij stant, et circum Ardolam Ardeam, et circum Romam. Quare et oppida, quae prius erant circumducta aratro, ab orbe, et urbo urbes: et ideo coloniae nostrae omnes in littereis antiqueis scribuntur urbes; quod item conditae, ut Roma: et ideo coloniae; ut urbes conduntur. quod intra pomerium ponuntur. Oppidum quod primum conditum in Latio stirpis Romanae Lauinium. Nam ibi dij penates nostri. Hoc a Latini filia, quae coniuncta Aeneae, Lauinia appellata. Hinc post triginta annos oppidum alterum conditur Alba; id ab sue alba cognominatum. Haec e naui Aeneae cum fugisset Lauinium, triginta parit porcos. Ex hoc prodigio post Lauinium conditum anneis triginta, haec urbs facta; propter colorem suis, et loci naturam, Alba Longa dicta. Hinc mater Romuli Rhea; ex hac Romulus; hinc Roma.

In oppido uici a uia, quod ex utraq. parte uiae sunt aedificia. Fundulae a fundo, quod exitum non habet, ac peruium non est iter. Angiportum, et id angustum, ab angendo, et portu. Quo conferrent suas controuersias, et quae uendere uellent, et quo quaeq. ferrent, forum appellarunt. Vbi quid generatim additum, ab eo cognomen; ut boarium forum, forum olitorium. hoc erat antiquum macellum, ubi olerum copia. ea loca etiam nunc Lacedaemonij uocant μακελλώτας: sed Iones ostia ortorum, et castelli μακέλλους. Secundum tibe

rim ad Iunium forum piscarium vocant. Ideo ait Plautus: Apud piscarium, vbi variae res. Ad corneta forum cupedinis, a Cupedio: quod multi forum cupidinis, a cupiditate. Haec omnia postquam contracta in vnum locum, quae ad victum pertinebant; et aedificatus locus; appellatum macellum, vt quidam scribunt, quod ibi fuerit ortus: alij qnod ibi domus fuerit, cui cognomen fuit Macellus, quae ibi publice diruta; e qua aedificatum hoc, quod vocatur ab eo macellum. In foro lacum Curtium a Curtio dictum constat; de eo triceps historia. Nam et Procilius non idem prodidit, quod Piso; nec quod is, C. Aelius Stilo secutus. A Procilio relatum in eo loco dehisse terram, et ex senatusconsulto ad haruspices relatum, esse responsum deum Manium Postulionem postulare, id est ciuem fortissimum eodem mitti. tum quendam Curtium virum fortem armatum ascendisse in equum, et a Concordiae versum, cum equo in eum praecipitatum: eo facto, locum coisse, atque eius corpus diuinitus humasse, et reliquisse genti suae monumentum. L. Calpurnius Piso in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo, et Tatio, virum fortissimum Metium Curtium Sabinum, cum Romulus cum sueis ex superiore parte impressionem fecisset; Curtium in locum palustrem, qui tum fuit in foro, ante, quam cloacae sint factae, secessisse, atque suos in capitolium recepisse. Ab eo lacum inuenisse nomen. C. Aelius, et Q. Lutatius scribunt eum locum esse fulguratum, et ex senatusconsulto septum

esse; idque factum esse a Curtio consule, cui Marcus Genucius fuit collega, Curtium appellatum. Arx ab arcendo, quod is locus munitissimus vrbis; a quo facilime possit hostis probiberi. Carcer a coercendo, quod exire prohibentur. In hoc pars, quae sub terra, Tullianum: ideo quod additum a Tullio rege, quod Syracuseis, vbi simili de caussa custodiuntur, vocantur latomiae, et de latomia translatum, quod heic quoque lapidicinae fuerunt. Inde lauretum, ab eo quod ibi sepultus est T. Tatius rex, qui a Laurentibus interfectus est. ab silua laurea, quod ea ibi excisa, et aedificatus vicus. vt inter sacram viam, et macellum editum, corneta a corneis, quae abscissae loco reliquerunt nomen; vt esculetum ab esculo dictum, et fagutal a fago: vnde etiam quod ibi sacellum, Iouis Fagutalis, Armilustrum ab ambitu lustri locus item Circus maximus dictus, quod circum spectaculeis aedificatus, vbi ludi fiunt; et quod ibi circum metas fertur pompa, et equi currunt. Itaque dictum in Cornicula (millies aduentu†, quem circumeunt ludentes: Quid cessamus ludos facere? Circus noster ecce adest. In circo primo, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres: Naeuius oppidum appellat. Carceres dicti, quod coercentur equi, ne inde exeant ante, quam magistratus misit. oppidum, quod a muri parte pinneis turribusq. carceres olim fuerunt. scripsit poeta†: Dictator vbi currum insidit, peruehitur vsque ad oppidum. Intimus circus ad murtium† vocatus, vt Procilius aiebat,

† milites ad vestim

† Ennius

† murcis

ab vrceeis; quod is locus eſſet inter figulos: alij eſſe dicunt a murteto declinatum, quod ibi id fuerit. cuius veſtigium manet, quod ibi ſacellum, etiam nunc Murtiae Veneris. Item ſimili de cauſſa circus Flaminius dicitur, qui aedificatus eſt circum Flaminium campum; et quod ibi quoque ludeis Tauriceis† circummetas currunt. Comitium ab eo, quod coibant eo comitijs curiateis, et litium cauſſa. Curiae duorum generum. nam et vbi curarent ſacerdotes res diuinas; vt curiae veteres: et vbi ſenatus humanas; vt curia Hoſtilia, quod primus aedificauit Hoſtilius rex. Ante hanc roſtra, cuius id vocabulum ex hoſtibus capta fixa ſunt roſtra. Sub dextra huius a comitio locus ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad ſenatum eſſent miſſi. Is Graecoſtaſis appellatur a parte, vt multa. Senaculum ſupra Graecoſtaſin, vbi aedes Concordiae, et baſilica Opimia. Senaculum vocatum, vbi ſenatus, aut vbi ſeniores conſiſterent, dictum vt γηρουσία apud Graecos. Lautolae a lauando, quod ibi ad Ianum Geminum aquae calidae fuerunt. Ab heis palus fuit in minore velabro, a quo, quod ibi vehebantur lintribus, velabrum; ut illud maius, de q[uo] ſupra dictum eſt. Aequimelium, quod aequata Melij domus publice; quod regnum occupare voluitis. Locus ad buſta Gallica, quod Roma recuperata, Gallorum oſſa, qui poſſederunt vrbem, ibi coarceuata ac conſita. Eſt locus, qui vocatur doliola ad cloacam maximam, vbi non licet deſpuere, a dolioleis ſub terra. Eorum duae traditae hiſtoriae:

† Taureis

quod alij esse aiunt ossa cadauerum: alij Numae Pompilij religiosa quaedam post mortem eius infossa. Argiletum sunt, qui scripserunt ab Argo, seu quod is huc venit, ibique sepultus sit: alij ab argilla, quod ibi id genus terrae. Cliuus Publicius, ab aedilibus plebei Publicieis, qui eum publice aedificarunt. Simili de caussa Publilius vicus, et Cosconius uicus, quod ab heis vireis dicuntur aedificati. Cliuus proximus ad florales vsus versus. Capitolium vetus, quod ibi sacellum Iouis, Iunonis, Mineruae: et id antiquius, quam aedis, quae in capitolio facta. Esquilijs vicus Africus, quod ibi ob sides ex Africa bello Punico dicuntur esse custoditi. Vicus ciprius a cipro, quod ibi Sabini ciues additi consederunt, qui a bono omine id appellarunt. Nam ciprum Sabine bonum. Prope hunc vicus sceleratus dictus a Tullia Tarquinij Superbi vxore; quod, ibi cum iaceret pater occisus, supra eum vt mitteret carpentum mulio, iussit. Et quoniam vicus constat ex domibus, nunc earum vocabula videamus. Domus Graecum est. et ideo in aedibus sacreis ante caellam, vbi sedes dei sunt, Graeci dicunt πρόδωμον: quod post, ὀπισόδωμον. Aedeis ab aditu, quod plano pede adibant. Itaque ex aedibus efferri indictiuo funere praeco etiam eos dicit, qui e taberneis efferuntur; et omneis in censu villas inde dicimus aedes. Cauum aedium dictum, qui locus tectus intra parietes relinquebatur patulus, qui esset ad communem omnium vsum. In hoc locus si nullus relictus erat, sub diuo qui esset; dicebatur testus

do a testudinis similitudine, vt est in praetorio in castreis. Si *relictum erat in medio, vt lucem caperet: deorsum, quo impluebat; impluuium dictum: et sursum, qua compluebat, compluuium; vtrumque a pluuia. Tuscanicum dictum a Tusceis, posteaquam illorum cauum aedium simulare coeperunt.* Atrium appellatum ab Atriatibus *Tusceis. illinc enim exemplum sumptum. Circum cauum aedium erant vniuscuiusq. rei vtilitatis caussa parietibus dissepta:* vbi *quid conditum esse volebant; a caelando caellam appellarunt.* Penariam vbi penus. Vbi *cubabant, cubiculum: vbi caenabant, caenaculum vocitabant.* Vt *etiam nunc* Lanuuij *apud aedem* Iunonis, *et in cetero* Latio, *ac* Falerijs, *et* Cordubae *dicuntur. Posteaquam in superiore parte caenitare coeperunt; superioris domus vniuersa caenacula dicta. Posteaquam ibi† caenabant; plura facere coeperunt* †vbi *vt in castreis ab hieme hiberna. hibernum domus vocarunt: contra aestiuum.* * DESVNT PAGINAE TRES. * *religionem* Porcius† *designat, cum de* Ennio *scribens dicit eum coluisse* Tutilinae† *loca.* Sequitur *porta* Naeuia, *quod* †potius †Tullinae *in nemoribus* Naeuijs. Naeuius *enim loca, vbi ea sic dicta, coluit* Deinde *porta* Rauduscula, *quod aerata fuit. aes raudus dictum; ex eo in veteribus mancupijs scriptum:* Rauduscul*o libram ferito.* Hinc *porta* Lauernalis *ab ara* Lauernae, *quod ibi ara eius deae.* Praeterea *intra muros video portas dici: in* Palatio Mucionis *a mugitu, quod ea pecus in* Bucitatum *anti*

quum oppidum exigebant. Alteram Romanulam, quae est dicta ab Roma; quae habet gradus in naualia ad Volupiae sacellum. Tertia est Ianualis dicta ab Iano; et ideo ibi positum Iani signum, et ius institutum a Numa Pompilio, ut scribit in annalibus. L. Piso, ut sit clausa semper, nisi cum bellum sit. Nusquam traditum est memoriae Pompilio rege fuisse apertam: et post T. Manlio consule, bello Carthaginiensi primo confecto, et eodem anno apertam. *Super lectuleis origines, quas aduerti, hae. Lectica, quod legebant; unde eam facerent, stramenta, atq. herbas, ut etiam nunc fit in castreis lectos, ne essent in terra, sublimes in heis ponebant: nisi ab eo quod Graeci antiqui dicebant λέκτρον, lectum potius. quam lecticam quod inuoluebant, quod fere stramenta erant e segete, segestriam appellant, ut etiam nunc in castreis. nisi a Graeceis. nam ςέχαστρον. ubi lectus mortui fertur, dicebant, feretrum nostri, Graeci φέρετρον καὶ φέρετρον. Posteaquam transierunt ad culcitas, quod in ea sagum, aut tomentum, aliudue quid calcabant, ab inculcando culcita dicta: ac† quidquid insternebant, a sternendo stragulum appellabant. Puluinar uel a plumeis, uel a pelluleis† declinarunt. Quibus operiebantur, operimenta, et pallia, opercula dixerunt. In heis multa peregrina, ut sagum, Reno Galli quid gaunacumma eius sagum, et amphimalon graeca: contra Latinum torale, quod ante torum, et torus a toruo, quod is in promptu, ab hac similitudine toruinus† in mulieris capite ornatus. Quia simplici*

†hac

†pellibus

† torulus

scansione scandebant in lectum non altum, scabellum; in altiorem, scamnum; duplicata scansio, gradus dicitur, quod geritur ab inferiore in superiorem. Graeca sunt peristromata, et peripetasmata. sic aliud aliquid item conuiuij caussa ibi. Multa pecuniae signatae uocabula sunt: aeris, et argenti haec. As *ab aere.* Dupondius *a duobus ponderibus. quod unum pondus assipondium dicebatur. id ideo, quod as erat librae pondus. deinde ab numero reliquum dictum usq. ad centussis, ut as singulari numero. Ab tribus assibus tressis, et sic proportione usq. ad nonussis.* In *denario numero hoc mutat: quod primum est, ab decem asibus decusis: secundum a duobus decusibus bicesis, †quod dixi solum a duobus decusibus bicesis†.* Reliqua *conueniunt, ut tricesis a tribus, sic proportione usq. ab centusis; quo maius aeris uocabulum non est.* Nam *ducenti in †proportione cum dicuntur, non magis asses, quam denarij, aliaeue res significantur.* Aeris *minima pars sextula, quod sexta pars unciae.* Semuncia, *quod dimidia pars unciae.* Se *ualet dimidium, ut in selibra, et semodio.* Vncia *ab uno.* Sextans *ab eo quod sexta pars asis, sic ut quadrans, quod quarta; et triens tertia pars.* Semissis *quod semiaes id est, dimidium asis, ut supra dictum est.* Septunx *a septem, et uncia conclusum.†* Reliqua *obscuriora, quod a deminutione: et ea quae deminuuntur, ita sunt, ut extremas syllabas habeant. ut a duodecim una dempta uncia, deunx.* Dextans *dempto sextans*

† vicesis

† vicesis

† ducenties

† conlisum

te. Dodrans dempto quadrante. Bes ut olim des dempto triente. In argento nummi id a Siculeis. Denarij, quod denos aeris valebant. Quinarij, quod quinos. Seſtertius, quod ſemis tertius. Dupondius enim et ſemis antiquus ſeſtertius eſt, et veteris conſuetudinis, vt retro aera dicerentur, ita vt ſemis tertius, ſemis quartus pronuntiarent ſeſtertius igitur ab ſemis tertius dictus. Nummi denarij decuma libella, quod libram pondo as valebat, et erat ex argento parua. Sembella, quod ſit libellae dimidium, quod ſemis aſſis. Teruncius a tribus vncijs, ſembellae quod valet dimidium, et eſt quarta pars, ſic vt quadrans aſſis. Eadem pecunia uocabulum mutat. nam poteſt idem dici dos, arrabo, merces, corollarium. Dos erit pecunia, ſi nuptiarum cauſſa data: haec Graece δωτίνη, ita enim hoc Siculi: ab

† domum eodem donum. † Nam Graece vt ipſi δῶμον, vt alij δόμα, et vt Attici δόσις. Arrabo ſic dicta, ut reliquum reddatur. hoc verbum a Graeco ἀῤῥαβον Reliquum ex eo, quod debitum reliquit. Damnum a demptione, cum minus re factum, quam quanti con-

† ex eo luerit, quam) ſtat. Lucrum ab luendo, ſi amplius, (quam exoluerit † quanti eſſet ceptum. Detrimentum a detritu, quod ea quae trita minoris pretij. Ab eadem intertrimentum; ab eo quod duo, quae inter ſe trita, et deminuta, a quo etiam intrigo dicta, et intertrigo. Multa a pecunia, quae a magiſtratu dicta, vt exigi poſsit ob peccatum. quod ſingulae dicuntur appellatae eſſe multae, quod olim

vnum

vnum dicebant multa. Itaque cum in dolium, aut culeum vnum addunt rustici, prima vrna addita, dicunt etiam nunc multa. Poena a puniendo, vel a poenitendo, quod post peccatum sequitur. Pretium, quod aestimationis, emptionis ve caussa constituitur, dictum a peritieis, quod hi solum possunt facere recte id. Si quid datum pro opera, aut opere, merces a merendo. Quod manu factum erat, et datum pro eo, manupretium, a manibus et pretio. Corollarium, si additum praeter, quam quod debitum eius. vocabulum fictum a corolleis: quod hae, cum placuerant actores, in scena dari solitae. Praeda est ab hostibus capta, quod manu parta, vt parida praeda. Praemium a praeda, quod ob recte quid factum concessum. Si datur, quod reddatur, mutuum; quod Siculi μοῖτον. Ita scribit Sophron μοῖτον ἀνατι'θημοι. et munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officij caussa. Alterum munus, quod muniendei caussa imperatum; a quo etiam municipes, qui vna munus fungi debent, dicti. Ea pecunia, quae in iudicium venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui petebat, et qui infitiabatur de alijs rebus vterque (quingentos aeris ad pontem deponebant† : de alijs rebus item certo alio legitmo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae a populo imperata erat, tributim a singuleis pro por

† quinquagenos aeris ad pontificem dependebant.

tione censu exigebatur. Ab hoc ea, quae adsignata erat, adtributum dictum. Ab eo quoque quibus ad tributa erat pecunia, vt militi reddant, tribuni aerarij dicti. Id, quod† adtributum erat, aes militare. hoc est, quod ait Plautus: Cedit miles, aes petit. et hinc dicuntur milites aerarij ab aere, quod stipendia facerent. Hoc ipsum stipendium ab stipe dictum, quod aes quoque stipem dicebant. Nam quod asses librae pondo erant; qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua caella stipabant, id est, componebant, quo minus loci occuparet. a stipando stipem dicere coeperunt. Stipare ab στείβειν fortasse Graeco vocabulo. Id apparet, quod vt alias, tum institutum etiam nunc, dijs cum thesaureis asses dant, stipem dicunt: et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Milites† stipendiarij ideo, quod eam stipem pendebant. Ab eo Ennius scribit: Poeni stipendia pendunt. Ab eodem aere impendendo dispensator, et in tabuleis scribimus expensum, et inde prima pensio, et sic aut secunda, aut quae alia: et dispendium ideo, quod in dispendendo solet minus fieri. Compendium, quod cum compenditur, vna fit. A quo vsura quod in sortem accedebat, impendium appellatum: quae cum accederet ad sortem, ex vsu vsura dicta, vt sors quod suum fit sorte. Per trutinam solui solitum, vestigium etiam nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram, trutinam habet positam. Ab

† In quos

† Militis)

aere aerarium appellatum. Ad vocabula, quae pertinere sumus rati, ea, quae et loca, et ea, quae in loceis sunt, satis arbitror dicta: quod neque parum multa sunt aperta; neque si amplius velimus, volumen patietur. Quare in proximo, vt in primo libro dixi, quod sequitur de temporibus dicam.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA,

Liber quintus ad M. *Tullium Ciceronem.*

ORIGINEIS VERBORVM, QVAE *ſunt locorum, et quae in heis; in priore libro ſcripſi. in hoc dicam de vocabuleis temporum, et earum rerum, quae in agendo fiunt, aut dicuntur cum tempore aliquo; vt ſedetur, ambulatur, loquitur.* A*tque ſi qua erunt ex diuerſo genere adiuncta, potius cognationi verborum, quam auditori calumnianti geremus morem.* Huius *rei auctor ſatis mihi* Chryſippus, *et* Antipater; *et illi, in quibus, et ſi non tantum acuminis, at plus litterarum; in quo eſt* Ariſtophanes, *et* Apollodorus. *qui omnes verba ex verbeis ita declinari ſcribunt, vt verba litteras alia adſumant, alia amittant, alia commutent, vt fit in turdo, in turdario, in turdelice.* Sic *declinantes* Graeci *noſtra nomina dicunt* Lucianum λουκιανὸν, *et* Quintium κοίντιον; ἀρίσταρχον *illi, nos* Ariſtarchum, *et* δίωνα Dionem: *ſic inquam conſuetudo noſtra multa declinauit, vt a vetere vetuſtum, ab ſolo ſolum, ab libero liberum, ab laſibus lares; quae obruta vetuſtate, vt potero eruere conabor.* Dicemus *primo de temporibus, et quae per ea fiunt.* Sed *ita vt ante de natura eorum.* Ea *enim dux fuit ad vocabula imponenda homini.* Tempus *eſſe dicunt interual-*

lum mundi, et motus. Id diuisum in parteis aliquot maxime ab solis et lunae cursu. Itaq. ab eorum tenore temperato tempus dictum: vnde tempestiua, et a motu† eorum, qui toto caelo coniunctus mundus deo†, motus casu venit, a quo tempus id ab hoc deo† dies appellatur.

†motore
†dio
†dio

Meridies ab eo quod medius dies. D antiqui, non R in hoc loco dicebant, vt Praeneste incisum in solario vidi, quod Cornelius in basilica Aemilia, et Fuluia inumbrauit. Diei principium mane, quod tum manat dies ab oriente; nisi potius quod bonum antiqui dicebant manum: ad cuius modi religionem Graeci quoque, cum lumen adfertur, solent dicere: φῶς ἀγαθόν. Suprema summum diei, id a supremo†. hoc tempus duodecim tabulae dicunt occasum esse solis: sed postea lex Plaetoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo praetor in comitio supremam pronuntiauit populo.

† superrimo

Secundum hoc dicitur crepusculum a crepero: id vocabulum sumpserunt a Sabineis: vnde veniunt Grepusci nominati Amiterno, quod eo tempore erant nati, vt Lucij prima luce (in creatione†. Crepusculum significat dubium; ab eo res dubiae dictae creperae, quod crepusculum dies etiam num sit, an iam nox, multeis dubium.

†Reate

Nox vt Catulus† ait, quod omnia, nisi interueniat sol, pruina obriguerint. quod nocet, nox, nisi quod Graece νὺξ, nox. Cum stella prima exorta, Graeci vocant ἕσπερον, nostri vesperuginem, vt Plautus: Neque vesperugo, neque vergiliae occidunt. exortae stellae tempus dictum a Graeceis ἑσπέρα, Latine vesper: vt ante solem ortum, quod

†catullus

eadem stella vocabatur iubar, quod iubata. Pacuuius dicit; Pastor exorto iubare, noctis decurso itinere. Ennius: Aiax lumen iubarue in caelo cerno? Inter vesperuginem, et iubar dicta nox. Intempesta nox, vt in Bruto Cassius, quod dicebat Lucretia: Nocte intempesta nostram deuenit† domum. †aduenit *Intempestam Aelius dicebat, cum tempus agendi est nullum, quod alij concubium appellarunt, quod fere omnes tunc cubarent: alij ab eo quod sileretur, silentium noctis, quod idem Plautus tempus conticinium. Scribit enim: Videbimus, factum volo, i, redito conticinio. Alter motus solis est: alter caeli, quod mouetur a bruma ad solstitium. Dicta bruma, quod breuissimus dies est. Solstitium quod sol eo die sistere videatur; aut quod sol ad nos versum, proximum est solstitium. Cum venit in medium spatium inter brumam et solstitium, quod dies aequus sit, ac nox; aequinoctium dictum. Tempus a bruma ad brumam dum Sol redit, vocatur annus; quod vt paruuli circuli annuli, sic magni dicebantur circites† anni: vnde an* †circi *nus. huius temporis pars hiemps, quod tum multi himbres hinc hibernacula, hibernum: vel quod tum anima, quae flatur, omnium apparet, ab hiatu hiemps. Tempus secundum ver; quod tum virere incipiunt virgulta, ac vertere se tempus anni, nisi quod Iones dicunt* βῆρ. *Tertium ab aestu aestas. Hinc aestiuum; nisi forte a Graeco* αἴθεσθαι. *Quartum autumnus.* * MVLTA DE SVNT. * *ab sole: sic mensis a lunae motu dictus, dum ab sole profecta, rursus redit ad eum luna,*

† μηνῶ κοῖαν

†vltra

† Saeculum

quod Graece olim dicta μήνη : vnde illorum μῆνες. ab eo nostri a mensibus intermestris dictus; quod putabant inter prioris mensis senescentis extremos dies, et nouam lunam esse diem, quem diligentius Attici ἕνην καὶ νέαν †appellarunt; ab eo, quod ea die potest videri extrema et prima luna. Lustrum nominatum tempus quinquennale a luendo, hoc est, soluendo, quod quinto quoque anno vectigalia et vltro† tributa per censores persoluebantur. Seculum† spatium annorum centum vocarunt, dictum a sene, quod longissimum spatium senescendorum hominum id putarunt. Aeuum ab aetate omnium annorum: hinc aeuiternum, quod factum est aeternum. Id ait Chrysippus esse αἰῶνα. ab eo Plautus: Non omnis aetas ad perdiscendum est satis. hinc poetae aeterna templa caeli. A caeli naturali discrimine ciuilia vocabula dies accesserunt. Dicam prius, qui deorum caussa; tum qui hominum, sint instituti. Dies Agonales per quos rex in regia arietem immolat, dicti ab agone? eo quod interrogatur a principe ciuitatis, et princeps gregis immolatur. Carmentalia nominantur, quod sacra tum et feriae Carmentis. Lupercalia dicta, quod in lupercali luperci sacra faciunt. Rex cum ferias menstruas Noneis Februarieis edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, et id in sacreis nostreis verbum. Nam et Lupercalia februatio, vt in antiquitatum libreis demonstraui. Quirinalia a Quirino, quod ei deo feriae, et eorum hominum, qui

fornacalibus sueis non fuerunt feriati. Feralia ab infereis, et ferendo. quod ferunt tum epulas ad sepulcrum, quibus ius ibi parentare. Terminalia quod is dies anni extremus constitutus. Duodecimus enim mensis fuit Februarius, et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense. Equiria ab equorum cursu. Eo enim die currunt equi in campo Martio. Liberalia dicta, quod per totum oppidum eo die sedent sacerdotes Liberi hedera coronatae anus cum libeis et foculo pro emptore sacrificantes. In libreis Saliorum, quorum cognomen Agonensium, forsitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. Quinquatrus hic dies vnus a nominis errore obseruatur proinde, vt sint quinque†. dictus ab Tusculaneis post diem sextum Eidus similiter vocatur sexatrus; et post diem septimum, septimatrus: sic hic quod erat post diem quintum Eidus quinquatrus. Tubilustrum appellatur, quod eo die in atrio sutorio sacrorum tubae lustrantur. Megalesia dicta a Graeceis, quod ex libreis Sibyllineis accersita ab Attalo rege Pergami prope murum Megalesion, vbi templum eius deae, vnde aduecta Romam. Fordicidia a fordeis bubus; bos forda, quae fert in ventre; quod ea die publice immolantur boues praegnantes in curijs com plureis: a fordeis caedendeis fordicidia dicta. Palilia dicta a Pale, quod et feriae ei deae fiunt, vt Cerialia a Cerere. Vinalia a vino. Hic dies Iouis, non Veneris. Huius rei cura non leuis in Latio. Nam aliquot loceis vindemiae primum a sacerdotibus publice fiebant, vt Ro-

† quartus siue quintus

mae etiam nunc : nam flamen Dialis auspicatur vindemiam; et vt iussit vinum legere, agna Ioui facit: inter cuius exta caesa, et porrecta flamen prorsus vinum legit. In Tusculaneis sacreis est: *vinum nouum ne vehatur in vrbem ante, quam vinalia kalentur.* Robigalia dicta ab Robigo. *secundum segetes huic deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Dies Vestalia, *vt virgines* Vestales Vestae *sacrificent.* Quinquatrus Minusculae dictae Iuniae Eidus *ab similitudine* Maiorum, *quod tibicines tum feriati per vrbem vagantur, et conueniunt ad aedem* Mineruae. Dies Fortis Fortunae *appellatus ab* Seruio Tullio *rege, quod is fanum* Fortis Fortunae *secundum* Tiberim *extra vrbem* Romam *dedicauit Iunio mense.* Dies Populi fugia *videtur nominatus, quod eo die repente tumultu fugerit populus: non multo enim post hic dies, quam decessus* Gallorum *ex vrbe, et qui tum sub vrbe populi, vt* Ficuleates, *ac* Fidenates, *et finitimi alij contra nos coniurarunt.* Aliquot *huius diei vestigia fugae in sacreis apparent.* De *quibus rebus antiquitatum libri plura referunt.* Nonae caprotinae, *quod eo die in* Latio Iunoni Caprotinae *mulieres sacrificant, et sub caprifico faciunt, et e caprifico adhibent virgam.* Ob *hoc † toga praetexta data eis:* Apollinaribus *ludeis docui populum.* Neptunalia *a* Neptuno. Eius *enim dei feriae.* Furinalia *a* Furina, *quod ei deae feriae publicae dies is, cuius deae honos apud antiquos.* Nam *ei sacra instituta annua,*

†Cur

et flamen adtributus; nunc vix nomen notum pauceis. Portumnalia dicta a Portumno, cui eo die aedes in portu Tiberino facta, et feriae institutae. Vinalia Rustica dicuntur ante diem duodecimum Kalendas Septembris; quod tum Veneri dedicata aedis, et orti eius tutelae adsignantur, ac tum sunt feriati olitores. Consualia dicta a Conso, quod tum feriae publicae ei deo; et in circo ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinae raptae. Volcanalia a Volcano, quod ei tum feriae, et quod eo die populus pro se in ignem animalia mittit. Opeconsiua dies ab dea Opeconsiua, cuius in regia sacrarium; quod ideo actum, vt eo praeter virgines Vestales, et sacerdotem publicum introeat nemo. Is cum eat, suffibulum haud habeat(: scriptum† id dicitur, vt a suffiendo subligaculum. Vortumnalia a Vortumno, cuius feriae Octobri mense. Meditrinalia dies dictus a medendo; quod, vt Flaccus flamen Martialis dicebat, hoc die solitum vinum nouum et vetus libari, et degustari medicamenti caussa. Quod facere solent etiam nunc multi, cum dicant; (Nouum vetus vinum bibo: nouo veteri morbo medeor†. Fontinalia a fonte, quod is dies feriae eius. ab eo autem tum, et in fontes coronas iaciunt, et puteos coronant. Armilustrium ab eo quod in armilustrio armati sacra faciunt; nisi locus potius dictus ab heis, sed quod de heis prius. id ab luendo, aut lustro, id est, quod circumibant ludentes ancilibus armati. Saturnalia dicta ab

†tritum

†Nouum vinum vetus bibo: Vetus vinum nouum bibo: Nouo veteri vino morbo medeor.

Saturno, quod eo die feriae eius. vt poſt diem tertium Opalia Opis. Angeronalia ab Angerona, cui ſacrificium fit in curia. Accalia feriae publicae Laurentinae is dies, quem quidam in ſcribendo Laurentalia appellant; ab Acca Laurentia nominatus, cui ſacerdotes noſtri publice parentant ſexto die, qui atra† dicitur, et dicunt hunc diem Tarentini Accas Tarentinas. Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad ſepulcrum Accae: vt quod ibi prope faciunt dijs manibus ſeruilibus ſacerdotes. qui vterque locus extra vrbem antiquam fuit, non longe a porta Romanula: de qua in priori libro dixi. Dies ſeptimontium nominatus ab heis ſeptem montibus, in queis ſita vrbs eſt. Feriae non populi, ſed montanorum modo, vt paganalibus qui ſunt alicuius pagi. De ſtatuteis diebus dixi, nunc de annalibus dicam. Compitalia, dies adtributus laribus, vt alibi, ideo vbi viae competunt, tum in compiteis ſacrificatur; quotanneis is dies concipitur. Similiter Latinae feriae dies conceptiuus dictus a Latineis populeis, quibus ex Albano monte ex ſacreis carnem petere fuit ius cum Romaneis: a quibus Latineis Latinae dictae. Sementinae feriae, dies is, qui a pontificibus dictus; appellatus a ſemente, quod ſationis cauſſa ſuſceptae. Paganicae eiuſdem agri culturae cauſſa ſuſceptae, vt haberet in agreis omnis pagus: vnde paganicae dictae ſunt. Praeterea feriae conceptiuae, quae non ſunt annales; vt hae, quae dicuntur ſine proprio vocabulo, aut cum perſpicuo; vt

†Acca

Nouendialis. De heis diebus nunc iam, qui hominum caussa constituti, videamus. Primi dies mensium nominati Kalendae, ab eo quod heis diebus kalentur eius mensis Nonae a pontificibus quintanaene, an septimanae sint futurae, in capitolio in curia Kalabra sic dictae: Quinque kalo Iuno Nouella. Septem kalo Iuno Nouella. Nonae appellatae, aut quod ante diem nonum Eidus semper, aut quod vt nouus annus Kalendae Ianuariae ab nouo sole appellatae, nouus mensis, noua luna Noneis. Eodem die enim in vrbem ab agreis ad regem conueniebat populus. Harum rerum vestigia apparent in sacreis Nonalibus in arce; quod tunc ferias primas menstruas, quae futurae sint eo mense, rex praedicit† populo. Eidus ab eo quod Tusci Itus, vel potius quod Sabini Eidus dicunt. Dies postridie Kalendas, Nonas, Eidus appellati atri; quod per eos dies noui inciperent. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quod tum esset populus constitutus ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, vt Compitalia, et Latinae. Contrarij horum vocantur dies nefasti, per quos dies, nefas fari praetorem: Do, dico, addico. Itaque non potest agi. Necesse est aliquo eorum vti verbo, cum lege quid per agitur. Quod si tum imprudens id uerbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed uitio, ut magistratus uitio creatus, nihilo secius magistratus. Praetor, qui tum factus est, si imprudens fecit,

†edicit

piaculari hostia facta piatur ; si prudens dixit, Quintus mucius abnegabat eum expiari.et vt impium non posse dicebat.Intercisi dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta fas : a quo quod fas tum intercedit, intercisi dies, aut quod tum intercisum,nefas. Dies qui vocatur sic, Quando rex comitiauit, fas:dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus dicat ad comitium,ad quod tempus est nefas, ab eo fas.Itaq.post id tempus lege actum saepe.Dies qui vocatur,Quando stercus delatum fas:ab eo appellatus,quod eo die ex aede Vestae stercus euerritur, et per capitolinum cliuum in locum defertur certum. Alliensis dies ab Allia fluuio dictus. Nam ibi exercitu nostro fugato, Galli obsederunt Romam. Quod ad singulorum dierum vocabula pertineat dixi. Mensium nomina sunt aperta fere, si a Martio, vt antiqui instituerunt, numeres. Nam primus a Marte; secundus, vt Fuluius Flaccus scribit, et Iunius Gracchus a Venere, quod ea sit Ἀφροδίτη. cuius nomen ego,antiqueis littereis quod nusquam inueni, magis puto dictum, quod ver omnia aperit, Aprilem. Tertius a maioribus Maius. Quartus a iunioribus Iunius. Dehinc quintus Quintilis, et sic deinceps vsque ad Decembrem a numero. Ad hos qui additi; prior a principe Iano Ianuarius appellatus. Posterior, vt ijdem dicunt scriptores, ab dijs infereis Februarius appellatus, quod tum heis parentetur. Ego magis arbitror Februarium a die februa-

to, quod tum februatur populus, id est, luperceis nudeis lustratur antiquum oppidum Palatium, gregib. cinctum.

QVOD *ad temporum vocabula Latina attinet, hactenus sit satis dictum.* Nunc *quod ad eas res attinet, quae in tempore aliquo fieri animaduerterim, dicam. vt haec sunt;* Legisti *currens, ludens.* De *queis duo praedicere volo, quanta sit multitudo eorum, et quae sint obscuriora, quam alia.* Cum *verborum declinantium genera sint quattuor: vnum quod tempora adsignificat, neque habet casus, vt ab lego legis: alterum quod casus habet, neque tempora adsignificat, vt ab lego lectio, et lector: tertium quod habet vtrumque, et tempora, et casus, vt ab lego legens, lecturus: quartum quod neutrum habet, vt ab lego lecte, lectissime.* Horum *verborum si primigenia sunt ad mille, vt Cosconius scribit, ex eorum declinationibus verborum discrimina*† *quingenta millia esse* †discriminum) *possunt: ideo, quia singuleis verbeis primigenijs circiter quingentae species declinationibus fiunt.* Primigenia *dicuntur verba, vt lego, scribo, sto, sedeo; et cetera, quae non sunt ab aliquo verbo, sed suas habent radices.* Contra *verba declinata sunt, quae ab aliquo oriuntur, vt ab lego legis, legit, legam, et sic itidem hinc permulta.* Quare *si quis primigeniorum verborum* origines *ostenderit, si ea mille sunt, quingentum millium simplicium verborum caussas aperuit vna*†*.* In †vnas *nulleis*† *tamen, qui ab heis reliqua orta ostenderit,* †multeis *satis dixerit de origine verborum; cum vnde nata sint*

principio erant pauca, quae inde nata sunt, innumerabilia. A quibus ijsdem principijs antepositeis praeuerbijs pauceis, immanis uerborum accedit numerus, quod praeuerbijs additeis, atque commutateis aliud atq. aliud fit: ut enim cessit atq. recessit, sic accessit et accesit. item incessit et excessit, sic successit, et decessit, et concessit, et praecesit. Quod si haec decem solum praeuerbia essent quoniam ab uno uerbo declinatione quingenta discrimina fierent, heis decemplicateis coniuncto praeuerbio ex uno quinque millia numero efficerent, ex mille ad quinquagies centum millia discrimina† fieri possunt. Democritus, *secuti, et item alij, qui infinita principia dixerunt, quae unde sint, non dicunt, sed cuiusmodi sint; faciunt tamen magnum quod quae ex heis constant in mundo, ostendunt. Quare si etymologia principia uerborum postulet mille, de quibus ratio ab se non poscatur; et reliqua ostendat, quod non postulat; tamen immanem uerborum expediet numerum.* De multitudine, *quoniam, quod satis esset, admonui, de obscuritate pauca dicam.* Verborum *quae tempora adsignificant; ideo locus difficilimus est* τάπινα, *quod neque heis fere societas cum Graeca lingua, neque uernacula ea, quorum repertum memoria adfuerit nostra. de quibus, ut dixi, quae poterimus. incipiam hinc.* Primum *quod dicitur ago; actio ab agitatu facta.* Hinc *dicimus agit gestum tragoedus, et agitantur quadrigae.* Hinc *agitur pecus pastum, qua uix agi potest.* Hinc *angiportum, quia nihil in eo potest*

†discriminum

test agi. Hinc angulus, quod in eo locus angustissimus, cuius loci is angulus. Actionum trium, primus agitatus mentis; quod primum ea, quae sumus acturi, cogitare debemus; deinde tum dicere; ac postremo facere. De heis tribus minime putat volgus esse actionem cogitationem: tertium, in quo quid facimus, id maximum. sed et cum hoc agitamus†, quid et in eam rem cogitamus, in mente agimus; et cum pronuntiamus, agimus. Itaque ab eo orator dicitur agere caussam: et augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant, quam faciant. Cogitare a cogendo dictum: mens plura in vnum cogit, vnde deligere possit: sic e lacte coacto caseus nominatus. Sic ex hominibus concio dicta: sic coactio, sic compitum nominatum. A cogitatione concilium; vnde consilium: quod vt vestimentum apud fullonem cum cogitur, consiliari† dicitur. Sic reminisci, cum ea, quae tenuit mens, ac memoria cogitantur, et cogitando repetuntur. Hinc etiam comminisci dictum a con et mente; cum finguntur in mente, quae non sunt: et ab hoc illud, quod dicitur reminiscor, cum commentum pronuntiatur. Ab eadem mente meminisse dictum: et amens, quod a mente sua discedit. Hinc etiam metuo, mentem quodammodo motam amoueo. sic quod frigidus timor est, tremuisti, id est, timuisti. Tremo dictum a similitudine vocis, quae tunc cum valde timetur, apparet. tum etiam in corpore pili, vt arista in spica hordei horrent. Curare a cura dictum. Cura quod cor vrat. Curiosus qui hac

† cogitamus

† conciliari)

praeter modum vritur. Recordari rursus in cor reuocare. Curia vbi senatus rempublicam curat: illa etiam curia dicitur, vbi cura sacrorum publica; ab heis curiones. Volo a voluntate dictum, et a volatu, quod animus ita est, vt puncto temporis peruolet, quo volt. Libere a labendo dictum, quod vt lubrica mens prolabitur, vt dicebant olim. A libendo libido, libidinosus; sic alia, ut Libentina. Metuere a quodam motu animi, cum id quod malum casurum putat, refugit mens. Cum uehementius in mouendo, ut ab se abeat, et foras fertur, formido. Cum pauet, ab eo pauor. Meminisse a memoria; cum id, quod remansit in mente, in id rursus mouetur : quae a manando, ut manimoria, potest esse dicta. Itaque Salij, qui cantant Mamurium Veturium significant ueterem memoriam. Monere ab eadem, quod is, qui monet, proinde sit ac memoria. sic monimenta quae in sepulcreis. Et ideo secundum uiam; quo praetereunteis admoneant, et se fuisse, et illos esse mortaleis. ab eo cetera, quae scripta, ac facta memoriae caussa, monimenta dicta.

† marcore

Maerere a marcere†, quod maerore corpus marcescere videatur: hinc etiam Macri dicti. Laetari ab eo quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum. Itaque Terentius† ait: Gaudia sua si omnes homines conferant unum in locum, tamen mea exsuperet laetitia. Sic cum† se habent laeta. Narro cum alterum facio narrum† :a quo narratio, per quam cognoscimus rem gestam, quae pars agendi est.

† Iuuentius

†enim

†gnarum

* DESVNT QVAEDAM *

Adijcienda et haec, quae aut coniuncta cum temporibus, aut ab heis. eorum hoc genus uidentur etyma. Fatur is, qui primum homo significabilem ore emittit uocem. Ab eo ante, quam ita faciant pueri, dicuntur infantes; cum id faciunt, iam fari: cum hoc uocabulum a similitudine uocis pueri, ac fatuus fari id dictum. Ab hoc tempore quod tum puereis constituant parcae fando, dictum fatum, et res fatales. Ad haec eandem uocem qui facile fantur, facundi dicti: qui futura praediuinando solent fari, fatidici dicti. ijdem uaticinari, quod uesana mente faciunt. Sed de hoc postea erit usurpandum, cum de poetis dicemus. Hinc fasti dies, quibus certa uerba legitima sine piaculo praetoribus licet fari. Ab hoc nefasti, quibus diebus ea fari ius non est, et si fati sunt, piaculum faciunt. Hinc effata dicuntnr, quod augures finem auspiciorum caelestium extra urbem agreis sunt effati. hinc effari† templa dicuntur ab auguribus adfatus, qui in heis fines sunt. Hinc fana nominata, quod pontifices in sacrando fati sunt finem. hinc profanum est, quod ante fanum, id est, coniunctum fano: hinc profanatum, quod in sacrario pollutum. Atque inde Herculi decuma data ab eo est, quod sacrificio quodam fanatur, id est, ut fani lege sit, id dicitur. Pollutum quod a porriciendo est fictum. Cum enim ex mercibus libamenta porrecta sunt Herculi in ara, tum pollutum est, ut cum profanum dicitur, id est, proinde ut sit fani factum.

† adfari

Itaque ubi olim fano consumebatur omne, quod profanum erat, ut etiam fit: quod praetor urbanus quotanneis facit, cum Herculi immolat publice iuuencam. Ab eodem uerbo fari, fabulae ut tragoediae, et comoediae dictae. Hinc fassi, et confessi, qui fati id, quod ab heis quaesitum. Hinc professi; hinc fama, et famosi. Ab eodem falli, falsum, et fallacia: quae propterea quod fando quem decipit, ac contra quam dixit, faciat. Itaque si quis re fallit, in hoc non proprio nomine fallacia, sed translatione, ut a pede nostro pes lecti, ac pes betae. Hinc etiam famiger, affabile, et sic composita alia item, ut declinata multa, in quo et fatuus et fatue. Loqui ab loco dictum, quod qui primo dicitur fari, et uocabula, et reliqua uerba dicit ante, quam suo quisque† loco ea dicere potest. Hunc Chrysippus negat loqui, sed ut loqui: quare ut imago hominis non sit homo; sic in corueis, cornicibus, puereis primitus incipientibus fari, uerba non esse uerba, quod non loquantur. Igitur is loquitur, qui suo loco quodque uerbum sciens ponit: et istum prolocutum dicimus, cum animo, quod habuit, extulit loquendo. Hinc etiam amplius dicuntur eloqui, ac reloqui in faneis Sabineis e caella dei, qui eloquuntur. hinc dictus loquax, qui nimium loquitur: hinc eloquens, qui copiose loquitur; hinc colloquium, cum conueniunt in unum locum loquendi caussa. Hinc adlocutum mulieres ire aiunt, cum eunt ad (aliquam locutum consulendi† caussa: hinc quidam loquelam dixerunt uerbum, quod in loquen-

†quidq.

†aliquem locum consolandi

do efferimus. Concinne loqui dictum a concinne, ubi inter se conueniunt partes, et inter se respondent† aliud alij. Pronuntiare dictum, et nuntiare. pro idem valet, quod ante, vt in hoc proludit. Ideo actores pronuntiare dicuntur, quod proscenio pronuntiant poeta cogitante: quod maxime tum dicitur proprie, nouam fabulam cum agunt. Nuntius est enim ab heis rebus nominatus, quod a Graeco verbo νέος, videri potest declinatum: ab ea quidem Graeca voce Neapolis νέα πόλις ab antiqueis nostreis vocitata: a quo etiam extremum nouissimum quoque dici coeptum volgo, quod mea memoria, vt Aelius Gallus, sic senes aliquot nimium nouum verbum quod esset, vitabant. Cuius origo vt a vetere vetustius, ac veterrimum; sic a nouo declinatum nouius, et nouissimum, quod extremum. Sic ab eadem origine nouitas nouicius, et noualis; et sub nouis, dicta pars in foro aedificiorum: quod vocabulum eius peruetustum, vt nouae viae, quae via iamdiu vetus. Ab eo quoque potest dictum nominare, quod res nouae in usum quomodo additae erant, quibus ea nouissent, nomina ponebant. Ab eo nuncupare, et nuncupatae res, quod tum in ciuitate uota noua suscipiuntur. Nuncupare, nominare valere, apparet in legibus, vbi nuncupatae pecuniae sunt scriptae. Item in choro, in quo est: Aenea? quis est, qui meum nomen nuncupat? Item in Medea: Quis tu es mulier, quae me insueto nuncupasti nomine? Dico originem habet Graecam, quod Graeci δικάζω: hinc En-

† cudunt

† potest

† bellum

† praedixit

nius: Dico qui hunc dicare cupit† : hinc iudicare, quod tunc ius dicatur: hinc iudex quod ius dicat accepta potestate, id est, quibusdam verbeis dicendo finit. Sic enim aedis sacra a magistratu pontifice praeeunte dicendo dedicatur. Hinc ab indicando indicium: hinc illa, indicit illum† : indixit funus: prodixit† diem: addixit iudicium. Hinc appellatum dictum in mimo, ac dictiosus. hinc in manipuleis castrensibus dicta ducibus. Hinc dictata in ludo: hinc dictator magister populi, quod is a consule debet dici: hinc antiqua illa, dicis immo, et dicis caussa, et addictus. Si dico quid scienti quod det, quod ignorauit trado. Hinc doceo declinatum: vel quod cum docemus, dicimus; vel quod qui docentur, inducantur in id, quod docentur: ab eo quod sit ducere, qui est dux, aut ductor, qui ita inducit, vt doceat. Ab docere disciplina, et discere littereis commutateis pauceis. Ab eodem principio documenta, quae exempla docendi caussa dicuntur. Disputatio, et computatio cum praepositione a putando, quod valet purum facere. Ideo antiqui purum putum appellarunt. Ideo putator, quod arbores puras facit. Ideo ratio putari dicitur, in qua summa sit pura. sic is sermo, in quo pura disponuntur verba, ne sit confusus, atque vt diluceat, dicitur disputare. Quod dicimus disserit parteis, item areas, translaticio aeque ex agreis verbo vtimur. Nam vt olitor disserit in areas sui cuiusque generis res, sic in oratione qui facit, disertus. Sermo opinor est a serie, vnde serta, et in ve-

ſtimento ſartum, quod comprehenſum. Sermo enim non poteſt in vno homine eſſe ſolo, ſed vbi oratio cum altero coniuncta. ſic conſerere manum dicimur cum hoſte. ſic ex iure manu conſertum vocare. Hinc adſerere manu in libertatem cum prehendimus. ſic augures dicunt: Si mihi auctor es verbi. nam manu adſerere dicit. * DESVNT QVAEDAM. *

Hinc etiam ipſi conſortes, ad quos eadem ſors. hinc ſortes, quod in heis iuncta tempora cum hominibus ac rebus. Ab heis ſortilegi: ad hoc pecunia, quae in fenore, ſors eſt, impendium quod inter ſe iungat. Legere dictum quod legantur ab oculeis litterae. Ideo etiam legati, quod vt publice mittantur, leguntur. Item a legendo leguli, qui oleam, aut vuas legunt. hinc legumina in frugibus varijs: leges etiam, quae lectae, et ad populum latae, quas obſeruet. Hinc legitima; et collegae, qui vna lecti; et qui in eorum locum ſuppoſiti, ſublecti; additi adlecti; et collecta, quae ex pluribus loceis in vnum lecta. Ab legendo ligna quoque, quod ea caduca legebantur in agro, quibus in focum vterentur. Itidem ab legendo legio, et diligens, et delectus. Murmuratur dictum a ſimilitudine ſonitus. qui murmurat, ita leuiter loquitur, quod magis id ſono facere, quam vt intellegatur, videatur. Hinc etiam poetae murmurantia littora. Similiter fremere, gemere, clamare, crepare ab vocis ſimilitudine, et ſonitus dicta. Hinc illa: arma ſonant, fremor oritur: nil me increpitando commoues. Vicinaq. horum quiritare, iubilare. Quiritare

†Curetibus

dicitur is, qui Quiritium fidem clamans implorat. Quirites a Curenſibus. †et ab ieis, qui cum Tatio rege in ſocietatem venerunt, et donati ciuitate. Vt quiritare vrbanorum, ſic iubilare ruſticorum. Itaque hos imitatus Apriſſius ait in Bacche: Quis me iubilat? vicinus tuus antiquus. Sic triumphare appellatum, quod cum imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in capitolium eunti: Io triumphe io. idque a θριάμβῳ Graeco Liberi patris cognomento poteſt dictum eſſe.

Spondere eſt dicere. Spondeo a ſponte. nam id valet, et a voluntate. Ideo Lucilius ſcribit de Cretea: Cum ad ſe cubitum venerit ſua voluntate, ſponte ipſam ſuapte adductam, vt tunicam, et cetera reijceret. Eandem voluntatem Terentius ſignificat, cum ait: Satius eſſe ſua ſponte recte facere, quam alieno metu. Ab eadem ſponte, a qua dictum ſpondere, declinatum ſpondet, et reſpondet, deſponſor, et ſponſa, item ſic alia. Spondet enim, qui dicit ſua ſponte, ſpondeo; ſpondet etiam ſponſor, qui idem vt faciat, obligatur: hinc ſponſus, conſponſus: hoc Naeuius ſignificat cum ait: Conſponſi. ſpondebatur pecunia, aut filia nuptiarum cauſſa. appellabatur, et pecunia, et quae deſponſa erat, ſponſa. quae pecunia inter ſe contra ſponſum rogata erat, dicta ſponſio. cui deſponſa quod erat, ſponſus. quo die ſponſum erat, ſponſalis. qui ſpoponderat filiam, deſpondiſſe dicebatur; quod de ſponte eius, id eſt, voluntate exierat. Non enim ſi volebat, dabat, quod ſponſu erat alligatus. Nam

in comoedijs vides dici: Sponden tuam gnatam filio vxorem meo? Quod tum et praetorium ius ad legem, et censorium iudicium ad aequum aestimabatur. Sic despondisse animum quoq. dicitur, vt despondisse filiam; quod suae spontis statuerat finem. a qua, sponte dicere, cum spondere quoque dixerunt, cum a sponte responderetur, id est, ad voluntatem rogantis. Itaque qui ad id, quod rogatur, non dicit, non respondet: vt non spondet ille statim, qui dixit spondeo, si iocandi caussa dixit: neque agi potest eum eo ex sponsu. Ita quisquis dicit in tragoedia: Meministi ne te despondere mihi gnatam tuam? quod sine sponte sua dixit, cum eo agi non potest ex sponsu. Etiam spes a sponte potest esse declinata, quod tum sperat, cum quod uolt, sic fieri putat. Nam quod non uolt, si putat; metuit, non sperat. Itaque hic quoque, qui dicit in Astraba Plauti: Sequere, adsequere Polyba, disce, meam spem cupio consequi. Sequor Hercule quidem. nam libenter mea sperata consequor. et quod sine sponte dicunt: uere neque ille sperat, qui dicit adolescens, neque illa sperata est. Sponsor, et praes, et uas; neque idem, neque res, a quibus ij, sed dissimiles. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet, a quo et cum respondet, dicitur praes. Vas appellatus, qui pro altero uadimonium promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus, inceptis rebus, ut pro se alterum daret; a quo caueri postea lege coeptum est, ab heis, qui praedia uenderent, uades ne darent. ab eo

scribi coeptum in lege mancipiorum: uadem ne posceret, nec dabitur. Canere, et canit, et succinit, et cantus, et cantatio ex camena permutato N: ab eo quod semel canit; si saepius, cantat; hinc cantitat. item alia. nec sine canendo tibicines dicti. Omnium enim horum quid a canere. etiam buccinator a uocis similitudine et cantu dictus. Oro ab ore, et perorat, et exorat, et oratio, et orator, et osculum dictum. Inde omen, et ornamentum. alterum quod ex ore primum elatum est, osmen dictum; alterum cum praepositione dicitur nunc ornamentum, olim osnamenta, ut scenici plerique dicunt. Hinc oscines dicuntur apud augures, quod ore faciunt auspicium. Tertium gradum agendi dicunt, ubi quid faciunt: in eo propter similitudinem agendi, et faciendi, et gerendi, quidam error heis, qui putant esse unum. potest enim aliquid facere, et non agere, ut poeta facit fabulam, et non agit: contra actor agit, et non facit: et sic a poeta fabula fit, et non agitur; ab actore agitur, et non fit. Contra imperator qui dicitur res gerere: in eo neque agit, neque facit, sed gerit, id est, sustinet. translatum ab heis, qui honera gerunt, quod sustinent. Proprio nomine dicitur facere a facie; quod rei, quam facit, imponit faciem. vt fictor cum dicit fingo, figuram imponit: cum dicit informo, formam: sic cum dicit facio, faciem imponit: a qua facie discernitur, ut dici possit aliud esse uestimentum, aliud uas. Sic item quae fiunt apud fabros, fictores, item apud alios alia.

Qui quid administrat, cuius opus non exstat, quod sub sensum ueniat; ab agitatu, ut dixi, magis agere, quam facere putatur. sed quod heis magis promiscue, quam diligenter consuetudo est usa, translaticijs utimur uerbeis. Nam et quidem facere uerba dicimus, et qui aliquid agit, non esse infitientem. Qui ad *lucet, dicitur lucere ab luere; et luce dissoluuntur tenebrae. ab luce noctiluca. Lucere*† *item a luce, quod* † Luci *propter lucem cultus institutus.* Adquirere *est ab ad et quaerere: ipsum quaerere ab eo quod, quae res ut recuperaretur, datur opera: a quaerendo quaestio ab heis conquaestor.*† Video *a uisu: quinq. enim sensuum* †quaestor *maximus est in oculeis. Nam cum sensus nullus, quod abest mille passus, sentire possit; oculorum sensus uisusque ad stellas peruenit. Hinc uisenda, uigilant, peruigilium, et inuident, et* Actiacum *illud:* Obliuio *lauet,*† *quod incidit inuidendum. a quo etiam uiolauit* †obuiolauit *uirginem, pro uitiauit dicebant.* Aeque *eadem modestia potius cum muliere fuisse, quam concubuisse dicebant.* Cerno *idem ualet.* Itaque *pro uideo, ut ait* Ennius: Lumen *iubarue in caelo cerno?* C. Annius: Sensumque *inesse et motum in membreis*† *cerno.* Dictum *cerno a creo,*† *id est a creando: ab eo quod, cum* † tenebreis *quid creatum est, tunc denique uidetur.* Hinc *fines capillorum descripti,*† *quod finis uidetur discrimen. et qui* † κρέω †discreti) *id in testamento, id est, facito uideant te esse heredem.* Itaque *in cretione adhibere iubent testes.* Ab *eodem est, quod ait* Medea. Ter *sub armeis malim uitam*† *cer* † multa

nere, quam semel modo parere. quod ut decernunt de uita eo tempore multorum, uideatur uitae finis. Spectare dictum ab specio antiquo, quo etiam Ennius usus: Vos epulo postquam spexit. Et quod in auspicijs distributum est: qui habeant spectionem, qui non habeant; et quod in augurijs augures dicunt, auem specere. consuetudo autem communis, quae cum praeuerbijs coniuncta sunt, etiam nunc seruat: ut aspicio, conspicio, respicio, suspicio, despicio, sic alia. in quo etiam exspecto, quod spectare uolo. Hinc specula: hinc speculum: quod in eo specimus imaginem. Specula, de qua prospicimus. Speculator, quem mittimus ante, ut respiciat, quae uolumus. Hinc, quo oculos inungimus, quibus specimus, specillum. Ab auribus uidentur dicta uerba audio, et ausculto. audio ab aueo, quod auribus auemus discere semper: quod Ennius uidetur etymon ostendere uelle in Alexandro, cum ait: Iam dudum ab ludeis animus, atque aures auent auide exspectantes nuntium. propter hanc aurium auiditatem theatra replentur. Ab audiendo etiam auscultare declinamus, quod hi auscultare dicuntur, qui auditeis parent, a quo dictum poetae audio, aut ausculto. Litterae commutatione dicitur odor, olor. hinc olet, et odorari, et odoratur, et odora res. Sic ab ore edo, sorbeo, bibo, poto. Edo a Graeco ἔδω. Hinc esculentum, et escae edulia, et quod Graece γευέσθαι, latine gusto. Sorbere, item bibere a uocis sono: ut feruere aquam ab eius rei simili sonitu. ab eadem lingua πό-

τω, unde potio, unde poculum. potatio, repotatio: itidem puteus, quod sit Graecum antiquum, non ut nunc φρέαρ dictum. A manu manupretium: mancipium, quod manu capitur. Cum iungit plures manus manipulus, vnde manipularis miles, vnde manica. Manubrium, quod manu teneatur. Mantelium † quasi manuterium, vbi manus terguntur. †Mantelum Nunc primum ponam de censorijs tabuleis. Vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de caelo nuntium erit: praeconi sic imperato, vt viros vocet. Quod bonum, fortunatum, felixque, salutareque siet populo Romano Quiritium, reique publicae populi Romani Quiritium, mihique, collegaeque meo, fidei, magistratuique nostro. Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatosque, curatores omnium tribuum, si quis pro se, siue altero dari rationem uolet, voca inlicium huc ad me. Praeco in templo primum vocat, postea de moereis item vocat. Vbi lucet, censor, scribae, magistratus murrha, vnguenteis vnguntur. Vbi praetores, tribunique plebei, quique in consilium vocati sunt, venerunt: censores inter se sortiuntur, vter lustrum faciat, vbi templum factum est. Post autem conuentionem habet, qui lustrum conditurus est. In commentarijs consularibus scriptum sic inueni: Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicit hoc. Calpurni voca inlicium omneis Quirites huc ad me. accensus dicit sic: Omnes Quirites inlicium uisite huc ad iudices. C. Calpurnius dicit: Voca ad conuentionem omneis Quiriteis huc ad me. Ac-

census dicit sic: Omnes Quirites ite ad conuentionem huc ad iudices. Deinde consul loquitur ad exercitum: Impero qua conuenit ad comitia centuriata. Quare hic accenso, illic praeconi dicit: haec est caussa. in aliquot rebus idem vt praeco, accensus acciebat, a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere Boeo

†Allii tia ostendit, quam comoediam alij † esse dicunt hoc versu: Vbi primum accensus clamarit meridiem. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam, itemque meridiem, et horam nonam. Circum aras mitti solitum, quom inliceret populum in eum locum, vnde vocare posset ad conuentionem vocantis, non solum ad consulis et censoris, sed etiam quaestoris, vt commenta

†anquisitionis) rium indicat vetus inquisitionis † M. Sergij Mani filij quaestoris, qui capitis accusauit Trogum, in qua sic est. Auspicio orando sede in templo auspicij, dum aut ad praetorem, aut ad consulem mittas auspicium petitum com

†praecoreum) meatum. praetores † vocet ad te, et eum de moereis vocet: praeconi id imperare oportet. cornicinem ad priuati ianuam, et in arcem mittas, vbi canat collegas T. Trogi, et comitia edicat e rostreis. argentarij tabernas occludant, patres censeant, exquiras et adesse iubeas.

†exire) magistratus censeat ex ara † consules, praetores, tribunosque plebei collegasque suos, et in templo iubeas adesse homineis; ac, cum mittas, concionem aduoces. In eodem commentario anquisitionis ad extremum

scriptum caput edicti hoc est. Item quod adtingat, qui de censoribus classicum ad comitia centuriata redemptum habent, vti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat tum circumque moeros, et ante priuati huiusce T. Quinctij Trogi scelerosi hominis hosticum canat; et vt in campo cum prima luci adsit: et inter id, cum circum moeros mittitur, et cum concio aduocatur, interesse tempus, apparet ex heis, quae interea fieri inlicium scriptum est. Sed ad comitia tum vocatur populus: ideo quod alia de caussa hic magistratus non potest exercitum vrbanum conuocare: censor, consul, dictator, interrex potest. quod censor exercitu centuriato constituit quinquennalem cum lustraret, et in vrbem ad vexillum ducere debet. dictator, et consul in singulos annos: quod hic exercitui imperare potest, quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. Quare non est dubium cum hoc inlicium sit, cum circum muros itur, vt populus inliciatur ad magistratus conspectum, quod consul vocare potest in eum locum, vnde uox ad conuentionem vocantis exaudiri possit. Quare vna origine inlicio et inlicius, quod in choro Proserpinae est, et pellexit quod in Hermiona est, cum ait Pacuuius: Regni alieni cupiditas pellexit. Sic Elicij Iouis ara in Auentino ab eliciendo. Hoc nunc aliter fit, atque olim, quod augur consuli adest tum, cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum oporteat dicere. Consul auguri imperare solet, vt inlicium vocet, non accenso, aut praeconi.

Id inceptum credo, cum abesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis caussa fiebant quaedam, neque item facta, neque item dicta semper. Hoc *ipsum inlicium scriptum inueni in* M. *Iunij commentarijs, quod tamen ibidem est quod illicite illexit. Quae cum* E, *et* C, *cum* G, *magnam habent communitatem. Sed quoniam in hoc de pauceis rebus uerba feci multa: de pluribus rebus uerba faciam pauca, et potissimum, quae in* Graeca *lingua putant* Latina, *ut scalpere* σκαλεύειν, *sternere* στορεννύειν, *lingere* λίχνευσθαι, *ferre* φέρειν, *prouidere* προϊδεῖν, *errare* ἐρύειν, *quae omnia* Graeca *sunt.* Item *ab* γίγνωμαι *gigno; et ab eo, quod dicunt* στραγγαλίζειν, *strangulare: tingere* θιγγάνειν. *Praeterea ab eo quod nos malaxare, illi* μαλακίζειν,
†δωμᾶν *potare* ποτίζειν, *domare* δομᾶν †, *mulgere ab* ἀμέλγειν, *ut runcinare a runcina, cuius origo* Graeca ῥίγχος. *Quod ad originem uerborum huius libri pertinet, quoniam satis multas arbitror positas huius generis, desistam.* Et *quoniam de heisce rebus treis libros ad te mittere institui; de oratione soluta duos, de poetica unum: et ex soluta oratione ad te misi duos, priorem de loceis, et quae in loceis sunt; hunc de temporibus, et quae cum heis sunt coniuncta: deinceps in proximo de poeticeis uerborum originibus scribere institui.*

M. TE-

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER *sextus ad* M. *Tullium Ciceronem.*

TEMPORVM VOCABVLA, ET *eorum, quae coniuncta sunt, aut in agendo fiunt, aut cum tempore aliquo enuntiantur, priore libro dixi. In hoc dicam de poeticeis vocabuleis, et eorum originibus. In queis multa difficilia.nam verbum, quod conditum est, et quibus littereis oportet scribi, aperiam.Inde si post aliqua dempta sit, obscurior fit voluntas, in posteriores non reprehendendi. Igitur in illeis, qui in scrutando verbo litteras adijciunt, aut demunt, facilius quid sub ea voce subsit, videre possint. Et enim facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecus admoueant nigras setas. cum haec adminicula addas ad eruendam voluntatem impositoris: tamen latent multa. Quod si poetice in carminibus seruaretmulta prisca, quae essent; sic etiam cur essent, posuisset: fecundius poemata ferrent fructum. Sed vt in soluta oratione, sic in poemateis verba omnia, quae habent* ἔτυμα, *possunt dici nec multa. ab eo quod non erunt in lucubratione litterae prosecutae; licet multum legerent* C. Aelij *hominis in primo† in littereis Latineis exercitati interpretationem carminum saliorum videbis et exili littera expeditam, et praeterita obscura multa.* †in pri meis)

†experrectus

†decem

Nec mirum, cum non modo Epimenides post annos quinquaginta expeditus† a multeis non cognoscatur; sed etiam Teucer Liuij post annos duodecim† ab sueis qui sit, ignoratur. At hoc quid ad verborum poeticorum aetatem? quorum si Pompilij regnum fons in carminibus saliorum, neque ea a superioribus accepta; tamen habent septingentos annos. Quare, cur scriptoris industriam reprehendas, qui herois tritauum, atauumq. non potuerit reperire, cum ipse tui tritaui matrem non possis dicere? quod interuallum multo tanto propius nobis, quam hinc ad initium saliorum, quo Romanorum prima verba poetica dicuntur Latina. Igitur de originibus verborum, qui multa dixerit commode, potius boni consulendum, quam qui aliquid nequiuerit, reprehendendum. praesertim cum dicat etymologice non omnium verborum posse dici caussas: vt quia quare ad medendum medicina. neque si non norim radices arboris, non possem dicere pirum esse ex ramo, ramum ex arbore, eam ex radicibus quas non video. Quare qui ostendit equitatum esse ab equitibus equitei ab (equite, equitem† ab equo; neque equus vnde sit dicit; tamen hic docet plura, et satisfacit grate. Quem imitari possumus, vt ipse liber erit indicio. Dicam isto libro de verbeis, quae a poeteis sunt posita. Primum de loceis; deinde de ieis, quae in loceis sunt; tertio de temporibus; tum quae cum temporibus sunt coniuncta, vtq. cum heis sunt coniuncta, adiungam. et si quid excidit ex hac quadripartitione, tamen in ea vt comprehendam

†equito, equito

incipiam hinc. Vnus erit quem tu tolles in caerula caeli templa. Templum tribus modeis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine. Natura in caelo; ab auspicijs, in terra; ab similitudine, sub terra. In caelo templum dicitur, vt in Hecuba: O magna templa caeli tum commixta stelleis splendideis. In terra, vt in Periboea: Scrupea saxa Bacchi templa prope adgreditur. Sub terra, vt in Andromacha: Acherusia templa alta Orci saluete infera. (quam quia initium erat † oculi, a tuendo primo templum dictum. quo circa caelum qua tuimur, dictum templum. Sic: Contremuit templum magnum Iouis altitonantis. id est, vt ait Naeuius in Hemisperio; vbi terra caerulo septum stat. Eius templi partes quattuor: sinistra ab oriente, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem. In terreis dictum templum locus augurij, aut auspicij caussa quibusdam concepteis verbeis finitus. Concipitur verbeis non ijsdem vsquequaque. In arce item †: Testaque meta sunto, quoad ego eas relinquam, nuncupa uero. Olla ver arbor quidquid est, quam me sentio dixisse, templum; tectumque: ferto in sinistrum. Olla ver arbor, quidquid est, quod me sentio dixisse, templum tectumque: ferto in dextrum. Interea concretione, conspicione, cortumione, vtique ea rectissime sensi. In hoc templo faciundo arbores constitui fines apparet, et intra eas regiones, qua oculi conspicient, id est tuimur, a quo templum dictum, et contemplare. vt apud Ennium in Medea: Contempla,

† quaqua intuerant

† ita)

et templum Cereris ad laeuam aspice. Contemplare et conspicare idem esse apparet. ideo dicere cum templum faciant augures conspicione, qua oculorum conspectum finiant: quod cum dicunt conspicionem addunt cortumionem, quae dicitur a cordis visu Cor enim *cortumionis origo. Quod addit templa vt sint dextra; aiunt sancta esse, qui glossas scripserunt. id est falsum.* Nam *curia* Hostilia *templum est, et sanctum non est. sed hoc vt putarent aedem sacram esse templum et sanctum esse; quod in vrbe* Roma *pleraeque aedes sacrae sunt templa, eadem sancta. et quod loca quaedam agrestia, quod alicuius dei sunt, dicuntur tesca.* Nam *apud* A*ctium in* Philoctete : *Lemnia quis tu es mortalis, qui indeserta et tescate apportes loca? Loca enim, quae sunt, designat cum dicit* Lemnia. Praestolare, † *et celsa* † Ca*byrum delubra tenes, misteriaque pristina casteis concepta sacreis.* Deinde Volcania *templa sub ipseis collibus, in quos delatus locos dicitur, alto ab limine caeli. et* Naeuius : Expirante *vapore vides vnde ignes cluet mortalibus diueis.* † Q*uare heic qui tesca dixit, non errauit. neque ideo quod sancta, sed quod ibi misteria fiunt, ac tuentur, tuesca dicta, post tesca.* Tueri *duo significat, vnum ab aspectu, vt dixi, vnde est illud:* Tueor *te senex proh* Iuppiter? Et: Q*uis pater aut cognatus volet nos contra tueri?* Alterum *a curando ac tutela, vt cum dicimus, (bellum tueor, et tueri* † *villam. a quo etiam quidam dicunt illum, qui curat aedeis sacras, aedituum. non aeditumum.* Sed *tamen hoc ipsum ab eadem profectum est*

† Praesto littora rara

† excelsa

† diuus

† velle tueri

origine, quod quem volumus domum curare, dicimus: Tu *domi videbis.* vt Plautus cum ait: Intus *para, cura, vide quod opus fiat*†. Sic *dicta vestispica quae vestem spiceret, id est, videret vestem, ac tueretur. Quare a tuendo et templa, et tesca dicta cum discrimine eo, quod dixi.* Etiam inde *idem:* Illud *enim extemplo acceptum me negato et filium.* Extemplo *est continuo, quod omne templum debet esse circum septum, nec plus, quam vnum introitum habere. Quod est apud* Accium: Peruade *polum, splendida mundi sidera bigeis continueis secepit spolijs.* Polus *Graecum: id significat circuitum caeli. Quare quod est peruade polum, vade per polum.* Signa *dicuntur eadem et sidera.* Signa *quod aliquid significent, vt libra aequinoctium. sidera, quae insidunt: atque ita significant aliquid in terreis perurendo, aliud ve. Quare et signum candens in* Hectore†.

† quid opus fiet

†cadens in pectore

Quod est terrarum amfracta reuisam. amfractum est ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, et frangendo. ab eo leges iubent in directo pedum octo esse, in amfracto sexdecim: id est, in flexu. Ennius: Vt *tibi Titanis Triuia dederit stirpem liberum. Titanis Triuia* Diana *est, ab eo dicta Triuia, quod in triuio ponitur fere in oppideis Graeceis, vel quod luna dicitur esse, quae in caelo tribus vijs mouetur, in altitudinem, et latitudinem, et longitudinem. Titanis dicta, quod eam genuit Titani filia* Latona, *vt scribit* Manilius †*creta Titano, vt idem scribit:* Latona *parit casto complexu Iouis Deli deos geminos, id est,* Apollinem *et* Dianam.

†manlius

Idem de eodem: O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum optines. Vmbilicum dictum aiunt ab vmbilico nostro; quod is medius locus sit terrarum, vt vmbilicus in nobis: quod vtrumque est falsum. Neque hic locus est terrarum medius; neque noster umbilicus est hominis medius. Itaque pingitur qui uocatur ἰχθὸν a Pythagora; ut media caeli ac terrae linea ducatur infra umbilicum, per id, quo discernitur homo mas, an femina sit, ubi ortus humanus similis ut in mundo. Vbi †enim omnia nascuntur in medio, quod terra mundi media. Praeterea si quod medium, id est umbilicus, ut pila terrae: non Delphis medium. et terrae medium non hoc; sed quod uocant Delphis in aede foramen. adlatum est quiddam', ut thesauri speciem, quod Graeci ὀμφαλὸν vmbilicum dixerunt. Pacuuius: Calydonia altrix terra exuberantium uirum. Vt ager Tusculanus, sic Calydonius, ager est, non terra; sed lege poetica, quod terra Aetolia, in qua Calydon, a parte totam accipi Aetoliam uoluit. Aelius: Mistica ad dextram per uada uecti, Mistica a misterijs, quae ibi in propinqueis loceis nobilia sunt. Ennius: Areopagitae quid dedere aliud quam pedam? †Areopagitae ab Areopago, is locus Athenis. Musae quae pedibus magnum pulsatis olympum. Caelum dicunt Graeci olympum, montem eum in Macedonia omnes; a quo potius puto dictas musas olympiadas. Ita enim ab terrestribus loceis cognominatae Libethrides, Pipleides, Pimpliades, Thespiades, Heliconiades. Quasi

† Ibi

†peram

Hellespontum, et claustra. Quod Xerxes quondam eum locum clausit. Nam, ut ait Ennius: Isque Hellesponto pontem contendit in alto. nisi ab eo quod Asiam et Europam ibi concludit † mare, et inter angustias facit Propontidis fauces. Pacuuius: Liqui in Aegeo freto. Dictum fretum a similitudine feruentis aquae, quod in fretum saepe concurrat aestus, atque efferuescat. Aegeum dictumab insuleis, quod in eo mari sic scopuli uocantur a similitudine caprarum, αἶγες, Pacuuius. (Aeges) ferme aderant aequore in alto ratibus repentibus. Aequor mare appellatum, quod aequatum commotum uento non est. Ratis nauis longa (dicitur, ut Ennius † cum ait: Conferre aut ratem aeratam qui perit, et † qui dum mare sudentes eunt, atque sedentes. Ratis dicta nauis longa propter remos, quod hi cum per aquam sublati sunt dextra et sinistra, duas parteis efficere uidentur. ratis enim unde hoc translatum, illic ubi plures mali aut asseres. * DEEST PAGINA * Agrestis ab agro. Insulas dictas apparet in hostieis, quod uelamenta e lana quae adduntur, insulae, intra hostiarum cornua uelamenta erant. itaque cum ad sepulcrum ferunt frondes atque flores, addunt nunc lanas, sed uelatas frondentis comas. Cornuatam umbram iaci. dicere apparet cornuatam a cornibus. Cornua a curuore dicta, quod pleraque curuamus.. At quas memorat nosse uos esse Casmenas. Casmenarum priscum uocabulum, ita natum, atq. scriptum est. alibi Carmenae. ab eadem origine sunt declinatae, ut in multeis

† conlidit

† dixit Naeuius

† periter

verbeis,in quo antiqui dicebant S, postea dicunt R,vt
in carmine saliorum sunt haec:Cosauli,dolosi,eso.Omi
† conuenisse na vero adpatula coemisset†.Iam Cusiatij, muses,ru-
se,dumque Ianus venet:post melios melior, foedesum
foederum,plusima plurima,asena arena, ianitos iani
tor.Quare casmena carmena: inde carmina:R postea
extrito camena factum.ab eadem voce canite, pro quo
in saliari carmine scriptum est cante hoc versu: Diuum
exta cante,diuum deo supplice cante. In carmine
Priami apud Actium,quod est: Veteres casmenas ca-
scas res volo profari. Et primum cascum significat ve
tus.eius origo Sabina, quae vsque radices in oscam lin
guam egit.Cascum vetus esse significat Ennius, cum
ait:Quam primum casci populi genuere Latini.eo ma
†Manlius gis Manilius† quod ait: Cascum duxisse cascam non
mirabile est, quoniam canoras conficiebant nuptias.
†Pomponii item ostendit Papinij† epigrammation,quod in adole-
scentem fecerat Cascam: Ridiculum est, cum te Ca-
scam tua dicit amica Casca Philotonis ipsa senex pue-
rum. Dic tu illam pusam,sic fiet mutua muli.Nam vere
pusus tu,tua amica senex est. Item ostendit quod oppi-
† Cascinum dum vocatur Cassinum.† Hoc enim a Sabineis orti
Samnites tenuerunt, et nunc nostri; vnde et Cassi-
† Cascinum num† forum vetus. Item significant in Atellaneis ali-
quot pupum senem, quod osci casnar appellant.

Apud Lucilium: Quid tibi ego ambages Ambiui
†ambio scribere coner? Profectum a verbo ambe,† quod est in
ambitu et ambitioso. Apud Valerium Soranum:

Vetus adagio est, o P. Scipio. Quod verbum vsque eo euanuit, vt Graecum παροιμία pro eo positum magis sit apertum: nam idem, quod vocant Graeci παροιμίαν: vt Auribus lupum teneo; Canis caninam non est. Adagio et littera commutata abagio, dicta ab eo, quod ambit orationem; neque in aliqua vna re consistit sola. Ambagio dicta, vt ambustum, quod circum vstum est, vt ambiegna bos apud augures, quam circum aliae hostiae constituuntur. Cum tria sint coniuncta in origine verborum, quae sint animaduertenda, a quo sit impositum, et in quo, et quid; saepe non minus de tertio, quam de primo dubitatur, vt in hoc: vtrum primum vna canis, an canes sit appellata: dicta enim apud veteres, vna canes. Itaque Ennius scribit: Tantidem quasi feta canes sine dentibus latrat. Lucilius: Nequam et magnus homo, laniorum immanis canes vt. impositio vnius debuit esse canis, plurium canes. Sed neque Ennius consuetudinem illam sequens, est reprehendendus: neque is, qui nunc dicit: Canis caninam non est. Canes quod latratu signa dant, vt signa canant, canes appellatae: et quod ea voce indicant, quae noctu latent, latratus appellatus. Sic dictum a quibusdam vt vna canes, vna trabes remeis rostrata per altum. Ennius: Vtinam ne in nemore Pelio securibus caesa adcidisset abiegna ad terram trabes. Cuius verbi singularis casus recte correptus, ac facta trabs. In Medo Ennius: Caelitum Camilla expectata aduenis, salue hospita. Camilla: qui glossemata intre-

pretati, dixerunt administram; addi oportet in heis quae occultiora. Igitur dicitur in nuptijs casmillus, qui cumerum fert, in quo quid sit in ministerio plerique extrinsecus nectunt: hinc casmillus nominatur in Samothraces misterijs Dius quidam administer dijs magneis. Verbum Graecum arbitror, quod apud Callimachum in poemateis eius inueni. Apud Ennium. Subulo finitimas propter astabat aquas: Subulo dictus, quod ita dicunt tibicines Tusci. quo circa radices eius in Etruria, non Latio quaerendum est. Versus, quos olim Fauni, vatesque canebant. Fauni dei Latinorum, ita vt faunus, et fauna sint in versibus, quos vocant Saturnios; in siluestrtbus loceis traditum est solitos fari. a quo fando faunos dictos. Antiquos poetas vates appellabant a versibus viendeis, vt in poemateis cum scribam, ostendam. Corpore Tartarino prognata paluda virago. Tartarino a Tartaro dictum. Plato in quarto de fluminibus, apud inferos quae sint, in heis vnum Tartarum appellat: quare Tartari origo Graeca. Paluda a paludamenteis. Sunt haec insignia et ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit imperator, ac lictores mutant vestem, et signa incinuerunt; paludatus dicitur proficiscit: quae, propterea quod conspiciuntur, qui ea habent, ac fiunt palam; paludamenta dicta. Plautus: Epeum fumificum cocum. ab Epeo illo, qui dicitur ad Troiam fecisse equum Troianum Argiueis, et apte cibum curasse. ideo ait Epeum fumificum, qui legioni nostrae habet coctum cibum. Apud Ennium: Atque

prius pariet locusta lucam bouem. Luca bos elephas: cur ita sit dicta, duobus modeis inueni scriptum. Nam et in C. Aelij commentario erat a Libyceis Lucas, et in Verginij † commentario ab Lucaneis Lucas, ab eo quod nostri cum maximam quadrupedem, quam ipsi haberent, vocarent bouem: et in Lucaneis Pyrrhi bello primum vi dissent apud hosteis elephantos, idest † quadrupedes cornutas †; nam quos dentes multi dicunt, sunt cornua; lucam bouem appellasse. Si a Libya dictae essent lucae; pantherae et leones non Africanae bestiae dicerentur, sed lucae. Si ab Lucaneis dictae; vrsi cur potius Lucani, quam Luci dicti? Quare ego arbitror potius lucas ab luce, quod longe relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tum ornatae erant turres. Ennius: Orator *sine pace redit, regique refert rem.* Orator *ab oratione dictus. qui enim verba haberet orationum publice aduersus eum, quo legebatur; ab oratione orator dictus: cum res maiore ratione legebantur potissimum, qui caussam commodissime orare poterant.* Itaque Ennius ait: Oratores *doctiloqui.* Apud Ennium: Olli *respondet suauis sonus* Egeriai. Olli *ualet dictum illi ab olla, et ollus. quod alterum comitijs cum recitatur, a praecone dicitur olla centuria; non illa: alterum apparet in funeribus indictiueis, quom dicitur, ollus leto datus est, quod* Graecus *dicit* Λήθη, *id est, obliuioni.* Apud Ennium: Mensas † *constituit, idemque ancilia.* An-

† Vergilii

† identidem

† cornua tas

† Mensas

cilia dicta ab ancisu, quod ea arma ab vtraque parte, vt peltae Thracum incisa. (Saturnio in carmine†. Libaque, fictores, Argeos, et tutulatos. Liba, quod libandi caussa fiunt: fictores dicti a fingendeis libeis: Argei ab Argis. Argei fiunt e scirpeeis virgultis, simulacra sunt hominum triginta:†ea quotanneis aponte sublicio a sacerdotibus publice iaci solent in Tiberim. Tutulati dicti hi, qui in sacreis in capitibus habere solent, vt metam; id tutulus appellatur, ab eo quod matres familias crines conuolutos ad verticem capitis, quos habent vti velatos, dicunt tutulos: siue ab eo, quod tuendi caussa capilli fiebant: siue ab eo, quod altissimum in vrbe quod est, ea res tutissima, tutulus vocatur.

†Item alibi

† viginti quattuor

Eundem Pompilium Numam ait fecisse flamines, qui cum omnes sint a singuleis deeis cognominati; in quibusdam apparent etyma. vt cur sit Martialis, Quirinalis. Sunt in quibus flaminum cognominibus latent origines; vt qui sunt in versibus plerique, Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis: obscura est eorum origo. Volturnus, Palatua, Furina, Flora, Falacer, Pomona pomorum patrona. Apud Ennium: Iam cata signa ferae sonitum dare voce parabant. Cata acuta, hoc enim verbo Sabini dicunt: quare Catus Aelius Sextus; non vt aiunt sapiens, sed acutus, et quod est, tunc coepit memorari. Simul cata dicta, accipienda acuta dicta. Apud Lucilium: Thynno capto coruum excludunt foras, occiduntque lupos aperdite, et iura siluri. Sume rete, atque amiam. Piscium

nomina sunt, eorumque in Graecia origo. Apud Ennium: *Quaeque caeruleo freto orta nare coepta.*

* DESVNT QVAEDAM. * *Caua cortina dicta, quod est inter terram et caelum ad similitudinem cortinae Apollinis: ea a corde, quod inde sortes primum aestimatae.* Apud Ennium: *Quin inde inuicteis sumpserunt perduellibus. Perduelles sunt hostes. vt perficit, sic perduellum duellum, id postea bellum. Ab eadem caussa facta Duellona, Bellona.*

Apud Plautum: Neque iugula, neque vesperugo, neque vergiliae occidunt. Iugula signum est, quod Actius appellat Oriona, cum ait: Citius Orion patefit. huius signi caput dicitur e stelleis quattuor †, quas infra duae clarae, quas appellant humeros, inter quas quod videtur iugulum: vnde iugula dicta. Vesperugo stella, quae vespere oritur, a quo etiam Opilius scribit vesperum. itaque dicitur alter vesper adest, quem dicunt Graeci διέσπερον. Naeuius *patrem suum optimum appellat supremum. Supremum a superrimo dictum. Itaque in duodecim tabuleis solis occasu diei suprema tempestas esto. Libri augurum pro tempore tempestatem dicunt, id est supremum augurij tempus.* In Cornicula. *Qui regi latrocinatus decem annos Demetrio. Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi, atque ad latera habebant ferrum, quos postea a stipatione stipatores appellarunt, et qui conducebantur mercede. Ea enim merces dicitur Graece λάτρον, καὶ σάτρον. ab eo veteres poetae*

† tribus

nonnumquam milites appellant latrones, quod item vti milites cum ferro, aut quod latent ad insidias faciendas. Apud Naeuium: Risi egomet cassabundum ire ebrium. Cassabundum a cadendo. Item: Diabatra in pedibus habebat, et erat amictus epicroco. Vtrumque vocabulum Graecum. In Menaehmeis Plauti: Inter ancillas sedere iubeas, lanam carere. Idem est hoc verbum in Cosmotria † Naeuij. Carere a carendo, quod eam tum purgant, ac deducunt, vt careat spurcitia. ex quo carminari dicitur tum lana: cum caret eo, quod in ea est nequam. Est lana, quam in Romulo Naeuius appellat oscam ab osceis. In Persa: Iam pol ille hic aderit credo congerro meus. Congerro a gerra, et Graecum est, et in Latina cratis. In Menaehmeis: Idem istuc alieis adscriptiueis fieri ad legionem solet. Adscriptiui dicti, quod olim adscribebantur inermes, qui succederent armateis militibus; id est, si quis eorum deperisset. In Trinummo: Nam illum ibi ferentarium. a ferendo, id est, inanem, ac sine fructu: aut quod ferentarij equites hi dicti, qui ea modo habebant arma, quae ferrentur, vt iaculum Huiuscemodi equites pictos vidi in Esculapij aede vetere, et ferentarios adscriptos. In Friuolaria: Vbi rorarij estis? en sunt: vbi sunt accensi? ecce. Rorarij dicti a rore: qui bellum committebant ante. ideo quod ante rorat, quam pluit. Accensos ministratores Cato esse scribit: potest id ab arbitrio; nam inde ad arbitrium eius, cuius minister. Pacuuius deum triportenta in Merca-

† Aemathia

tore ponit. Idem in Mercatore: Non *tibi istuc magis diuidia est, quam mihi hodie fuit. haec eadem in Corollaria* Naeuij. Diuidia *a diuidendo dicta, quod diuisio distractio est* doloris. Itaque *in* Curculione *ait*: Sed *quid tibi est? lienes necant, renes dolent, pulmones distrahuntur.* In Phagone: Honos *syncerasto perit. Syncerastum est omne edulium antiquo vocabulo Graeco.*

In Parasito pigro: Domum *ire coepi tramite dextra via. Trames a transuerso dictus.* In Fugitiueis: A*ge, euge, specta, vide vibices quantas.* Iam *inspexi, quid essent.* Vibices *alij excitatum verberibus corpus.* In Cistellaria†: Non *quasi, vt haec sunt heic, limaces liuidae.* Limax *a limo, quod ibi viuit.* Diobolares, *scaeniculae, miraculae.* Diobolares *a bineis oboleis: scaeniculae ab scaeno nugario vnguento.* Miraculae *a mireis, id est, menstreis. a quo* Actius *ait: Personas distortas oribus deformeis, miriones.* Ibidem: Scrantiae, *scrupedae, stritabillae,* Tantalae. *Ab screando scrantiae sic ad significat: scrupedam* Aurelius *scribit auscaripedam.* Iuuentius *comicus dicebat a vermiculo piloso, qui solet esse in fronde cum multeis pedibus.* Valerius *a pede ac scrupea, ex eo ab* Actio *positum:* Incuriosa *itaque es* Menalippe? Reijcis *abs te religionem? scrupeam imponas.* Stritabillas *a stritilando.* Stritare *ab eo, qui sistit aegre.* In Astraba: Actiosa *an nonam e vili concinna uireis.* Ideo *in* Sitelitergo *idem ait:* Mulieres *vxorculauit, ego noui scio actiosas. quas. sic* Claudius *scribit actiosas demonstrari*

†Neruolaria

suspicatrices, ab agendo actiosas. vt ab vna faciendo factiosae; sic ab vna agendo actiosae dictae. In Cestione: *Cerastibola, vt de lumbo obcaenabis. Cerastibola* Opilius *scribit circum coxendices sunt nobis: id Graecum est ab huius loci versura.* In Neruolaria: *Scobinam ego illam actutum adrasi. Scobinam a scobe. Lima enim materia fabrilis est.* In Poenulo: *Vinceretis ceruum cursu, vel grallatorem gradu. Grallator a gradu magno dictus.* In Truculento: *Sinevirtute argutumciuem mihi habeam pro praefica. praefica, vt* Aurelius *scribit, mulier ab luctu, quae conduceretur, quae ante domum mortui laudes eius caneret: hoc factitatum* Aristoteles *scribit in libro qui inscribitur,* Nomina Barbarica. *quibus testimonium est, quod* Fretum est Naeuij. *Haec quidem hercle opinor praefica est, nam mortuos conlaudat.* Claudius *scribit dicta†, quae praeficeretur ancilleis, quemadmodum lamentarentur, praefica est dicta. vtrumq. ostendit a praefatione† praeficam dictam.*

†ea

† praefectione

Apud Ennium: *Decem coclites, quos montibus sum meis ripeis sedere. Aboculo cocles quasi ocles dictus, qui vnum haberet oculum. quo circa* in Curculione *est:* De *coclitum prosapia esse arbitror. Nam hi sunt vnoculi.*

NVNC *de temporibus dicam. Quod est apud* Cassium: *Nocte intempesta nostram deuenit domum. Intempesta nox dicta ab tempestate. Tempestas ab tempore: intempesta nox, quo tempore nil agitur. Quid noctis videtur? in altissimo caeli clypeo temo superat stellas sublime cogens etiam atque etiam noctis iter.* Hic

multam

multam noctem ostendere vult a temonis motu. Sed temo vnde, et cur dicatur latet. Arbitror antiquos rusticos primum notasse quaedam in caelo signa, quae praeter alia erant insignia, atque ad aliquem vsum culturae tempus designandum conuenire aduertebantur. E queis signa sunt, quod has septem stellas Graeci, vt Homerus vocat ἅμαξαν, et propinquum eius signum βοώτην: nostri eas septem stellas boues, et triones, et prope eas axem. Triones enim, et boues appellantur a bubulceis etiam nunc, maxime cum arant terram: e queis vt dicti valentes glebarij, qui facile proscindunt glebas; sic omnes, qui terram arabant, a terra teriones; vnde triones vt dicerentur a detritu†. Temo dictus a tenendo: is enim continet iugum, et plaustrum, appellatum a parte totum, vt multa. Possunt triones dici septem, quod ita sitae stellae, vt terna trigona faciant. Aliquod lumen, iubarue in caelo cerno? Iubar dicitur stella lucifer, quae in summo habet diffusum lumen, vt leo in capite iubam. Huius ortus significat circiter esse extremam noctem. Itaque ait Pacuuius: Exorto iubare, noctis decurso itinere. Apud Plautum in Parasito Pigro: Inde hic bene potus primo crepusculo. Crepusculum dictum a Sabineis, et id dubium tempus noctis, an diei sit. Itaque in Condalio est: Tam crepusculo fere, vt ament lampadas accendere. Ideo dubiae res creperae dictae. In Trinummo: Concubium sit noctis prius, quam postremum perueneris. Concubium a concubitu dormiendi caussa dictum. In Asinaria: Videbitur,

† E detrito.

† i, factum volo, at † redito conticinio. Conticinium puto a conticescendo dictum, siue vt Opilius scribit, ab eo quod conticuerunt homines.

NVNC de heis rebus, quae adsignificant aliquod tempus, cum dicuntur, aut fiunt, dicam. Apud Actium: Reciproca tendens neruo equino concita tela. Reciproca est, cum vnde quid profectum, redit eo; quod ab recipere reciprocare fictum; aut quod poscere procare dictum. Apud Plautum: Vt transuersus, non prouersus cedit, quasi cancer solet. Dicitur ab eo, qui in id quod est versus. et ideo qui exit in vestibulum, quod est ante domum; prodire, et procedere dicitur. quod cum leno non faceret, sed secundum parietem transuersus iret; dixit: vt transuersus cedit quasi cancer; non prouersus, vt homo. Apud Ennium: Andromachae nomen qui indidit, recte indidit. Item: Quapropter Parim pastores nunc Alexandrum vocant Imitari dum voluit Euripedem, et ponere etymon, est lapsus. Nam Euripedes quod Graeca posuit, etyma sunt aperta Ille ait ideo nomen additum Andromachae, quod ἀνδρὶ μάχεται. hoc Ennij quis potest intellegere in versu significare; Andromachae nomen qui indidit, recte indidit? aut Alexandrum ab eo appellatum in Graecia, qui Paris fuisset? a quo Herculem quoque cognominatum Ἀλεξίκακον ab eo, quod defensor esset hominum. Apud Actium: Iamque auroram rutilare procul cerno. Aurora dicitur ante solis ortum, ab eo quod ab igne solis tum aureo aer aurescit. Quod addit rutilare, est ab eodem colore. Aurei enim rutili, et inde etiam mu

lieres valde rufae rutilae dictae. Apud Terentium: Scortatur, potat, olet vnguentum, de meo. Scortari est saepius saepius meretriculam ducere; quae dicta a pelle. Id enim non solum antiqui dicebant scortum, sed etiamnunc dicimus scortea ea, quae ex corio, et pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacreis ac sacelleis scriptum habemus: ne quid scorteum adhibeatur, ideo, ne morticinium quid adsit. In Atellaneis licet animaduertere rusticos dicere se adduxisse pro scorto † pelliculam. Apud Actium: Multis nomen vestrum, numenq. ciendo. Numen dicunt esse imperium, dictum ab nutu, omnia † sunt eius, cuius imperium maximum esse videatur. Itaq. in Ioue hoc, et Homerus, et aliquotiens Liuius. Apud Plautum: Si vnum epityrum edam apud illum esuriens insane bene. Epityrum vocabulum est cibi, quo frequentius Sicilia, quam Italia vsa. Idem vehementer cum vellet dicere, dicit insane. quod insani faciunt omnia vehementer. Apud Pacuuium. Flexanimat aquam lymphatam: dicitur a lympha nympha, vt apud Graecos Thetis. Apud Ennium: Ea Thetis illi mater. In Graecia commota mente, quos λυμφολήπτους appellant; ab eo lymphatos dixerunt nostri. Bacchus Liber, cuius comites Bacchae, et vinum in Hispania Bacchaorigo in heisomnibus Graeca. Apud Pacuuium halcyonis ritu littus (peruolgans furor † Haec enim auis nunc Graece dicitur ἀλκυὼν, a nostreis halcedo: haec hieme quod pullos dicitur tranquillo mari facere, eos dies halcyonios appellant. Quod est in versu Halcyonis ritu: id est eius instituto. vt cum haruspex

† scorteo

† omina

† peruolans feror)

praecipit, vt ſuo quiſque ritu ſacrificium faciat, et nos dicimus duodecim† viros Graeco ritu ſacra non Romano facere. Quod enim fit rite, id ratum ac rectum: ab eo Actius recte† perfecteis ſacreis vult accipi. Apud Ennium: Si voles aduortere animum, comiter monſtrabitur. Comiter, hilare, ac lubenter; cuius origo Graece κῶμος: inde Latina comiſſatio dicta, et a Graeceis, vt quidam dicunt, comoedia. Apud Atilium: Cape, caede, Lyde, come, conde. Cape, vnde accipe; ſed hoc in proximo libro retractandum. Apud Pacuuium. Nulla res neque cicurare, neque mederi potis eſt, neque reficere. Cicurare manſuefacere, quod enim a fero diſcretum, id dicitur cicur: et ideo dictum cicur ingenium optineo, manſuetum. a quo Veturij quoque nobiles cognominati Cicurini. Id natum a cico cicum dicebant membranam tenuem, quae eſt in malo Punico diſcrimen. a quo etiam Plautus dicit, quod volet denſum cicum non inter duo. Apud Naeuium: Eccum† venire video ferme iniuria. Ferme dicitur, quod nunc fere, vtrumque dictum a ferendo, quod id quod fertur, eſt in motu, atque aduentat. Apud Plautum. Euax iurgio vxorem tandem abegi ab ianua. Euax verbum nihil ſignificat, ſed effuticium† naturaliter eſt. vt apud Ennium: Hehe ipſe clypeus cecidit. Apud Naeuium Eheu mea puella ſpe quidem is ſuccenſet tibi. Apud Pompilium, Heu qua me cauſſa fortuna infeſta premis? Quod ait, iurgio, id eſt litibus. Itaque quibus res erat in controuerſia, ea vocabatur lis: ideo

† quindecim

† rite

† circum

† effutitum

in actionibus videmus dici: Quam rem siue litem dicere oportet. Ex quo licet videre iurgare ab iure dictum: cum quis iure litigaret, a quo obiurgat is, qui id facit iniuste. Apud Lucretium: Atque aliquos ibi ab rebus clepsere foro. Qui clepsere dixit, vnde etiam alij clepere: id est, corripere; quorum origo a clam, vt sit dictum clapere, et ex E, A commutato, vt multa, est factum clepere. potest et a Graeco dictum, κλέπτειν. Apud Matium† Corpora Graiorum maerebar mandier igni.

† Marcium vatem

dictum mandier a mandendo; vnde manducari. a quo in Atellaneis obsonium vocant manducum. Apud Matium†: Obscaeni interpres, funestique ominis auctor.

†Marcium vatem

Obscaenum dictum ab scaena: ea vt Graeci, vt Accius scribit, scena. In pluribus verbeis A ante E alij ponunt, alij non, vt quod partim dicunt scaeptrum, partim dicunt sceptrum; alij faenus, alij fenus; sic faenisicia, et fenisicia: a quo rustici pappum maesum, non mesum. A quo Lucilius scribit: Caecilius ne rusticus fiat. Quare turpe, id obscaenum; quod nisi in scaena palam dici non debet. potest vel ab eo, quod puereis turpicula res in collo quaedam suspenditur, nequid obsit bonae scaeuae caussa. inde Scaeuola appellatus. ea dicta ab scaeua, id est sinistra: quod quae sinistra sunt, bona auspicia existimantur. a quo dicuntur comitia aliudue quid sit, dici aue sinistra, quae nunc est. id a Graeco est, quod hi sinistram vocant σκαιὰν. quare quod dixi scaeuum bonum omen est, obscaenum vero turpe, quod inde dicitur obscaene, quod exotericum. Apud Plau-

tum: Quia ego ante hac te amaui;et mihi amicam esse creui. valet,constitui. Itaq. heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere, et cum id fecit, creuisse. Apud eundem: *(Quo de sinu† frequentem operam de dictis. valet adsiduam. Itaque qui adest adsiduus: ferre quemquae oportet, is frequens. opponi solet itaque. Illud quod eaedem mulierculae dicunt: Pol istoc quidem nos pretio tanti† est frequentare: ita in prandio nos lepide, ac nitide accepisti. (apparet dicere facile est, †curare vt adsimus, cum tam bene nos accipias.* Apud Ennium: *Decretum est fossare corpora teleis: hoc verbum Ennij dictum a fodiendo, a quo fossa.* Apud Ennium *Vocibus concide fac siet obrutus.* ✻ DESVNT QVAEDAM ✻ *Mussare dictum, quod muti non amplius quam μῦ dicunt. a quo idem dicit: Quod minimum est, neque vt aiunt, μῦ facere audet.* Apud Pacuuium: *Dij monerint† meliora, atque amentiam auerruncassint. A vertendo auerruncare; vt deus, qui eeis rebus praeest, Auerruncus. Itaque ab eo precari solent, vt pericula auertat.* In Aulularia: *Pipulo te differam ante aedeis: id est conuicio, declinatum a pipatu pullorum.* Multa ab animalium vocibus translata in homines: partim quae sunt aperta, partim obscura. perspicua vt Ennij: *Animus cum pectore latrat.* Plauti: *Gannit odiosus omni totae familiae.* Caecilij: *Tantam rem dibalare, vt pro nihilo habuerit.* Lucilij: *Haec inquam rudet ex rostreis, atq. hinnilitabat.* Eiusdem: *Quantum hinnitum, atque equitatum. Cum minus ape*

†quod est mihi)

†facile

†apparatum dicit faciem

†munera dent

riant:† *Porcij ab lupo, volutare vlulantis. Ennij a vitulo: Tibicina maximo labore mugit. Eiusdem a boue: Clamore bouantes. Eiusdem a leone: Pausam fecere fremendi. Eiusdem ab baedo: Clamor ad caelum voluendus per aethera vagit. Et a frendice: Frunde frutimi*† *suauiter.* M. *Actius in Casina a fringuilla: Quid fringutis? quid istuc tam cupide cupis? sues auoluerat. Ita trude neque in re,* † *neque in iudicium Aesopi, nec theatrales.*

† aperta)
† Eruti mi)
† in iure)

In Colace: Nexum. Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipi: Mucius, Scaeuola, quae per aes et libram fiant, vt obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc uerius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaeritur. Nam idem quod obligatur per libram, neque suum sit; inde nexum dictum. Liber qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debeat†*, dum solueret; nexus vocatur, vt ab aere obaeratus. Hoc* C. *Popilio rogante Sylla*† *dictatore sublatum ne fieret; et omneis, qui bonam copiam iurarent, ne essent nexi, dissoluti.* In *Casina*: Sine *amet, sine quod lubet, id faciat: quando tibi nil domi deliquium est. Deliquium dictum ab eo, quod deliquatur: vt turbida, quae sunt, deliquantur, vt liquida fiant.* Aurelius *scribit deliquium esse a liquido. Claudius ab eliquato. Si quis alterutrum sequi malit, habebit auctorem Caecilium: Per laetitiam liquitur animus. a liquando liquitur fictum. Multa apud poetas reliqua esse verba, quorum origines possunt dici, non dubito; vt apud Naeuium in Esiona. Enimuero gladij lingula a lingua.*

† debeat, dat
† C. Poetelio Visolo)

In Claſtidio: Vitulantes a vitula. In Duloreſte: Caperata fronte. a caprae fronte. In Demetrio: Perſibus a perite. Itaque ſub hoc gloſſema callide ſubſcribunt. In Lampadione: Protinam a protinus continuitatem ſignificans. In Agidone: Candacus ſuauis tam etſi, a magiſtreis accepimus manſuetum. In Romulo: ſponſus contra ſponſum rogatus. In Stigmatia: Praebia a praebendo vt ſit tutum, quod ſint remedia in collo puereis. In Therimo: Confictitant a conficto conuenire dictum. In Tarentilla Pacuuij: Ab luce inluſtre. In Tunicularia: Exbolas quaſſant, eijciunt, a Graeco verbo ἐκβολή dictum. In Bello Punico: Nec ſatis reſarriret†, ab ſerra dictum, id eſt aperire. Hinc etiam ſerae, quibus remoteis fores panduntur. Sed vereor, ne plures ſint futuri, qui de hoc genere me, quod nimium multa ſcripſerim, reprehendant; quam quod reliquerim quaedam, accuſent. ideo potius iam reprimendum, quam producendum† puto eſſe volumen. Nemo reprehenſus, qui e ſegete ad ſpicilegium reliquit ſtipulam. Quare inſtituteis ſex libreis, quemadmodum rebus Latina nomina eſſent impoſita ad vſum noſtrum e queis treis ſcripſi P. Septimio, qui mihi fuit quaeſtor; treis tibi, quorum hic eſt tertius; priores de diſciplina originis verborum; poſteriores de verborum originibus: in illeis, qui ante ſunt, in primo volumine eſt, quae dicantur, cur etymologice neque ſit, neque ea vtilis ſit: in ſecundo, quae ſit, et cur ea ſit, et in illeis ſit: in tertio, quae forma etymologiae. In ſecundeis tribus, quos ad

† reſerare

† procudendum

te miſi, item generatim diſcretis; primum in quo ſunt origines uerborum locorum, et earum rerum, quae in locis eſſe ſolent, ſecundum quibus vocabuleis tempora ſint notata, et hae res, quae in temporibus fiunt. Tertius hic, in quo a poetis item ſumpta vtilia, quae dixi in duobus libreis ſoluta oratione. Quo circa, quoniam omnis operis de lingua Latina treis feci partes; prima quemadmodum vocabula impoſita eſſent rebus; ſecunda quemadmodum ea in caſus declinantur, tertia quemadmodum coniungerentur; prima parte perpetrata, vt ſecundam ordiri poſſimus, huic libro faciam finem.

∴

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER *septimus*.

QVOM *oratio natura tripartita esset, vt superioribus libreis ostendi, eius*† *prima pars, quemadmodum vocabula rebus essent imposita; secunda quo pacto de heis declinata in discrimina ierunt; tertia, vt ea inter se ratione coniuncta sententiam efferant; prima parte exposita, de secunda incipiam hinc.* Vt *propago omnis natura secunda; quod prius illud rectum, vnde ea sit declinata.* Itaque *declinatur in verbeis rectum homo, obliquum hominis, quod declinatum a recto.* De *huiusce multiplici natura discriminum orae sunt hae: cur, et in quo, et quemadmodum in loquendo declinata sunt verba.* De *quibus duo prima duabus caussis percurram breuiter: quod et tum, cum de copia verborum scribam, erit retractandum; et quod de tribus tertium quod est, habet suas permultas, ac magnas partis. Declinatio inducta in sermones non solum* Latinos, *sed omnium hominum utili, et necessaria de caussa.* Nisi *enim ita esset factum, neque dicere tantum numerum uerborum possemus: infinitae enim sunt naturae, in quas ea declinantur: neque quae didicissemus ex heis, quae inter se rerum cognatio*† *esset, appareret.* At *nunc ideo uidemus; quod simile est, quod propagatum; legi, ut declinatum est a lego: duo simul apparent quodammodo; eadem dici, et non eodem tempore factum.* Vt *si uerbi gratia alterum horum*

†cuius

†agnatio

diceretur Priamus, alterum Hecuba; nullam vnitatem adsignificaret, quae apparet in lego, et legi, et in Priamus Priami. Vt in hominibus quaedam sunt cognationes†, et gentilitates; sic in verbeis. Vt enim ab Aimilio homines orti Atmilij, ac gentiles; sic ab Aimilij nomine declinatae voces in gentilitate nominali. Ab eo enim, quod est impositum recto casu Aimilius, orta Aimilij, Aimilium, Aimilios, Aimiliorum; et sic reliqua, eiusdem quae sunt stirpis. Duo igitur omnino verborum principia impositiciorum et declinatorum: alterum vt fons, alterum vt riuus. Impositicia nomina esse voluerunt quam paucissima, quo citius ediscere possent: declinata quam plurima, quae istoc opere facilius omnes, quibus opus essent, discerent. Ad illud genus, quod prius, historia opus est: nisi descendendo enim aliter id non peruenit ad nos: ad reliquum genus, quod posterius, ars; ad quam opus est pauceis praecepteis, quae sunt breuia. Quae enim recte in vno vocabulo declinare didiceris; in infinito numero nominum vti possis. Itaq. noueis nominibus adlateis in consuetudinem, sine dubitatione eorum declinatus statim omnis dicit populus. etiam nouicij serui empti in magna familia, cito omnium conseruorum omnis† recto casu accepto in reliquos obliquos declinant. qui si nonnumquam offendunt, non est mirum: etenim illi, qui primi nomina imposuerunt rebus, forsitan in quibusdam sunt lapsi. Voluisse enim putant singulareis res notare, vt ex ijs in multitudine declinarentur; vt est ab homine homines, sic

†agnationes

†nomina)

mares liberos voluisse notari, vt ex heis feminae declinarentur, vt est a Terentio Terentia: sic in recto casu. quas imponerent voces, vt illinc essent futurae, quae declinarentur: sed haec in omnibus tenere nequisse. Quod et vna dicuntur scopae; et mas, et femina aquila; et recto, et obliquo vocabulo vis. Cur haec non tam sint in culpa, quam putant plerique; soluere non difficile, sed nunc non necesse. non enim quod non potuerunt adsequi, sed quod voluerunt, ad hoc quod propositum, refert. Quod nihilo minus declinari potest ab eo, quod imposuerunt scopae, scopa; quam si imposuissent scopa, ab eo scopae: sic alia. Caussam quare ab impositeis nominibus declinarint, ostendi. Sequitur, in queis voluerint declinare, aut noluerint; generatim, ac summatim; item in formeis. Duo enim genera verborum: vnum fecundum, quod declinando multas ex se parit disparileis formas, vt est lego, legis, legam, sic alia: alterum genus sterile, quod ex se parit nihil, vt est etiam, vix, magis, cras, cur. Quarum rerum vsus erat simplex; ibi etiam vocabuli declinatus. vt in qua domo vnus seruus, vni seruolo post nomen; in qua multi, pluribus. Igitur et† in heis rebus, quorum sunt nomina, quod discrimina vocis plura, propagines plures. In heis rebus, quae copulae sunt, ac heis iunguntur verba, quod non opus fuit declinari in plura, fere singula sunt. Vno enim loro colligare possis vel hominem, vel equum, vel aliud quod, quidquid est, quod cum altero potest colligari. Sic quod dicimus in loquendo: Consul

†ea

fuit Tullius, et Antonius: eodem illo et omneis binos consules colligare possumus: uel dicam amplius, omnia nomina; atque ideo etiam omnia uerba; (cum fiunt tunc ex una syllaba, illud et maneat unum.) Quare duce natura; si quae imposita essent uocabula rebus: * MVLTA DESVNT * *Ne ab omnibus heis declinatus † putarent; quorum generum declinationes oriuntur, partes orationis sunt duae, si item ut Dion, in treis diuiserimus partes res, quae uerbeis adsignificantur. una, quae adsignificat casus: altera, quae tempora: tertia, quae neutrum. De heis Aristoteles duas partes orationis esse dicit; uocabula, et uerba; ut homo et equus, et legit et currit. Vtriusque generis et uocabuli, et uerbi, quaedam priora, quaedam posteriora. priora, ut homo scribit; posteriora ut doctus et docte: dicitur enim homo doctus, et scribit docte. Haec sequitur et locus, et tempus; quod neque homo, neque scribit, potest sine loco, et tempore esse: ita ut magis sit locus homini coniunctus, tempus scriptioni, cum de heis nomen sit primum. Prius enim nomen est, quam uerbum temporale, et reliqua posterius, quam nomen et uerbum. Prima igitur nomina. Quare de eorum declinatione, quam de uerborum ante dicam.* *Nomina declinantur, aut in earum rerum discrimina, quarum nomina sunt, ut a Terentius Terentij: aut in eas res extrinsecus, quarum ea nomina non sunt, ut ab equo equito. In sua discrimina declinantur, aut propter ipsius rei naturam, de quo dicuntur; aut propter illius, qui*

† declinandas

dicit. Propter ipsius rei discrimina, aut a toto, aut a parte. A toto, ut ab homine homunculus, a capite capitulum; propter multitudinem, ut ab homine homines; ab eo, quod alij dicunt ceruices, et id Hortensius *in poematis ceruix. Quae a parte declinata, aut a corpore, ut a mamma mammosa, a manu manubiae: alia ab animo, ut a prudentia prudens, ab ingenio ingeniosus. haec sine agitationibus: aut vbi motus maiores. item ab animo, ut ab strenuitate, et nobilitate, strenui et nobiles. Sic a pugnando, et currendo, pugiles, et cursores. Vt aliae declinationes ab animo, aliae a corpore: sic aliae quae extra hominem, ut pecuniosi, agrarij; quod foris pecunia et ager propter eorum. quam† dicuntur.* †qui *Sunt declinati casus, ut is, qui de altero diceret, distinguere posset, cum uocaret, cum daret, cum accusaret: sic alia quidem discrimina, quae nos, et* Graecos *ad declinandum duxerunt.* Sine *controuersia sunt hi quinq. quis uocetur, ut* Hercules; *quemadmodum uocetur, ut* Hercules; *quo uocetur, ut ad* Herculem; *cui uocetur, ut* Herculi; *cuius uocetur, ut* Herculis. *Propter ea uerba, quae erant pröinde ac cognominata, ut prudens, candidus, strenuus; quod in heis praeterea sunt discrimina propter incrementum, quod maius, uel minus in heis esse potest; adcessit declinationum genus, ut a candido candidius candidissimum: sic a longo, diuite, id genus alijs, ut fieret. Quae in eas res, quae extrinsecus declinantur, sunt ab equo equile, ab ouibus ouile, sic alia. haec contraria illeis,*

quae supra dicta, vt a pecunia pecuniosus, ab vrbe vrbanus, ab atro atratus. vt nonnumquam ab homine locus, ab eo loco homo: vt a Romulo Roma, *a* Roma Romanus. *Aliquot modeis declinata ea, quae foris: nam aliter qui a maioribus sueis* Latonius, *et* Priamides: *aliter quae a facto, vt a praedando praeda, a merendo merces.* Sic *alia sunt, quae circum ire non difficile: sed genus iam videtur, et alia vrguent, omitto.* In *verborum genere, quae tempora adsignificant, quod ea erant tria, praeteritum, praesens, futurum; declinatio facienda fuit triplex, vt saluto, salutabam, salutabo.* Cum *item personarum natura triplex esset, qui loqueretur, de quo, ad quem; haec ab eodem verbo declinata, quae in copia verborum explicabuntur.* Quoniam *dictum de duabus declinationibus cur, et in qua sit forma; tertium quod relinquitur, quemadmodum, nunc dicetur.* Declinationum *genera sunt duo, voluntarium, et naturale: voluntarium est, quo, vt cuiusque tulit voluntas, declinauit.* Sic *tres cum emerunt* Ephesi *singulos seruos; nonnumquam alius declinat nomen ab eo, qui vendit* Artemidorus, *atque* Artemam *appellat; alius aut ab regione, quod ibi emit ab* Ionia Ionam; *aut ab vrbe* Epheso Ephesium: *sic alius ab aliqua alia re, vt visum est.* Contra *naturalem declinationem dico, quod*† *non a singulorum oritur voluntate, sed a communi consensu.* Itaque *omnes impositeis nominibus, eorum item declinant casus: atque eodem modo dicunt huius* Artemidori† *et huius* Ionae†, *et huius* Ephesij, *sic in alijs casibus.*

Cum

†quae

†Artemae

†Ionis

sibus. Cum vtrumque nonnumquam accidat; et vt in voluntaria declinatione animaduertatur natura, et in naturali voluntas: quae cuiusmodi sint, aperietur infra.

Quod vtraque declinatione alia fiunt simil a, alia dissimilia, de eo Graeci, Latinique libros fecerunt multos; partim cum alij putarent in loquendo ea verba sequi oportere, quae a similibus similiter essent declinata, quas appellarunt ἀναλογίας; alij cum id neglegendum putarent, ac potius sequendam συνήθειαν, dissimilitudinemque, quae in consuetudine est, quam etiam vocant ἀνομαλίαν: cum vt ego arbitror, vtrumque sit nobis sequendum. quod in declinatione voluntaria sit ἀνομαλία; in naturali magis analogia. De quibus vtriusque generis declinationibus libros faciam bis ternos: prioreis treis de earum declinationum disciplina: posterioreis ex eius disciplinae propaginibus. De prioribus primus erit hic: quae contra similitudinem declinationum dicantur. Secundus, quae contra dissimilitudinem. Tertius de similitudinum forma. De quibus quae experiero†, singuleis tribus; tum de altereis totidem scribere, ac diuidere incipimus. †expedierint

INCIPIAM, *quod huiusce libri est, dicere contra eos, qui similitudinem sequuntur; quae est, vt in aetate puer ad senem, ad anum; in verbeis, vt est scribo scribam, dico dicam. prius contra vniuersam analogiam; tum de singuleis partibus a natura sermonis incipiam.*

Omnis oratio cum debeat dirigi ad vtilitatem; ad quam tum denique peruenit, si est aperta, et breuis;

quae petimus; quod obscurus, et longus orator est odio; et cum efficiat aperta, vt intellegatur; breuis, vt cito intellegatur; et aperta consuetudo breuem temperantiam loquentis: et vtrumque fieri possit sine analogia: nihil ea opus est. Neque enim vtrum Herculi, an Herculis clauam dici oporteat, si doceat analogia, cum vtrumque sit in consuetudine, non neglegendum; quod aeque †qmuo sunt, et breuia, et aperta. Praeterea (quod is † vtilitatis caussa quaeque res sit inuenta; si ex ea quis id sit consecutus, amplius eam scrutari, non debet, cum sit nimium otiosi. et cum vtilitatis caussa verba ideo sint imposita rebus, vt ea significent; si id consequimur vna consuetudine, nihil prodest analogia. Accedit, quod quaecumque vsus caussa ad vitam sint adsumpta, in † quaerimus heis vtilitatem quaereret†, non similitudinem. itaque in uestitu, cum dissimilima sit virilis toga tunicae muliebri, stola pallio; tamen inaequalitatem hanc sequimur nihilo minus. In aedificijs, †quid quod † non videmus habere atrium περίστυλον similitudinem, et cubiculum adaequale; cum tamen propter vtilitatem in heis dissimilitudines potius, quam similitudines sequamur. itaque et hiberna triclinia, et aestiua, non item valuata, et fenestrata facimus. Quare cum in vestitu, aedificijs, sic in supellectile, cibo, cetereis omnibus, quae vsu ad vitam sunt adsumpta, dominetur inaequalitas; in sermone quoque, qui est vsus caussa constitutus, ea non repudianda. Quod si quis duplicem putat esse summam, ad quas metas naturae

sit perueniendum in vsu, vtilitatis et elegantiae: quod non solum vestiti esse volumus, vt vitemus frigus, sed etiam vt videamur vestiti esse honeste: non domum habere, vt simus in tecto, et tuto solum, quod necessitas contruserit; sed etiam vbi voluptas retineri possit: non solum vasa ad uictum habilia; sed et figura bella, atque ab artifice; quod aliud homini, aliud humanitati satis est. quoduis sitienti poculum homini idoneum; humanitati nisi bellum parum. sed cum discessum est ab vtilitate ad voluptatem, tamen in eo ex dissimilitudine plus voluptatis, quam ex similitudine saepe capitur. quo nomine et gemina conclauia dissimiliter pollent, et lectos non omneis pareis magnitudine, ac figura faciunt. Quod si esset analogia petenda in supellectile; omnes lectos haberemus domi ad vnam formam, et aut cum fulcro, aut sine eo, nec tum ad triclinarem gradum, non item ad cubicularem: neque potius delectaremur supellectile, distincta quae esset ex ebore, alijsque rebus, disparibusque figureis, quam grabateis analogeis; cum ad similem formam plerumque eadem materia fiunt. Quare aut negandum nobis disparia esse iucunda; aut quoniam esse necesse est confiteri, dicendum verborum dissimilitudinem, quae sit in consuetudine, non esse vitandam. Quod si analogia nobis sequenda est; aut ea nobis obseruanda est, quae est in consuetudine; aut quae non est: si ea, quae est, sequenda est; praecepteis nihil opus est; quod cum consuetudinem sequemur, ea nos sequetur. Si, quae non est in

consuetudine, sequemur; vt quisque duo verba in quattuor formeis finxerunt similiter, quamuis haec nollemus, tamen erunt sequenda: vt Iuppiter, Marspiter; quas si quis seruet analogias, pro insano sit reprehendendus. non ergo est ea sequenda. Quod si oportet, vt a similibus similiter omnia declinentur verba; sequitur, vt ab heis similibus similia debeant fingi, quod non fit: nam et a similibus alia fiunt similia, alia dissimilia: et dissimilibus partim similia, partim dissimilia. A similibus similia, vt a bono, ac malo, bonum, malum. A similibus dissimilia, vt a lupus lepus, lupo lepori. Contra a dissimilibus dissimilia, vt Priamus Paris, Priamo Pari. A dissimilibus similia, vt Iuppiter Iouis, et Iouis Iouis. Eo etiam magis ἀναλογικῶς dissimilia finguntur, sed etiam ab ijsdem vocabuleis dissimilia: neque a dissimilibus similia, sed etiam eadem ab ijsdem vocabuleis. Dissimilia fingi apparet, quod cum duae sint Albae; ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenses. cum trinae fuerint Athenae, ab vna dicti Athenaei, ab altera Athenienses, a tertia Athenaeopolitae. Si ex diuerseis verbeis multa facta, in declinando inueniuntur eadem; vt cum dico a luo luam, et abluo abluam. omnia fere nostra liberalia et muliebria multitudinis, cum recto casu fiunt dissimilia, cum dandei casu similia. vt mares Terentij, feminae Terentiae; eadem in dandei, vireis Terentijs, et mulieribus Terentijs. dissimilia Plautus, et Plautius: et communia, huius Plauti, et huius Plauti. Denique si est analogia; quod

in multis verbeis est similitudo verborum: sequitur, quod in pluribus est dissimilitudo; vt non sit in sermone sequenda analogia. Postremo; si est in oratione, aut in omnibus eius partibus est; aut in aliqua: et in omnibus non est; in aliqua esse parum est. vt album esse Aethiopem, non satis est quod habet candidos dentes: non est ergo analogia. Cum a similibus verbeis, quae declinantur. similia fore pollicentur, qui analogias esse dicunt, et cum simile tam denique dicentes se ostendere ex verbo verbum, quod ex eodem sit genere, eadem figura transitum de casu in casum similiter ostendi possit. Qui haec dicunt, vtrumque ignorant, et in quo loco similitudo debeat esse, et quemadmodum spectari soleat, simile sit, nec ne. quae cum ignorant; sequitur, vt cum analogiam dicere non possint, sequi debeamus. Quaero enim verbum vtrum dicant vocem, quae ex syllabeis est ficta, eam, quam audimus; an quod eam significat, quam intellegimus; an vtrumque? si vox uoci esse debet similis; nihil refert, quod significat, mas an femina sit; et vtrum nomen, an vocabulum sit; quod illi interesse dicunt. Sin illud quod significatur, debet esse simile; Diona et Theona, quos dicunt esse ipsi pene geminos, inueniuntur esse dissimiles; si alter erit puer, alter senex; aut vnus albus†, alter Aethiops; item aliqua re alia dissimile. Sin ex vtraque parte debeat verbum esse simile; non cito inuenietur, quin in alterutra re claudicet. nec Perperna, et Alphena erit simile: quod alterum nomen uirum, alterum mulierem si-

†Gallus

gnificat. Quare quoniam ubi similitudo esse debeat, nequeunt ostendere; impudentes sunt, qui dicunt esse analogias. Alterum illud, quod dixi, quemadmodum simile exspectari oporteret, ignorare apparet ex eorum praecepto, quod dicunt, cum transierit e nominandei casibus in eos, quos appellant uocandei, tum denique posse dici rectos esse simileis aut dissimileis. esset enim, ut siquis Menaehmos geminos cum uideat, dicat se non posse iudicare dissimilesne sint, nisi qui ex heis sint nati, consideraritt. nunc discrepant inter se. nihil inquam quo magis, minus ue sit simile, quod conferas cum altero, ad iudicandum extrinsecus oportet sumi. Quare cum ignorarent, quemadmodum similitudo debeat sumi, de analogia dicere non possunt. Haec apertius dixissem, nisi breuius eo nunc mallem; quae infra sunt, planius usurpanda. Quare quod ad uniuersam uerborum naturam attinet, haec attigisse modo satis est. Quod ad parteis singulas orationis, deinceps dicam. quarum uis, quoniam sunt diuisiones plures, nunc ponam potissimum, in quae diuiditur. Oratio seruans

secanda dat, ut natura in quattuor parteis: unam, quae habet casus; alteram, quae habet tempora; et tertiam, quae habet neutrum; et quartam, in qua est utrumque: has uocant quidam appellandei, dicendei, adminiculandei, iungendei. appellandei dicitur, ut homo, et Nestor: dicendei, ut scribo, et lego: iungendei, ut atque: adminiculandei, ut docte, et commode. Appellandei partes sunt quattuor: e queis dicta a quibusdam prouocabula, quae sunt, ut

quisque: vocabula, vt scutum, gladius: nomina, vt Romulus, Remus: pronomina, vt hic haec. duo media dicuntur nomina; prima et extrema, articuli. Primum genus est in finitum: secundum, vt infinitum; tertium, vt effinitum: quartum finitum. Haec sigillatim triplicia esse debent; quoad sexum, multitudinem, casum. sexum vtrum virile, an muliebre, an neutrum sit, vt doctus, docta, doctum. multitudinem, vnum, an plura significet, vt hic, hi, hae. casum, vtrum recto sit, vt Marcus; an obliquo, vt Marco; an communi, vt Iouis.   *Heis dicteis*† *partibus,* † discreteis *singulas prospice, quo facilius nusquam esse analogias, quas sequi debeamus, videas. nempe esse oportebat vocis formas ternas, vt in hoc humanus humana humanum. sed habent quaedam binas, vt ceruus, cerua; quaedam singulas, vt aper, et sic multa. non ergo est in huiuscemodi generibus analogia.*   *Et in multitudine, vt vnum significat pater, plures patres: sic omnia debuerunt esse bina. Sed et singularia solum sunt multa, vt cicer, siser; nemo enim dicit cicera, sisera: et multitudinis, vt salinae; non enim ab heis singulari specie dicitur salina, et balnea: neque ab eo, quod dicunt balneum, habet multitudinem consuetudo: nam quod est, vt praedium, balneum; debuerunt esse plura, vt praedia, balnea; quod non est: non est ergo in heis quoque analogia.*   *Alia casus habent, et rectos, et obliquos; alia rectos solum; alia modo obliquos. habent vtrosque, vt Iuno Iunonis; rectos modo, vt Iuppiter, Marspiter; obliquos solum, vt Iouis Iouem.*

†quoius
†quaius
†quoi
†quai

non ergo in heis est analogia. Nunc videamus in illa quadripartita. Primum si esset analogia, vt in heis tribus articuleis, vt est quis, quem, cuius†; sic diceretur, quae, quam, cuius†: et vt est quis, cui†, sic diceretur qua, quae†: nam est proportione simile. vt deae bonae, quae sit; dea bona, quae est. et vt est quem, quis; sic quos, ques. quare quod nunc dicitur qui homines, dici oportuit ques. Praeterea, vt est ab is, ei, sic ab ea, eae diceretur, quod nunc dicitur ei: et pronuntiaretur, vt in ieis vireis, sic eeis mulieribus. et vt est in recteis is, ea; debuit esse ibus, eeis: sed id est in obliqueis ieis. nunc non modo in virili, sicut in muliebri dicitur eius; sed etiam in neutreis articuleis, vt eius viri, eius mulieris, eius pabuli; cum discriminentur in recteis casibus is, ea, id. De hoc genere parcus tetigi; quod librarios haec spinosiora indulgentius laturos putaui. De nominatiueis, quae accidunt proxime ad finitam naturam articulorum, atque appellantur vocabula, vt homo, et equus; eorum, declinationum genera sunt quattuor. vnum nominandei, vt ab equo equile: alterum casuale, vt ab equo equum: tertium augendei, vt ab albo albius: quartum minuendei, vt a cista cistula. Primum genus, vt dixi id est, cum aliqua parte orationis declinata sunt recto casu vocabula, vt a balneeis balneator. hoc fere triplices habet radices: quod et a vocabulo oritur, vt a venatore venabulum; et a nomine, vt a Tibure Tiburs; et a verbo, vt a currendo cursor. in nullo horum analogiam seruare videbis. Primum

cum dicatur,ut ab oue et a ſue,ouile et ſuile,ſic a boue dicitur bubile,non bouile.et cum ſimile ſit auis,et ouis;neq. dicitur,ut ab aue auiarium,ab oue ouile ; ab aue auile non eſt,neque ab oue ouiarium.et cum debuerit eſſe,ut a cubatione cubiculum,ſic a ſeſsione ſediculum non eſt. Quoniam taberna,ubi uenit uinum,a uino uinaria,a creta cretaria,ab unguento unguentaria dicitur; ἀναλογικῶς ſi eſſent uocabula, ubi caro uenit, carnaria;ubi pelles, pellaria;ubi calcei, calcearia dicerentur:non laniena,pelleſuina,ſutrina.Et ſic,ut eſt ab uno uni,a tribus trini,a quattuor quatrini, ſic a duobus duini, non bini dicerentur.nec non ut quadrigae,trigae, ſic potius duigae, quam bigae. Permulta ſunt huiuſce generis ;quae,quoniam admonitus perſpicere poteſt, omitto. Vocabula, quae a nominibus oriuntur, ſi a ſimilibus nominibus ſimilia eſſe debent,dicemus: quoniam gemina ſunt Parma,Alba, Roma; Parmenſes: aut quoniam ſimilis eſt Roma,Nola,Parma; dicemus, ut Romani,Nolani,ſic Parmani.et a Pergamo,ab Ilio ſimiliter,ut Pergamenus, ſic Ilienus. aut ut Ilius mas et Ilia femina, ſic Pergamus et Pergama.et quoniam ſimilia nomina ſunt Aſia,Libya; dicemus ut Aſiaticos,ſic Libyaticos homines. Quae uocabula ducuntur a uerbeis;fiunt,ut a ſcribendo ſcriptor,a legendo lector.haec quoque,non ſeruare ſimilitudinem licet uidere ex heis.cum ſimiliter dicatur,ut ab amando amator,a ſalutando ſalutator, a cantando cantator: et cum dicatur laſſus ſum metendo,ferendo: ex heis uocabu-

la non reddunt proportionem. quod non ſit, ut meſſor, fertor. Multa ſunt item in hac ſpecie, in quibus potius conſuetudinem ſequimur, quam rationem uerborum. Praeterea, cum ſint ab eadem origine uerborum uocabula diſsimilia ſuperiorum; quod ſimul habeant caſus, et tempora, quae uocantur participia; et multa ſint contraria, ut amor amo, feror fero: ab amo et eiuſmodi omnibus uerbeis oriuntur praeſens, et futurum, ut amans, et amaturus: et ab eis uerbeis tertium, quod debet fingi praeteriti, in lingua Latina reperiri non poteſt: non ergo eſt analogia. Sic

†legar †ſic †amaturus

amabor, legor†, et eiuſmodi uerbi, eſt uocabulum eius generis praeteriti temporis, fit†, ut amatus† eram, ſum, ero: neque praeſentis, et futuri ab heis fit. non eſt ergo analogia. praeſertim cum tantus numerus uocabulorum in eo genere interierit; quod dicimus in heis uerbeis, et in ieis uerbeis, quae contraria non habent, loquor, uenor: tamen dicimus loquens, uenans, locuturus, uenaturus, quod ſecundum analogias non eſt. quoniam dicimus loquor, et uenor: unde illa, quae erant ſuperiora, minus ſeruantur.

†Quid

Quod† cum heis, quae contraria uerba habent, alia efficiunt terna, ut ea, quae dixi, alia bina, ut ea quae dicam, currens ambulans, curſurus ambulaturus. tertia enim praeteriti non ſunt: ut curſus ſum, ambulatus ſum. Neque in heis quidem, quae ſaepius quid fieri oſtendunt, ſeruant analogiam: ut eſt a cantando cantitans, ab amando amitans non eſt, et ſic

multa. Vt in heis ſingularibus, ſic in multitudinis; ſicut enim cantitantes, ſeditantes non dicuntur. Quoniam eſt vocabulorum genus, quod appellant compoſitum, et negant conferri id oportere cum ſimplicibus, de quibus adhuc dixi; de compoſiteis ſeparatim dicam. Cum a tibijs, et canendo tibicen dicitur: quaerunt, ſi analogias ſequi oporteat, cur non a cithara, et pſalterio, et pandura dicamus citharicen, et ſic alia? Si ab aede et tuendo aedituus eſt; cur ab atrio et tuendo non atrituus ſit potius, quam atrienſis? Si ab auibus capiendeis auceps dicatur, debuiſſe aiunt ex piſcibus capiendeis piſciceps, vt aucupem, ſic piſcicupem dici: et vbi lauetur aes, aerarias, non aerelauinas nominari. et vbi fodiatur argentum, argentifodinas dici; neque ubi fodiatur ferrum, ferrifodinas. qui lapides caedunt, lapicidas: qui ligna, lignicidas non dici. neque ut aurificem, ſic argentificem. non doctum dici indoctum: non ſalſum inſulſum. ſic et ab hoc quoque fonte quae profluant, animaduertere eſt facile. Relinquitur de caſibus; in quo Ariſtarchei ſuos intendunt neruos. Primum ſi in heis eſſet analogia, dicunt debuiſſe omneis nominatiuos, et articulos habere totidem caſus: nunc alios habere unum ſolum, ut litteras ſingulas omnes; alios treis, ut praedium, praedij, praedio; alios quattuor, ut mel, mellis, melli, melle; alios quinque, ut quintus, quinti, quinto, quintum, quinte; alios ſex, ut unus, unius, uni, unum, une, uno. Non eſſe ergo in caſibus analogias. Secundo quod Crates dicebat, cur quae ſingulos habent

casus,ut litterae Graecae,non dicantur alpha alphatos? si idem mihi respondebitur quod Crateti,non esse uocabula nostra, sed penitus barbara: quaeram, cur ijdem nostra nomina, et Persarum, et ceterorum, quos uocant barbaros,cum casibus dicant? quare,si esset analogia; aut,ut Poenicorum et Aegyptiorum uocabula, singuleis casibus dicerentur; aut pluribus, ut Gallorum, et ceterorum. Nam dicunt ab alaco alacus,†et sic alias. In† quod scribent,dicent, quod Poenicum sit, singuleis casibus; ideo eas litteras Graecas nominari: sic Graeci nostra seneis casibus, non quineis dicere debebant. quod cum non faciunt,non est analogia. Quae si esset, negant ullum casum duobus modeis debuisse dici, quod fit contra. Nam sine reprehensione uulgo alij dicunt in singulari hac oui, et aui: alij hac oue,et aue. in multitudinis; hae puppeis,resteis,et hae puppes, restes. item, quod in patrico casu hoc genus dispariliter dicatur ciuitatum,parentum; ciuitatium,parentium: in accusandei hos monteis, fonteis, hos montes. fontes. Item cum si sit analogia, debent a similibus uerbeis similiter declinateis similia fieri, et id non fieri ostendi posit: despiciendam esse eam rationem. atqui ostenditur: nam quid potest similius esse, quam mens, dens, gens? cum horum casus patricus,et accusandei in multitudine sint dispariles. nam a primo fit gentium, et genteis, utrobique ut fit I; a secundo mentium, et mentes,ut in priore solo fit I: a tertio dentum,et dentes,ut in neutro sit I. Sic item, quoniam simile est recto casu furus,lupus, lepus;

†a lauda, alandus
†id

rogant, cur non dicant proportione item furo, lupo, lepo? Si respondent similia non esse, quod ea uocemus dissimiliter fure, lupe, lepus: sic enim respondere uoluit Aristarchus Crateti. nam cum scripsisset similia esse Philomedes, Heraclides, Melicertes; dixit non esse similia. in uocando enim cum E breui dici Philomede, cum E longo Heraclide, et cum E breui Melicerte. in hoc dicunt Aristarchum non intellexisse, quod quaereretur, cum sic soluerit. Sic enim, ut quidquid in obliqueis casibus discrepauit, dicere potuit; propterea rectos casus non esse simileis: cum quaeratur duo inter se similia sint, necne, non debere extrinsecus ad sumi, cur similia sunt. Item si esset analogia, similiter aues, oues, sues dicerent. item ut ouium, auium, sic suium. Si analogia est, inquit, cur populus dicit dij Penates, dij Consentes? Cum sit, ut hic reus, ferus, deus; sic hi rei, feri, dei? Item quaerunt, si sit analogia, cur appellant omnes aedem deum Consentum, et non deorum Consentium? Item cur dicatur mille denarium, non mille denariorum; est enim hoc uocabulum ea figura, ut Vatinius, Manlius, denarius: debet igitur dici, ut Vatiniorum, Manliorum, sic denariorum. et non equum publicum mille assarium esse, sed mille assariorum: ab uno enim assario multi assarij, ab eo assariorum. Item secundum illorum rationem debemus secundeis syllabeis longeis dicere Hectorem, Nestorem. est enim ut quaestor, praetor, Nestor, Hector. et non debuit dici quibus das,

ſed queis das:eſt enim ut eeis,beis,queis. At *ſi eſt quibus cum,non ibus et bibuscum dicatur? da patri familias dicere non debuerunt,ſi analogias ſequi uellent:quod eſt ut* Atiniae,Scatiniae,*familiae;ſic una* Atinia, Scatinia, *familia. item plures patresfamilias dicere non debuerunt, ſed ut* Siſenna *ſcribit, patresfamiliarum.* Ne*que oportebat conſuetudinem notare alios dicere boum greges, alios bouerum:ut ſtruum, ſic* Iouum, *et* Iouerum; *cum eſſet ut* Iouis, *bouis, ſtruis,* Iouem, *bouem, ſtruem;* Ioui, *boui, ſtrui.* Nec *cum haec conuenirent in obliqueis caſibus,dubitare debuerunt in recteis propinquioribus:nunc in conſuetudine aliter dicere pro* Iouis, Iuppiter; *pro bouis,et bus,bos;pro ſtruis ſtrues.*

Deinceps *dicam de altero genere uocabulorum,in quo contentiones ſunt,ut album albius albiſſimum;in quo eam analogiam non ſeruari apparet. nam cum ſit ſimile ſalſum,caldum;et dicatur ab heis ſalſius ſalſiſſimum,caldius caldiſſimum debuit dici. quoniam ſimile eſt bonum,malum; ab heis bonius et malius, boniſſimum et maliſſimum. nonne dicimus bonum melius optimum? malum peius peſſimum? in aliјs uerbeis nihil deeſt, ut dulcis dulcior dulciſſimus; in aliјs primum, ut peius peſſimum; in aliјs medium, ut caeſius caeſiſſimus; in aliis bina ſunt, quae ſint ab eadem uoce declinata; et ea ita, ut alias deſint ſecundum et tertium, ut in hoc mane manius maniſſime; alias ut duo prima abſint, ut optimum;alias ut primum et tertium deſit,ut melius.* Praeterea *ſi dicerent ſimiliter declinari, cum ſimilia*

eßent macer, ſacer, tener; et macerrimus, ſacerrimus, tenerrimus; non diſcreparent in heis macrior, et magis ſacer, et tenerior: neque alia triſyllaba fierent. et ſi in heis dominaretur ſimilitudo; diceremus, ut candidiſsimus candidiſsima, pauperrimus pauperrima: vt candidus candida, pauper paupera. et ut dicimus doctus docta, doctiſsimus doctiſsima: ſic diceremus frugaliſsimus frugaliſsima, frugus et fruga. ea ſi proportione eßent uerba; ut uno uocabulo dicimus uirum, et mulierem ſapientem, et diligentem, et ſapientiorem, et diligentiorem: ſic diceremus item, cum perueniremus ad ſummum. quod facimus aliter: nam uirum dicimus ſapientiſsimum, et diligentiſsimum; feminam ſapientiſsimam, et diligentiſsimam. Quod ad uocabulorum huius generis exempla pertinet, multa ſunt reliqua. ſed eadem, quae dicta, ad iudicandum ſatis ſunt, quod analogias in collatione uerborum ſequi non debemus.

Magnitudinis vocabula cum poſsint eſſe terna, vt ciſta ciſtula ciſtella; in medijs non ſunt, vt in heis macer macricolus macellus, niger nigricolus nigellus. Item minima in quibuſdam non ſunt, vt auis auicula auicella, caput capitulum capitellum. In hoc genere vocabulorum, quod multa deſunt, dicendum eſt non eſſe in eo, ſed potius ſequendam conſuetudinem, quam rationem.

Quod ad vocabulorum genera quattuor pertinet, vt in hoc potius conſuetudinem, quam analogiam dominari facile animaduerti poſsit, dictum eſt. Sequitur de nominibus, quae differunt a vocabuleis, ideo quod

sunt infinita, ac res communeis designent, vt vir, mulier: cum nomina sint finita, ac significent res proprias, vt Paris, Helena: *e quibus sunt alia nomina anominibus, vt* Ilium *ab* Ilo, *et* Ilia *ab* Ilio: *alia a vocabulo, vt ab albo* Albius, *et ab atro* Atrius: *in neutreis seruata est analogia. Nam et cum sit a* Romulo Roma; *proportione non est, quod debuit esse* Perperni *filia, non* Pernae. Perperna *mulieris nomen esse debuit, et nata a* Perperno; *quod est, vt* Arbernus, Perpernus; Arberna, Perperna. *Quod si* Marcus Perperna *uirile est nomen, et analogia sequenda:* Lucius Aelia, *et* Quinctus Mucia *uirilia nomina esse debebunt. Item quae habent ab* Rhodo, Andro, Cyzico, Rhodius, Andrius, Cyzicenus, *similiter* Cyzicius *ciuis diceretur vnusquisq. Nam vt ab* Atheneis Athenaeus *dicitur rhetor nomine, et si non sit* Atheniensis; *in hoc ipso analogia non est: quod alij nomina habent ab oppideis; alij aut non habent; aut non, vt debent, habent. habent plerique libertini a municipio manumissi. in quo; vt societatum et fanorum serui, non seruarunt proportionem, et rationem; et* Romanorum *liberti debuerunt dici, vt a* Fauentia Fauentinus, *a* Reate Reatinus: *sic a* Roma Romanus. *ut nominantur a libertineis orti publici serui* Romani, *qui manumissi ante, quam sub magistratus nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt: hinc quoque illa nomina* Lesas, † Vfenas, Carinas, Maecenas; *quae cum essent a loco, vt* Vrbinas, *et tamen* Vrbinus, *ab heis debuerunt dici ad nostrorum nominum similitudinem.* ✻ DEEST PAGINA. ✻

† Laenas

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER *octauus.*

* DESVNT QVAEDAM *

tam nesciunt docere, quam discere, quae ignorant. in quo fuit Crates nobilis grammaticus, qui fretus Chrysippo homine acutissimo, qui reliquit sex libros περὶ τῆς ἀνομαλίας; *heis libreis contra analogiam, atque Aristarchum est nixus: sed ita vt scripta indicant eius, vt neutrius videatur peruidisse voluntatem. Quod et Chrysippus, de inaequalitate cum scribit sermones, propositum habet ostendere similes res dissimilibus verbeis; et similibus dissimiles esse vocabuleis notatas. id quidem est verum: et cum Aristarchus de aequalitate conscribit, et de verborum similitudine; quorundam inclinationes sequi iubet, quoad patiatur consuetudo. Sed hi, qui in loquendo partim sequi iubent nos consuetudinem, partim rationem; non tam discrepant, quod consuetudo, et analogia coniunctiores sunt inter se, quam hi credunt. quod est nata ex quadam consuetudine analogia: et ex hac consuetudo ex dissimilibus et similibus verbeis eorum, quod declinationibus constat, neque anomalia, neque analogia est repudianda. nisi si non est homo ex anima; quod est homo ex corpore et anima. Sed ea, quae dicam, quo facilius peruideri possint, prius de trineis copuleis differendum. nam cum*

confusim ex vtraque parte pleraque dicuntur, quorum alia ad aliam referri debent summam. Primum de copuleis naturae, et sueis. haec enim duo sunt, quae exigunt diuersa: quod aliud est dicere verborum analogias, aliud dicere uti oportere analogijs. Secundum de copuleis multitudinis, ac finis: vtrumq. omnium verborum dicatur esse analogia, an vsus, an maioris partis. Tertium de copuleis personarum, qui eis debent vti, quae sunt plures. Alia enim populi vniuersi, alia singulorum; et de heis non eadem oratores, et poetae, quod eorum non idem ius. Itaque populus vniuersus debet in omnibus verbeis vti analogia: et, si perperam est consuetus, corrigere se ipse; cum orator non debeat in omnibus vti. quod sine offensione non potest facere, cum poetae transilire lineas impune possint. Populus enim in sua potestate, singuli in illius. Itaque vt suam quisque consuetudinem, si mala est, corrigere debeat; sic populus suam. Ego populi consuetudinis non sum, vt dominus: at ille meae est. Vt rationi obtemperare debet gubernator, gubernatori vnusquisque in naui; sic populus rationi, nos singuli populo. Quare ad quamcumque summam in dicendo referam, si animaduertes, intelleges, vtrum dicatur analogia esse, an, vti oporteret, redigere; dici id in populum aliter, ac inde omnibus dici in eum, qui sit in populo. Nunc iam primum dicam pro vniuersa analogia, cur non modo videatur esse reprehendenda, sed etiam cur in vsu quodammodo sequenda. Secundo de singuleis criminibus, quibus rebus pos-

ſint, quae dicta ſunt contra, ſolui. dicam ita, vt generatim comprehendam; et ea, quae in priori libro ſunt dicta, et ea, quae poſſunt dici, atque illic praeterij.

PRIMVM quod aiunt, qui bene loqui velit, conſuetudinem non rationem ſimilitudinum ſequi oportere: quod alterum ſi neglegat, ſine offenſione facere non poſsit; alterum ſi ſequatur, quod ſine reprehenſione non ſit futurum; errant: quod qui in loquendo conſuetudinem, qua oportet vti, ſequitur, non ſine ea ratione. Nam vocabula, ac verba, quae declinamus, ſimiliter ea in conſuetudine eſſe videmus, et ad eam referimus: et ſi quid eſt erratum, non ſine ea corrigimus. Nam vt qui triclinium conſtrarunt, ſi quem lectum de tribus vnum imparem poſuerunt, aut de paribus nimium, aut parum produxerunt; vna corrigimus, et ad conſuetudinem communem, et ad aliorum tricliniorum analogias. Sic ſi quis in oratione in pronuntiando ita declinat verba, vt dicat diſparia; quod peccat, redigere debemus ad cetrorum ſimilium verborum rationem. Cum duo peccati genera ſint declinationum; vnum quod in conſuetudinem perperam receptum eſt; alterum, quod nondum eſt, et perperam dicatur: vnum dant non oportere dici, quod ſit in conſuetudine; alterum non conceditur, quin ita dicatur, vt ſit ſimile. cum id faciat; ac ſi quis puerorum per delicias pedes male ponere, atque imitari vacias coeperit, hos corrigi

oportere, si concedant: contra si quis in consuetudine ambulandei iam factus sit vacia, aut compernis, si eum corrigi non concedant. non sequitur, vt stulte faciant, qui puereis in geniculeis alligent serperastra, vt eorum deprauata corrigant crura: cum culpandus non sit medicus, qui e longinqua mala consuetudine aegrum iter meliorem traducit. quare reprehendendus sit, qui orationem minus valentem propter malam consuetudinem traducit in meliorem? Pictores Apelles, Protogenes, sic alij artifices egregij non reprehendendi, quod consuetudinem Myconis, Dioris, Arimnae, et aliorum superiorum non sunt secuti: Aristophanes improbandus, qui potius in quibusdam veritatem, quam consuetudinem secutus? quid si viri sapientissimi, et in re militari, et in alijs rebus multeis contra veterem consuetudinem cum essent vsi, laudati; despiciendi sunt, qui potiorem dicunt oportere esse consuetudinem ratione? An cum quis perperam consueuerit quid facere in ciuitate, non modo non patiemur, sed etiam poena adficiemus: item si quis perperam consueuerit dicere verbum, non corrigemus, cum id fiat sine poena? et hi qui pueros in ludum mittunt, vt discant, quae nesciunt verba, quemadmodum scribant: itidem barbaros, qui ignorabunt verba, quemadmodum oportuit dici, non docebimus, vt sciant, qua ratione conueniat dici? sed vt nutrix pueros a lacte non subito euellit a consuetudine, cum a cibo pristino in meliorem traducit, sic in maioribus loquendo a minus commodeis verbeis ad ea,

quae sunt cum ratione, modice traducere oportet. cum sint in consuetudine contra rationem alia verba, ita vt ea facile tolli possint; alia vt videantur esse fixa, quae leuiter haerent, ac sine offensione commutari possint. Si enim ad rationem corrigi oportet, quae non ad rationem sunt, ita vt in praesentia corrigere nequeas: quin ita dicas, heis oportet, si possis, non vti: sic enim obsolescent, ac postea iam oblitteratam facilius corrigi poterunt. quas nouas verbi declinationes ratione introductas respuet forum: ieis boni poetae maxime scaenici consuetudine subigere aureis populi debent: quod poetae multum possint in hoc. propter eos quaedam verba in declinatione melius, quaedam deterius dicuntur. Consuetudo loquendi est in motu. Itaque solet fieri ex meliore deterior. meliora verba perperam dicta apud antiquos aliquos, propter poetas non modo nunc dicuntur recte, sed etiam, quae ratione dicta sunt tum, nunc perperam dicuntur. Quare, qui ad consuetudinem nos vocant, si ad rectam, sequamur: in eo enim quoque est analogia; si ad eam inuitent, quae est deprauata, nihilo magis sequemur: nisi cum erit necesse, sequar in ceteris rebus mala exempla: nam ea quoque, cum aliqua vis vrguet, inuiti sequimur. Neque enim Lysippus artificum priorum potius est vitiosa secutus, quam artem: sic populus facere debet, etiam singuli, sine offensione quod fiat populi. qui amissa modo quaerant, sed etiam quod indicium dent: iidem ex sermone si quid deperijt, non modo nihil impendunt, vt requirant, sed etiam con

tra indices repugnant, ne restituatur verbum, nouum et ratione introductum, quo minus vt recipiamus, vitare non debemus. Nam ad vsum in vestimenteis, aedificijs, supellectili, nouitati non impedit vetus consuetudo. Quem enim amor adsuetudinis potius in panneis possessorem retinet, quam ad noua vestimenta traducit? An non saepe veteres leges abrogatae noueis cedunt? Nonne inusitateis formeis vasorum recentibus a Graecia adlatis oblitteratae antiquae consuetudinis sinorum, et capidarum species? Heis formeis vocabulorum contaminati vti nollent, quae docuerit ratio propter consuetudinem veterem? Et tantum inter duos sensus interesse volunt, vt oculeis semper aliquas figuras supellectilis nouas conquirant, contra aureis expertes velint esse? Quotus quisque iam seruos habet prisceis nominibus? quae mulier suum instrumentum atque vasa auri, veteribus vocabuleis appellat? Inductis† non tam irascendum, quam huiusce prauitatis patroneis. Si enim vsquequaque non esset analogia, tum sequebatur, vt in verbeis quoque non esset; non cum esset vsquequaque, vt est; non esse in verbeis.

†Indoctis)

Quae enim est pars mundi, quae non innumerabiles habeat analogias? Caelum, an mare, an terra, an aer, et cetera, quae sunt in heis? nonne in caelo, vt ab aequinoctiali circulo ad solstitialem, et hinc ad septentrionalem diuisum? sic contra paribus partibus item a bruma versum contraria parte? non quantum polo superior, abest inferior ab eo, quem ἀνταρκτικὸν vocant

astrologi, et is ad brumalem? non quemadmodum quodque signum exortum hoc anno, quotquotanneis eodem modo exoritur? Num aliter sola bruma venit ad aequinoctium? an contra cum ad solstitium, venit ad aequinoctialem circulum, et inde ad brumam? Nonne luna, vt a sole discedit ad aquilonem, et inde redit in eandem uiam; sic inde fertur ad austrum, et regreditur inde? Sed quid plura de astreis, vbi difficilius reperitur, quid sit, aut fiat in motibus dissimiliter? At in mari, credo, motus non habent dissimilitudines geminas, qui in viginti quattuor boreis lunaribus cottidie quater se mutant? At cum sex boreis aestus creuerunt, totidem decreuenerunt rursum (iidem. Item ab heis, † an hanc analogiam ad diem ‡ idem ii- dem ii- lieis servant, ad mensem [non item alios motus? Sic item cum habeant alios inter se conuenientes, de quibus in libro, quem de [aestuariis feci, scripsi. Non in terra in sationibus seruata analogia? Nec cuiusmodi in praeterito tempore fructuum genera reddidit, similia in praesenti reddat: et cuiusmodi a tritico iacto reddit segetes, sic ordeo sato proportione reddit pareleis? Nonne vt Europa habet flumina, lacus, monteis, campos; sic habet Asia? Non in volucribus generatim seruatur analogia? non ex aquileis aquilae, atque ex turdeis, qui procreantur, turdi: sic ex reliqueis suis cuiusque generis? An aliter hoc fit quam in aere, in aqua? non hic conchae inter se generatim innumerabili numero similes? non pisces? sane

muraena ſit lupus, aut merula? Non bos ad bouem conlatus ſimilis? et qui ex beis progenerantur inter ſe vituli? etiam vbi diſſimilis fetus, vt ex equa et aſino mulus: tamen ibi analogia. quod ex quocumque aſino et equa naſcitur item mulus, aut mula, vt ex equo, et aſina binnuli. Non *ſic ex viro et muliere omnis ſimilis partus? quid pueri, et puellae? non borum ita inter ſe, non omnia ſimilia membra, vt ſeparatim in ſuo vtroque genere ſimilitudines ſint pariles? Non bomines omneis cum ſint ex anima et corpore, partes quoque borum proportione ſimiles? Quid ergo cum omnes animae bominum ſint diuiſae in octonas parteis, inter ſe non proportione ſimiles? quinque, quibus ſentimus: ſexta, qua cogitamus: ſeptima, qua progeneramus: octaua, qua voces mittimus?* Igitur, *quoniam, qua loquimur voce orationem, banc quoque neceſſe eſt natura babere analogias.* Itaque *babet, an non? Vides, vt Graeci babeant eam quadripartitam? vnam, in qua ſit caſus: alteram, in qua tempora: tertiam, in qua neutrum: quartam, in qua vtrumque: ſic nos babere? et quid, verba neſcis, vt apud illos ſint alia finita, alia non. ſic vtraq. eſſe apud nos equidem non dubito. Qui animaduerterunt item in eam innumerabilem ſimilitudinem numerum: vt trium temporum verba, vt trium perſonarum: quis enim poteſt non animaduertiſſe in omni oratione eſſe vt legebam lego legam, ſic lego legis legit: cum baec eadem dicantur alias vt ſingula, alias vt plura ſignificent? Quis eſt enim tam tardus,*

†num)

†quadriplicatam

qui illas quoque non animaduertit similitudines, quibus vtimur imperando, quibus in optando, quibus in interrogando, quibus in infecteis rebus, quibus in perfecteis, sic in alijs discriminibus? Quare qui negat esse rationem analogiae, non videt naturam non solum orationis, sed etiam mundi: qui autem vident, et sequi negant oportere, pugnant contra naturam, non contra analogiam: et pugnant volselleis, non gladio; cum pauca excepta verba ex pelago sermonis puri, minus trita efferant; cum dicant propterea analogias non esse. similiter, vt si quis viderit mutilum bouem, aut luscum hominem, claudi cantem equum, neget in cornibus boum, hominum, et equorum naturam similitudinis proportione constare. Qui autem cum duo genera esse dicunt analogiae: vnum naturale, quod vt ex lentibus nateis nascuntur lentes, sic ex lupineis lupinum: alterum voluntarium, vt in fabrica, cum vident scaenam, vt dexteriore parte sint ostia, sic esse in sinisteriore simili ratione facta: de heis duobus generibus naturalem esse analogicen: vt sit in motibus caeli: voluntariam vero esse, quod vt cuique fabro libitum sit, possit facere partem scaenae; sic in hominum partibus esse analogias: quod eas natura fecit; in verbeis non esse, quod et homines ad suam quisq. voluntatem fingunt. Itaque de eisdem rebus alia verba habere Graecos, alia Syros, alia Latinos. Ego declinatus verborum et voluntarios, et naturaleis esse puto. Voluntarios, quibus homines vocabula imposuerint rebus quaedam, vt a Romulo Roma, a Tibure Tiburtes. Na

turales, vt ab impositeis vocabuleis, quae inclinantur in tempora, aut in casus: vt ab Romuli Romulo Romulum, et a dico dicebam dixeram. Itaque in voluntarijs declinationibus inconstantia est; in naturalibus constantia: quas vtrasque, quoniam id non debeant negare esse in oratione, quod in mundi partibus omnibus sit, et declinationes verborum innumerabiles, dicendum est esse in ijs analogiam. neque ideo statim ea in omnibus verbeis est sequenda. nam siqua perperam declinauit verba consuetudo, vt ea aliter efferri non possint sine offensione multorum; hinc orationem verborum non praetermittendam ostendit loquendi ratio. Quod ad vniuersalem pertinet caussam, cur similitudo et sit in oratione, et debeat obseruari, et quam ad finem quoque, satis dictum. Quare, quod sequitur, de partibus singuleis deinceps expediemus; ac singula crimina, quae dicunt in analogias, soluemus. In quo animaduerto, natura quadruplicem esse formam, ad quam in declinando accommodari debeant verba: quod debeat subesse res, quae designetur; et vt sit ea res in vsu; et vt vocis natura ea sit, quae significauit, vt declinari possit; et similitudo figura verbi, vt sit ea, quae ex se declinata genus prodere certum possunt. quo neque a terra terrus vt diceretur, postulandum est, quod natura non subest. ut in hoc alterum maris, alterum feminae debeat esse. Sic neque propter vsum, vt Terentius significat vnum, plures Terentij, postulandum est, vt sic dicamus faba et fabae: non enim in similibus

vtrumque, neque vt dicimus Terentius Terentium, sic postulandum, vt inclinemus A et B; quod non omnis vox natura habet declinatus. neque enim forma conlata quaerendum solum, quid habeat in figura simile, sed etiam nonnumquam in eo, quem habeat effectum. Sic enim lana Gallicana, et Appula videtur imperito similis propter speciem; cum peritus Appulam emat pluris, quod in vsu firmior sit. Haec nunc strictim dicta, apertiora fient infra. incipiam hinc. Quod rogant ex qua parte oporteat simile esse uerbum, ab uoce, an a significatione? respondeamus a uoce. sed tamen nonnumquam quaerimus, genere similia ne sint, quae significantur; ac nomen uirile cum uirili conferimus, feminae cum muliebri. non quod id, † quod †heic *significant uoces, commoueat; sed quod nonnumquam in re dissimilis figurae, formas uocum indissimiles ponunt dispariles. ut calcei muliebres sint, an uiriles, dicimus ad similitudinem figurae; cum tamen sciamus nonnumquam et mulierem habere calceos uiriles, et uirum muliebreis. Sic dici uirum Perpernam, et M. Laecam muliebri forma. Et contra; parietem, ut abietem, esse forma similem; cum alterum uocabulum dicatur uirile, alterum muliebre; et utrumque natura neutrum. Sic itaque ea uirilia dicimus, non quae uirum significant, sed quibus proponimus hic et hi. Et sic muliebria, in quibus dicere possumus haec, et hae. Quare nihil est, quod dicunt Theona, et Diona non*

esse simileis; si alter est Aethiops, alter Gallus: si analogia rerum dissimilitudines adsumat et ad discernendum vocis verbeis figuras. Quod dicunt simile sit, nec ne, nomen nomini, imprudenter Aristarchum praecipere, oportere spectare non solum ex recto, sed etiam ex eorum vocandei casu: esset enim deridiculum, si similes inter se parentes sint, de filijs iudicare. Qui errant, quod non ab obliqueis casibus fit, vt recti simili facie ostendantur: sed propter eos facilius prospici similitudo potest eorum, quam vim habeat vt lucerna in tenebreis adlata non facit, quae ibi sunt posita, similia sint; sed vt videantur, quae sint, quaeue desint. Quid similius videtur, quam in heis est extrema littera crux, frux? quas qui audit voces, auribus discernere potest nemo: cum easdem non esse similes ex alijs verbeis intelligamus. quod cum sint cruces, et fruges, et debeis extremeis syllabeis exemptum sit C ex altero sic; vt ex C et S crux, ex G et S frux. quod item apparet, cum est demptum S. nam fit vnum cruci, alterum frugi. Quod aiunt, cum in maiore parte orationis non sit similitudo, non esse analogiam: dupliciter stulte dicunt, quod et in maiore parte est, et in minore parte est: et si in minore non sit, tamen sit in maiore. nisi etiam nos calceos negabunt habere, quod in maiore parte corporis calceos non habeamus? Quod dicunt nos sequi dissimilitudinem: itaque in vestitu, in supellectile delectari varietate non paribus subuculeis vxoris, respondeo, si varietas est iucunda; magis uarium

eſſe, in quo alia ſunt ſimilia, alia non ſunt. Itaque ſic, ut abacum argento ornari uidemus, ut alia paria ſint, alia diſparia; ſic in oratione. Rogant, ſi ſimilitudo ſit ſequenda, cur malimus habere lectos alios ex ebore, alios ex teſtudine, ſic item genere aliquo alio: ad quae dico non diſſimilitudines quoque ſequi. ſaepe itaque ex eadem ſupellectili licet uidere. nam nemo facit triclinij lectos, niſi pareis et materia, et altitudine, et figura. Quis facit mappas triclinarias non ſimileis inter ſe? quis puluinos? quis denique cetera quae unius generis ſint plura? Cum inquit utilitatis cauſſa introducta ſit oratio, ſequendum, non quae habebit ſimilitudinem, ſed quae utilitatem. Ego quidem utilitatis cauſſa orationem factam eſſe concedo, ſed ut ueſtimenta: quare ut hic ſimilitudines ſequemur, ut uirilis tunica ſit uirili ſimilis, item toga togae: ſic mulierum ſtola ſtolae proportione, et pallium pallio ſimile. Sic cum ſint nomina utilitatis cauſſa, tamen uirilia inter ſe ſimilia: item muliebria inter ſe ſequi debemus.

Quod aiunt, ut perſedit, et perſtitit, ſic percubuit, et percupiuit; quoniam non ſit; non eſſe analogiam. et in hoc errant: quod duo poſteriora ex prioribus declinata non ſunt: cum analogia polliceatur ex duobus ſimilibus ſimiliter declinatis ſimilia fore. Qui dicunt, quod ſit a Romulo Roma, et non Romula; neque ut ab oue ouilia, ſic a boue bouilia eſſe analogias: errant, quod nemo pollicetur e uocabulo uocabulum declinari recto caſu ſingulari in rectum ſingularem; ſed

ex duobus uocabuleis similibus casus similiter declinatos similes fieri. Quod dicunt: quod uocabula litterarum Latinarum non declinentur in casus, non esse analogias; hi ea quae natura declinari non possunt, eorum declinatus requirunt. proinde ut non ea dicatur esse analogia, quae a similibus uerbeis similiter declinatis similia declinat. Quare non solum in uocabuleis litterarum non haec requirenda analogia, sed ne in syllaba quidem ulla. quod dicimus hoc ab, huius ab: sic alia. quod si quis in hoc quoque uelit dicere esse analogias rerum; tenere potest: ut enim dicunt ipsi alia nomina, quod quinque habent figuras, habere quinque casus, alia quattuor, sic minus alia; dicere poterunt esse litteras ac syllabas in uoce, quae singulos habent casus. in rebus plurimeis, quemadmodum inter se conferrent ea, quae quaternos habebunt uocabuleis casus; item ea inter se quaternos; sic, quae singulos habebunt, ut conferant inter se dicentes: ut sit hoc A, huius A, esse hoc E, huius E, huic E. Quod dicunt: esse quaedam uerba, quae habeant declinatus, ut caput; quorum pars reperiri quod non possit, non esse analogias: respondendum sine dubio, si quod est singulare uerbum, id non habere analogias. minimum duo esse uerba debent, in quibus sit similitudo. quare in hoc tollunt esse analogias? sed initio uocabulum recto casu apparet in hoc: Quod dedit ira caput, nec dispendi facit hilum. quod ualet, neque dispendij facit quidquam. Idem hoc obliquo apud Plautum: Vi-

deo enim te nihili pendere prae Philolache omnes homines. quod ex ne et bili: quare dictus est nihili, qui non bili habet casus tum, cum commutatur, de quo dicitur. De homine: dicimus enim hic homo nihili est, et huius hominis nihili, et hunc hominem nihili. si in illo commutaremus; diceremus, ut hoc linum, et limum, sic nihilum, non hic nihili, et huic lino et limo, sic nihilo, non huic nihili. Potest dici patricus casus, ut ei praeponuntur pronomina plura, ut hic casus Terentij, hunc casum Terentij; hic miles legionis, huius militis legionis, hunc militem legionis. Negant, cum omnis natura sit aut mas, aut femina, aut neutrum; debuisse ex singuleis uocibus ternas figuras uocabulorum fieri, ut albus alba album: nunc fieri in multis rebus binas, ut Metellus Metella: nonnulla singula, ut tragoedia, comoedia; sic esse Marcum, Numerium: at Marcam, et Numeriam non: dici coruum, turdum, non dici coruam, turdam. contra dici pantheram, merulam, non dici pantherum, merulum. nullius nostrum filium, et filiam non apte discerni marem ac feminam; ut Terentium et Terentiam: contra deorum liberos, et seruorum non itidem, ut Iouis filium et filiam, non Iouem et Iouam. item magnum numerum uocabulorum in hoc genere non seruare analogias. Ad haec dicimus, omnis orationis, quamuis res natura subsit, tamen si ea in usum non peruenerit, eo non peruenire uerba: ideo equus

dicitur et equa, in usu enim horum discrimina: coruus et corua non. quod sine usu id, quod dissimilis natura. Itaque quaedam aliter olim, et nunc: tum omnes mares, et feminae dicebantur columbae, quod non erant in eo usu domestico, quo nunc. contra propter domesticos usus, quod internouimus, appellatur mas columbus, femina columba. Nam cum in tria genera transit, et idem est in usu discriminare, totumq. denique apparet, ut est in doctus docta doctum· doctrina enim per haec tria transire potest, et usus docuit discriminare doctas res ab hominibus, et in heis marem ac feminam in mare, et femina, et neutro. neque natura mas transit, neque femina, neque neutra: et ideo non dicitur feminus femina feminum, sic reliqua. Itaque singularibus et secreteis uocabuleis appellati sunt: quare in quibus rebus non subest similis natura, aut usus, in heis uocabuleis huiuscemodi ratio quaeri non debet. Ergo dicitur, ut surdus uir, surda mulier, sic surdum theatrum; quod omnes tres ad auditum sunt comparatae. Contra nemo dicit cubiculum surdum ad silentium, non ad auditum. at si fenestram non habet, dicitur caecum, ut caecus, et caeca; quod omnia habent lumen, habere debent mas, ac femina. Habent inter se natura quandam societatem neutra cum heis, quod sunt diuersa non inter se; quodque de heis perpauca sunt, quae habeant quandam communitatem. dei, et serui nomina, quod non item, ut libera nostra transeunt, eadem ex caussa, quod ad usum attinet, institui opus

fuit de

fuit de libereis, de reliqueis nihil attinuit: quod in serueis gentilicia natura non subest in vsu. In nostreis nominibus, qui sumus in Latio, et liberi, necessaria. Itaque ibi apparet analogia. ac dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentium genus: in praenominibus ideo non fit item, quod haec instituta ad vsum singularia, quibus discernerentur nomina gentilicia, vt a numero Prima, Secunda, Tertia, Quarta. In vireis, vt Quinctus, Sextus, Decimus. sic ab alijs rebus; cum essent duo Terentij, aut plures, discernendei caussa, vt aliquid singulare haberent, notabant. forsitan ab eo, qui mane natus diceretur, vt is Manius esset; qui luci, Lucius; qui post patris mortem, Postumus. E quibus, quae, cum item accidisset femineis, proportione appellata. declarant praenomina mulierum antiqua, Mania, Lucia, Postuma. Videmus enim Maniam matrem larum, et Luciam Volumniam saliorum carminibus appellari. Postumam a multeis post patris mortem etiam nunc appellari. Quare quocumque progressa est natura, cum vsu vocabuli similis, proportione propagata est analogia. Cum in quibus declinationibus voluntarijs maris, et feminae, et neutri, quae voluntaria sunt, non debent similiter declinari. sed in quibus naturales sint declinatus, hi, qui esse reperiuntur. Quo circa in tribus generibus nominum inique tollunt analogias.

Qui autem eas reprehendunt, quod alia vocabula singularia sunt solum, vt cicer: alia multitudinis solum, vt scalae; cum debuerunt esse omnia duplicia, vt equus

equei. analogiae fundamentum esse obliuiscuntur naturam. nam et vsu singulare est, quod natura vnum significat, vt equus, aut quod coniuncta quodammodo ad vnum vsum, vt bigae. itaque dicimus vna musa, sic dicimus vnae bigae. multitudinis vocabula sunt vnum infinitum, vt musae, alterum finitum, vt duo, tres, quattuor. dicimus enim, vt hae musae, sic vnae bigae, et binae, et trinae bigae, sic deinceps. Quare tam vnei, et vnae, et vna quodammodo singularia sunt, quam vnus, et vna, et vnum. hoc modo mutat, quod altera in singularibus, altera in coniuncteis rebus, et vt duo, tria sunt multitudinis, sic bina, trina. Est tertium quoque genus singulare, vt in multitudine, vter: in quo multitudinis, vt vter vtrei, vter poeta singularis, vtrei poetae multitudinis est. Qua explicata natura, apparet non debere omnia vocabula multitudinis habere par singulare. omnes enim numeri a duobus sursum versus multitudinis sunt; neque eorum quisquam habere potest singulare compar. Iniuria igitur postulant, siqua sint singularia, oportere habere multitudineis.

Item qui reprehendunt, quod non dicatur, vt vnguentum vnguenta, vinum vina; sic acetum aceta, garum gara: faciunt imperite, qui ibi desiderant multitudinis vocabulum, quae sub mensuram, ac pondera potius, quam sub numerum succedant. nam in plumbo, oleo, argento, cum incrementum accessit, dicimus, multum oleum, multum plumbum, argentum: non multa olea,

plumba, argenta: cum quae ex heisce fiant, dicamus plumbea, et argentea: aliud enim cum ex argento: nam id tum, cum iam vas argenteum, aut pocillum, aut quid item; quod pocilla argentea multa, non quod argentum multum. ea natura, in quibus est mensura, non numerus, si genera in se habent plura, et in vsum venerunt, et genere multo, sic vina, vnguenta dicta. alius enim generis vinum, quod Chio, alius quod Lesbo. Sic ex regionibus, quae ipsa dicuntur, nunc melius vnguenta, cui nunc genera aliquot. si item discrimina magna essent olei, et aceti, et sic ceterarum rerum huiuscemodi in vsu communi, dicerentur sic olea, vt vina. Quare in vtraque denique, re scindere conantur analogiam: et cum in dissimili vsu similia vocabula quaerunt; et cum item ea, quae metimur, atque ea, quae numeramus, dici putant oportere. Item reprehendunt analogias, quod dicantur multitudinis nomine publicae balineae, non balinea. contra quod priuati dicunt vnum balineum, quod plura balineas dicant. quibus responderi potest, non esse reprehendendum, quod scalae, et aquae calidae, pleraque, quae cum multitudinis vocabuleis sint appellata: neque eorum singularia in vsum venerint. Idemque, item contra primum balineum nouum, et Graecum introijt in vrbem, publice ibi consedit; vbi bina essent coniuncta aedificia lauandei caussa; vnum vbi viri, alterum vbi mulieres

lauarentur, ab eadem ratione domi suae quisque ubi lauatur, balineum dixerit. et quod non erant duo balinea, dicere non consueuerunt, cum hoc antiqui non balineum, sed lauatrinam appellare consueuissent. Sic aquae calidae a loco, et quae vbi scatrent, cum vt colerentur, et venissent in vsum nostreis, cum aliae ad alium morbum idoneae essent. Hae cum plures essent, vt Puteoleis, et in Tusceis, quibus vtebantur, multitudinis potius, quam singulari vocabulo appellarunt. Sic scalas, quod a scandendo dicantur, et singulos gradus scanderent. Magis erat quaerendum, si appellassent singulari vocabulo scalam, cum origo nominatus ostenderet contra. Item reprehendunt de casibus; quod quidam nominatus habent rectos, quidam obliquos: quod dicunt vtrosque in vocibus oportere. quibus idem responderi potest; in quibus vsus, et natura non subsit, ibi non esse analogiam. sed ne in heis vocabuleis, quae declinantur, si transeunt e recto casu in rectum casum. quae tamen fere non discedunt a ratione sine iusta caussa. vt hi, qui gladiatores dicunt Faustinios. nam quod plerique dicuntur, vt treis extremas syllabas habeant easdem Casceliani, Aquiliani, Caeciliani; animaduertant, vnde oriuntur nomina dissimilia; Cascelius, Caecilius, Aquilius, Faustius: recte dicerent Faustianos potius, quam Faustinios. sic a Scipione quidam male dicunt Scipionios, nam contra est Scipionarios. Sed, vt dixi, quod ab huiuscemodi cognominibus raro declinantur cognomina, neque in vsum etiam perducta

notant quaedam. Item dicunt, cum sit simile stultus, luscus; et dicatur stultus stultior stultissimus; non dici luscus luscior luscissimus. sic in hoc genere multa. ad quae dico ideo fieri, quod natura nemo lusco magis sit luscus; cum stultior fieri videatur. Quod rogant, cur dicamus mane manius manissime. item de vespertino tempore: vere magis et minus esse non potest; ante et post potest. itaque prius est hora prima, quam secunda, non magis hora, sed magis mane surgere tam dicitur, qui primo mane surgit, quam qui non prior. Vt enim dies non potest esse magis, quam mane; itaque ipsum hoc, quod dicitur magis, sibi non constat: quod magis mane significat primum mane, magis vespere nouissimum vesper. Item ab huiuscemodi similitudinibus analogia, quod cum sit anus, cadus simile; et sit ab anu anicula anicella, a cado duo reliqua, quod non sint propagata. sic non dicatur a piscina piscinula piscinella. ad huiuscemodi vocabula analogias esse, vt dixi, vbi magnitudo animaduertenda sit in vnoquoque gradu, et quae sit in vsu communi, vt est cista cistula cistella, et canis catulus catellus; quod in pecoris usu non est. itaque consuetudo frequentius res in binas diuidit parteis vt maius, et minus; vt lectus, et lectulus, arca et arcula, sic alia. Quod dicunt; casus alia non habere rectos, alia obliquos, et ideo non esse analogias, falsum est. Negant habere rectos, vt in hoc frugis frugem, item roris rorem; obliquos non habere, vt in hoc Diespiter, Marspiter. ad hoc respondeo, et

priora habere nominandei, et posteriora obliquos. Nam et frugi rectus est natura frux: ac si secundum consuetudinem dicimus, vt haec auis, haec ouis, sic haec frugis. Sic secundum naturam nominandei est casus roris, secundum consuetudinem ros; cum vtrumque conueniat ad analogiam; quod et id, quod in consuetudine non est, cuiusmodi debeat esse, apparet; et quod est in consuetudine nunc in recto casu, eadem est analogia ad pleraque, quae ex multitudine cum transeunt in singulare, difficulter efferuntur ore. sic cum transiretur ex eo, quod dicebatur hae oues, vna non est dicta oues, sed additum I, ac factum ambiguum verbum nominandei an patrii sit casus, vt ouis, et auis. sic in obliqueis casibus cur negant esse Marspitris, Diespitris, non video, nisi quod minus est tritum in consuetudine, quam Diespiter, quod in nihil argumentum est. nam tam casus; qui non tritus est, quam qui est. Sed in casuum serie alia vocabula non habent nominandei, alia de obliqueis aliquem. Nihil enim video quo minus si ratio percellere poterat hoc crimen. Nam vt signa, quae non habent caput, aut aliquam aliam partem, nihilominus in reliqueis membreis eorum esse possunt analogiae, sic in vocabuleis casuum. Possunt item fieri, ac reponi, quod aberit, vbi patietur natura, et consuetudo; quod nonnumquam apud poetas inuenimus factum. vt in hoc apud Naeuium in Clastidio: Vita insepulta laetus in patriam reduxit. Item reprehendunt, quod dicatur haec strues, hic Hercules, hic

homo: debuissent enim dici, si esset analogia, hic Heracul, haec strus, hic homon. haec ostendunt non analogiam non esse, sed obliquos casus non habere caput ex sua analogia. nam vt in Alexandri statua si imposueris caput Philippi, membra conueniunt ad rationem; sic et ad Alexandri membrorum simulachrum caput, quod respondeat, ita fit. Nam si quis tunicam in vsu ita consuit, vt altera plagula sit angusteis claueis, altera lateis: vtraque pars in suo genere caret analogia. Item negant esse analogias, quod alij dicunt cupressus, alij cupressei. item de ficeis, plataneis, et plereisque arboribus; de quibus alij extremum VS, alij EI faciunt: id est falsum. nam debent dici hei et hae ficei quod est vt nummei, ficei, vt nummorum, ficorum. si essent plures ficus, vt manus, diceremus vt manibus, sic ficibus; et vt manuum, sic ficuum. neque has ficos diceremus, sed ficus, vt non manos, sed manus. Sed neque consuetudo diceret singulareis obliquos casus huius fici, neque ab hac fico, vt non dicit huius mani, sed huius manus, et ab hac mano, sed manu. Et illud putant esse caussae, cur non sit analogia; quod Lucilius scribit: Decuis, siue decusis est. qui errant; quod Lucilius non debuit dubitare, quod vtrumque: nam in aere vsque ab asse ad centussis numerus aes adsignificat, et eius numero finiti casus omnes a dupondio sunt. quod dicitur a multeis duobus modeis, hic dupondius, et hoc dupondium, vt hoc gladium, et hic gladius. a tressibus virilia multitudinis hei tresses et heis tressibus, cum sit singulare

hoc tressis ab eo, sic deinceps ad centussis. Deinde *numerus aes non significat. numeri, qui aes non significant vsque a quattuor ad centum, tripliceis habent formas; quod dicuntur hei quattuor, hae quattuor, haec quattuor; cum peruentum est ad mille, quartum adsumit singulare neutrum, quod dicitur hoc mille denarium, a quo multitudinis fit millia denaria*†. Q*uare quom ad analogias quod pertineat, non est, vt omnia similia dicantur. sed vt in suo quaeque genere similiter declinentur; stulte quaerunt, cur as, et dupondius, et tressis non dicantur proportione: cum as sit simplex, dupondius fictus*†, *quod duo asses pendebat, tressis ex tribus aeris, quod sic pro assibus nonnunquam aes dicebant antiqui. a quo dicimus assem tenentes:* Hoc *ab aere, aeneaq. libra; et mille aeris legasse. quare, quod a tressis vsque ad centussis numeri eiusmodi sunt compositi; eiusmodi habent similitudinem: dupondius, quod dissimilis est, vt debuit, dissimilem habet rationem.* Sic *as, quoniam simplex est, ac principium, et vnum significat, et multitudinis habet suum infinitum: dicimus enim asses, quos cum finimus, dicimus dupondius, et tressis. et sic porro. videtur mihi, quoniam finitum et infinitum habeat, similitudinem non habere, vtrumque item dici. eo magis, quod in ipseis vocabuleis vbi additur certus numerus, aliter atque in reliqueis dicitur.* Nam *sic loquuntur hoc mille denarium, non hoc mille denarij. et haec duo millia denarium, non duo millia denarij.* Si *esset denarij in recto casu, atque infinitam multitudinem significa-*

† denarium

† dictus

ret, tunc in patrico denariorum dici oportebat. et non ſolum in denarijs, victoriateis, drachmeis, nummeis, ſed etiam in vireis idem ſeruari opartere. cum dicimus iudicium fuiſſe triumuirum, decemuirum, non trium uirorum, decemuirorum. Numeri antiqui habent analogias, quod omnibus eſt una nouenaria regula, duo actus, tres gradus, ſex decuriae; quae omnia ſimiliter inter ſe reſpondent. regulae eſt numerus nouenarius, quod ab vno nouem cum peruenimus, rurſus redimus ad vnum, et hinc vnum et nongenta ab vna ſunt natura nouenaria. ſic ab octonaria, et deorſum verſus ad ſingularia perueniunt. Actus primus eſt ab vno ad nongenta. ſecundus a mille ad nongenta millia; quod idem valebat vnum, et mille; vtrumque ſingulari numero appellant. Nam vt dicitur, hoc vnum, haec duo millia, et ſic deinceps multitudineis: in duobus actibus reliqui omnes item numeri. gradus ſingularis eſt in vtroque actu ab vno ad nouem. denarius gradus adecem ad nonaginta: centenarius ad nongenta. ita tribus gradibus ſex decuriae fiunt, tres milliariae, et tres minores. antiqui heis numereis fuerunt contenti. Ad hos tertium et quartum actum a deciens minora impoſuerunt vocabula, neque ratione, ſed tamen non contra eſt eam, de qua ſcribimus, analogiam. Nam vt deciens cum dicatur, hoc deciens, vt hoc mille, huius mille, vt ſit vtrumque ſine caſibus vocis, dicemus vt hoc mille, huius mille, ſic hoc deciens, huius deciens; nec eo minus in altero, quod eſt mille, praeponemus hei mille, horum mil-

le. Quoniam in eo est nomen commune, quam vocant ὁμωνυμίαν obliqui casus; ab eodem capite vbi erit ὁμωνυμία, quo minus dissimiles fiant, analogia non prohibet. Itaque dicimus hic Argus, cum hominem dicimus; cum oppidum Graecanice hoc Argos, Latine hei Argei item faciemus. eadem vox nomen et verbum significabit, vt in casus, et in tempora dispariliter declinetur, vt faciamus a Meto, quod nomen est, Metonis, Metonem, quod verbum meto, metis, metam, metebam. Reprehendunt, cum ab eadem voce plura sunt vocabula declinata, et sunt, quas συνωνυμίας appellant, vt Sappho, et Alcaeus, et Alcaeo, sic Geryon, et Geryones, et Geryonas. in hoc genere, quod casus perperam permutant, quidam non reprehendunt analogiam, sed qui eis vtitur imperite. quod quisque caput pertenderit, sequi debet eius consequentias casus in declinando; ac non facere, cum dixerit recto casu Alcaeus, in obliqueis dicere Alcaeoni, et Alcaeonem: quod si institerit, et non secutus erit analogias. Reprehendum† Aristarchum, quod haec nomina Melicertes, et Philomedes similia neget esse, quod vocandei casus habet alter Melicerta, alter Philomede. Sic qui dicat lepus et lupus non esse simile, quod alterius vocandei casus sit lupe, alterius lepus. Sic socer, macer, quod in transitu fiat ab altero trisyllabum soceri, ab altero bisyllabum macri. De hoc, et si supra responsum est cum dixi de lana†, heic quoque amplius adijciam; similia non solum a facie dici, sed etiam ab aliqua coniuncta

† Reprehendunt)

† lucerna)

vi et potestate, quae et oculeis, et auribus latere soleat. itaque saepe gemina facie mala negamus esse similia, si sapore sunt alio. Sic equos eadem facie nonnullos negamus esse simileis in nationes ex procreante dissimileis. Itaque in hominibus emendeis, si natione alter est melior, emimus pluris: atque in heisce omnibus similitudines non sumimus tantum a figura, sed etiam aliunde, vt in equeis aetas, vt in heis cuiusmodi faciant pullos, vt in pomeis, quo sint succo. si igitur idem sequitur in similitudine verborum quis reprehendendus non est. quare dissimilitudinum discernendarum caussa nonnumquam vt pronomen adsumitur, sic casum aliquem adsumi, vt in heis nemus, lepus; hic lepus, hoc nemus. Itaque (differunt, ac dicuntur † hei lepores, haec nemora, sic aliud siquid adsumptum erit extrinsecus, quo similitudo penitus perspici possit: non enim erit remotum a natura. neque enim magnetes lapides duo inter se similes sint, nec ne, perspicere possis, nisi minutum extrinsecus prope apposueris ferrum, quod similes lapides similiter ducunt, dissimiliter dissimiles. *Quod ad nominationum analogiam pertinet, ita declinatum arbitror, vt omnia, quae dicuntur contra, ad respondendum ab heis sumi fontibus possit.* *Quod ad verborum rationem attinet, cum partes sint quattuor temporum, personarum, generum, diuisionum; ex omni parte quoniam reprehendunt, ad singula respondebo. Pri-*

† discedunt, ac diducuntur

†mille) †legi

mum quod aiunt analogias non seruari in temporibus, cum dicant lego legi legam, et sic simile†alia; nam quae sunt vt legeram†perfectum significare, duo reliqua legam, et lego incboatum; iniuria reprebendunt. Nam *ex eodem genere, et diuisione idem verbum, quod sumptum est, per tempora traduci potest: vt discebam disco discam, et eadem perfecti sic didiceram didici didicero; ex quo licet scire verborum rationem constare.* Sed *eos, qui trium temporum verba pronuntiare velint, scienter id facere scire licet.* Item *illos, qui reprebendunt, quod dicimus amor amabor amatus sum.* Non *enim debuisse in vna serie vnum verbum esse duplex, cum duo simplicia essent.* Neque *ex diuisione, vniusmodi paene verba discrepant inter se.* Nam *infecta omnia simplicia similia sunt, et perfecta duplicia inter se paria in omnibus verbeis, vt beic, amabar, amor, amabor, amatus ero. quare item male dicunt ferio, feriam, percussi; quod est ordo feriam, ferio, feriebam, et item percussi, percutio, percutiam,* Sic *deinceps in reliqueis temporibus reprebendenti responderi potest. Similiter errant, qui dicunt ex vtraque parte verba omnia commutare syllabas oportere, vt in beis pungo pungam pupugi, tundo tundam tutudi. dissimilia enim conferunt, verba infecta cum perfectis.* Quod *si infecta modo conferrent, omnia verbi principia incommutabilia viderentur; ut in beis, pungebam pungo pungam.* Et *contra ex utraque parte commutabilia, si perfecta ponerent, ut pupugeram, pupugi,*

pupugero. Item male conferunt, fui sum ero, quod fui est perfectum, cuius series sibi, ut debet, in omnibus personeis et formeis constat, quod est, fueram fui fuero, de infecteis sum, quod nunc dicitur, dicebatur esum. et in omnibus personeis constabat, quod dicebatur esum es est, eram eras erat, ero eris erit. sic huiusmodi cetera seruare analogiam uidebis. Etiam in hoc reprehendunt, quod quaedam uerba neque personas habent ternas, neque tempora terna. id imperite reprehendunt, ut si quis reprehendat naturam, quod non uniusmodi finxerit animaleis† omneis. Si enim natura non omnes formae uerborum terna habeant tempora, ternas personas: non habent totidem uerborum diuisiones: quare cum imperamus naturae, quod infecta solum habet. cum et praesenti, et absenti imperamus, fiunt terna, ut lege, legito, legat. perfectum enim imperat nemo. contra quae sunt fatendei, ut lego legis legit, nouena fiunt uerba infecti, nouena perfecti. Quo circa non si genus cum genere discrepat, sed in suo quisque genere si quid deest, requirendum: ad haec addita si erunt ea, quae de nominatiueis supra sunt dicta, facilius omnia soluentur. Nam ut illeic extremum caput rectos casus, sic heic in forma est persona eius, qui loquitur, et tempus praesens, ut scribo, lego. quare ut illeic fit, sic heic item acciderit in formula, ut aut caput non sit, aut ex alieno genere sint proportione eadem, quae illeic dicimus, cur nihilominus seruetur analogia: item sicut illeic caput suum habebit, et in obliqueis ca-

† animanteis)

sibus transitio erit in aliquam formulam, qua adsumpta reliqua facilius possunt videri verba unde sint declinata. Fit *enim vt rectus nonnumquam sit ambiguus, vt in hoc verbo volo, quod id duo significat vnum, a voluntate, alterum a volando.* Itaque *a volo intellegimus et volare, et uelle.* Qui*dam reprehendunt, quod pluit, et luit dicamus in praeterito, et praesenti tempore, cum analogiae sui cuiusque temporis uerba debeant discriminare; falluntur, nam est, ac putant, aliter, quod in praeteritis* V *dicimus longum luit, pluit; in praesenti breue luit, pluit.* Ideoque *in uenditionis lege fundi ruta caesa ita dicimus, ut* V *producamus.* Item *reprehendunt quidam, quod putant idem esse sacrifico, et sacrificores; lauat, et lauatur. quod sit an non, nihil commouet analogiam; dum sacrificat, qui dicat, seruet sacrificabo, et sic per totam formam. nec dicat sacrificandus, aut sacrificatus sum. haec enim inter se non conueniunt. apud* Plautum *cum dicit:* Piscis *ego credo, qui vsque dum uiuunt, adlauant, diu minus lauari, quam haec lauat* Phronesium. *adlauant lauari non conuenit; ut* T *sit postremum, sed* R, *ut lauantur. analogia adlauari reddit, quod* Plauti, *aut librarij mendum fuit. si est, non ideo analogia, sed qui scripsit, est reprehendendus. omnino et lauant, et lauantur dicitur separatim recte in rebus certeis quod puerum nutrix lauat, puer a nutrice lauatur, nos in balineis et lauamus, et lauamur.* Sed *consuetudo alterutrum cum satis haberet, in toto corpore potius utimur la:*

uamur, in partibus lauamus. quod dicimus lauo manus, sic pedes, et cetera. Quare et in balineis non recte dicunt laui, laui manus recte. sed quoniam in balineis lauor, lauatus sum, sequitur. ut contra, quoniam est soleo, oportet dici solui, ut Cato, *et* Ennius *scribunt, non ut dicit uolgus solitus sum debere dixi. neque propter haec, quod haec quoq. discrepant in sermone pauca, minus est analogia, ut supra dictum est. Item cur non sit analogia, adferunt, quod a similibus similia non declinantur, ut ab dolo, et colo: ab altero enim dicitur dolaui, ab altero colui. In quibus adsumi solet aliquid, quo facilius reliqua dicantur, ut in* Myrmecidis *operibus minutis solet fieri. igitur in uerbeis temporalibus quom similitudo saepe sit confusa, ut discerni nequeat, nisi transieris in aliam personam, aut in tempus, quae praeposita sunt, nosse. similia intelleguntur, cum transitum est in aliam personam, quod alterum est dolas, alterum colis. Itaque in reliqua forma uerborum suam uterque sequitur formam, utrum in secunda forma uerborum temporale habeat in extrema syllaba* AS, *ac si ad discernendas dissimilitudines interest; quo circa quare ibi potius index analogiae, quam in prima? quod ibi abstrusa est dissimilitudo, ut apparet in beis meo, neo, uebo. ab beis enim dissimilia fiunt transitu. quod sic dicuntur, meas, nes, uebis, quorum unumquodque suas conseruat similitudinis formas. Analogiam item de beis, quae appellantur participia, reprehendunt multa iniuria. Nam non*

debent duci terna a ſinguleis uerbeis, amaturus, amans, amatus, quod eſt ab amo amans et amaturus: ab amor amatus. Illud analogia quod praeſtare debet, in ſuo quidque genere habet caſus, ut amatus amato amati, et ſic in mulieribus, amata amatae: item amaturus eius modi habet declinationes. amans paulo aliter, quod hoc genus omnia ſunt in ſuo genere ſimilia proportione. ſic uirilia et muliebria ſunt eadem. De eo, quod in priore libro extremum eſt, ideo non eſt analogia; quod, qui de ea ſcripſerint, aut inter ſe non conueniant, aut in quibus conueniant, ea cum conſuetudinis diſcrepant uerbeis utcumque. Sic enim omneis repudiandum eſt arteis; quod in medicina, et in muſica, et in alijs multeis diſcrepant ſcriptores. item in quibus conueniunt, ut ſcripteis, ſic etiam re repudiant. †nam† quod ita dicitur, non ſit ars, ſed artifex reprehendendus, qui debet in ſcribendo non uidiſſe uerum: non ideo non poſſe ſcribi uerum. qui dicit hoc monti, et hoc fonti, cum alij dicant hoc monte et hoc fonte; ſic alia, quae duobus modeis dicuntur, cum alterum ſit uerum, alterum falſum; non uter peccat, tollit analogias; ſed uter recte dicit, confirmat: et quemadmodum is, qui cum peccat in beis uerbeis, ubi duobus modeis dicuntur, non tollit rationem, cum ſequitur falſum: ſic etiam in heis, quae non duobus dicuntur, ſiquis aliter putat dici oportere, atque oportet, non ſcientiam tollit orationis, ſed ſuam inſcitiam denudat.

† pugnant) † natura

Quibus rebus ſolui arbitraremur poſſe, quae dicta ſunt priore libro contra analogiam, ut potui breui

percurri

percurri. Ex quibus si id confecissent, quod volunt, vt in lingua Latina esset anomalia; tamen nihil egissent: ideo, quod in omnibus partibus mundi vtraque natura inest; quod alia inter se, alia sunt sicut in animalibus dissimilia vt equus, bos, ouis, homo, item alia in vnoquoque horum genere inter se similia innumerabilia. Item in piscibus dissimilis muraena lupo, heis soleae, hae muraenae, et mustellae, sic alijs. vt maior ille numerus sit similitudinum earum, quae sunt separatim in muraeneis, separatim in aselleis, sic in generibus alijs. Quare cum in inclinationibus verborum numerus sit magnus a dissimilibus verbeis ortus, quod etiam vel maior est, in quibus similitudines reperiuntur; confitendum est esse analogias. Itemque cum ea non multo minus, quam in omnibus verbeis patiatur vti consuetudo communis; fatendum illud, quodammodo analogiam sequi nos debere vniuersos, singulos autem, praeterquam in quibus verbeis offensura sit consuetudo communis. quod vt dixi, aliud debet praestare populus, aliud e populo singuli homines. Neque id mirum est, cum singuli quoque non sint eodem iure. nam liberius potest poeta, quam orator sequi analogias. Quare, cum hic liber id, quod pollicitus est demonstraturum, absoluerit, faciam finem. proximo deinceps de declinatorum verborum forma scribam.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber nonus.

IN VERBORVM DECLINATIONIbus *diſciplina loquendei diſsimilitudinem, an ſimilitudinem ſequi deberet, multi quaerunt.* Cum *ab heis ratio, quae a ſimilitudtne oriretur, vocaretur analogia, reliqua pars appellaretur anomalia: de qua re primo libro, quae dicerentur, cur diſſimilitudinem ducem habere oporteret, dixi.* Secundo *contra; quae dicerentur, cur potius ſimilitudinem conueniret praeponi. quarum rerum, quod nec fundamenta, vt debuit, poſita ab vllo, neque ordo, ac natura, vt res poſtulat, explicata, ipſe eius rei formam exponam.* Dicam *de quattuor rebus, quae continentur declinationibus verborum. quid ſit ſimile, ac dimiſsile; quid ratio, quam appellant* λόγον*; quid proportio, quod dicunt* ἀνάλογον*; quid conſuetudo: quae explicatae declarabunt analogiam et anomaliam, vnde ſit, quid ſit, cuiuſmodi ſit.* De *ſimilitudine et diſsimilitudine ideo primum dicendum, quod ea res eſt fundamentum omnium declinationum, ac continet rationes verborum.* Si*mile eſt, quod res plerasque videtur habere eaſdem, quas illud cuiuſque ſimile.* Di*ſsimile eſt, quod videtur eſſe contrarium: huius minimum ex duobus conſtat omne ſimile, item diſsimile. quod nihil*

potest esse simile, quin alicuius sit simile. item nihil dicitur dissimile, quin addatur quoius id sit dissimile. sic dicitur similis homo homini, equus equo; et dissimilis homo equo: nam similis est homo homini, ideo quod easdem figuras membrorum habent, quae eos diuidunt ab reliquorum animalium specie: in ipseis hominibus simili de caussa vir viro similior, quam vir mulieri, quod plures habent easdem partes; et sic senior seni similior, quam puero. Eo porro similiores sunt, qui facie quoque paene eadem, habitu corporis simili. Itaque qui plura habent eadem, dicuntur similiores; qui proxime accedunt ad id, ut omnia habeant eadem, vocantur gemini simillimi. Sunt, qui in eis naturas rerum putent esse; simile, dissimile; neutrum, quod alias vocetur non simile, alias non dissimile. Sed quamuis tria sint; simile, dissimile neutrum; tamen potest diuidi etiam in duas parteis, sic: quodcumque conferas, aut simile esse, aut non esse simile. esse et dissimile, si videatur esse, vt dixi: neutrum, si in neutram partem praeponderet, vt si duae res, quae conferuntur, vicenas habent parteis, et in heis denas habeant easdem, denas alias ad similitudinem et dissimilitudinem aeque animaduertendas. hanc naturam plerique subijciunt sub dissimilitudinis nomen. Quare quoniam fit, vt potius de vocabulo, quam de re controuersia esse videatur; illud est potius aduertendum, cum simile esse dicitur quid, cui parti simile dicatur esse: in hoc enim solet esse error, quod potest fieri, vt homo homini simile sit, et non sit, vt multas partes habeat simileis: et

ideo dici possit simileis habere oculos, manus, pedes, sic alias res separatim, et vna plures. Itaque, quod diligenter videndum est in verbeis, quas parteis, et quot modeis oporteat ut simileis dicantur, vt infra apparebit; is locus maxime lubricus est. Quid enim similius potest videri indiligenti, quam duo verba haec, suis, et suis? quae non sunt, quod alterum significat suere, alterum suem. Itaque similia esse vocibus, ac syllabeis confitemur, dissimilia esse partibus orationis videmus; quod alterum habet tempora, alterum casus, quae duae res vel maxime discernunt analogias. Item; propinquiora genere inter se verba similem saepe pariunt errorem, vt in hoc, quod nemus, et lepus videntur esse simile, quod vtrumque habuerit eundem casum rectum; sed non est simile, quod eis certae similitudines opus sunt, in quo est, vt in genere nominum sint eodem, quod in heis non est: nam in virili genere est lepus, et neutro nemus. dicitur enim hic lepus, et hoc nemus, si eiusdem generis essent, vtrique praeponeretur idem, ac diceretur, aut hic lepus, et hic nemus, aut hoc lepus, et hoc nemus: quare, quae et cuiusmodi sunt genera similitudinum ad hanc rem, perspiciendum ei, qui declinationes verborum proportione sintne, quaeret. Locum hunc, quod est difficilis, qui de heis rebus scripserunt, aut vitauerunt, aut inceperunt, neque adsequi potuerunt. itaque in eo dissensio, neque ea vniusmodi apparet. nam alij de omnibus vniuerseiss discriminibus posuerunt numerum, vt Dionysius Sidonius, qui scripsit eas esse

septuaginta vnam : alij partes eius, quae habent casus: cuius eadem hic cum dicat esse discrimina quadraginta septem. Aristoteles rettulit in litteras quattuordecim, Nestocles Parmenisius in litteras octo ; sic alij pauciora, aut plura . quarum similitudinum, si esset origo recte capta, et inde orsa ratio, minus erraret in declinationibus verborum . quarum ego principia prima duorum generum sola arbitror esse, ad quae similitudines exigi oporteat: e queis vnum positum in verborum materia, alterum vt in materiae figura, quae ex declinatione sit. Nam debet esse vnum, vt verbum verbo, vnde declinetur, sit simile. alterum vt e verbo in verbum declinatio, ad quam conferatur, eiusdem modi sit: alias enim a similibus verbeis similiter declinantur, vt ab herus ferus, hero fero: alias dissimiliter herus ferus, heri ferum. cum vtrumque et uerbum verbo erit simile, et declinatio declinationi; tum denique dicam esse similem, ac duplicem, et perfectam similitudinem habere id, quod postulat analogia. Sed ne astutius videar posuisse duo genera esse similitudinum sola, cum vtriusque inferiores species sint plures; si de heis reticuero, vt mihi relinquam latebras, repetam ab origine similitudineis, quae conferendeis verbeis, et inclinandeis sequendae, aut vitandae sint. Prima diuisio in oratione, quod alia verba nusquam declinantur, vt haec vix, mox; alia declinantur, vt a limo limabo, a fero ferebam : et cum nisi in heis verbeis, quae declinantur, non possit esse analo-

gia, qui dicit simile esse mox, et nox, errat; quod non est eiusdem generis vtrumque verbum; cum nox succedere debeat sub casuum ratione, mox neque debeat, neque possit. Secunda diuisio est de heis verbeis, quae declinari possunt, quod alia sunt a voluntate, alia a natura. Voluntatem appello, cum vnusquisque a nomine alio imponit nomen, vt Romulus Roma. Naturam dico, cum vniuersi acceptum nomen ab eo, qui imposuit, non requirimus, quemadmodum id velit declinari, sed ipsi declinamus, vt huius Romae, hanc Romam. De heis duabus partibus voluntaria declinatio refertur ad consuetudinem, naturalis ad rationem. Quare proinde, ac simile, conferri non oportet, ac dicere, vt sit a Roma Romanus, sic ex Capua dici oportere Capuanus, quod in consuetudine vehementer nutat; † quod declinantes imperite rebus nomina imponunt, a quibus cum accepit consuetudo, turbulenta necesse est dicere: itaque neque Aristarchus, neque alij in analogijs defendendam eius susceperunt caussam. Sed, vt dixi, hoc genere declinatio in communi consuetudine verborum aegrotat, et languescit; quod oritur e populi multiplici imperio. itaque in hoc genere in loquendo magis anomalia, quam analogia. Tertia diuisio est, quae verba declinata natura: ea diuiditur in parteis quattuor. In vnam primam, videlicet, quae habet casus, neque tempora habet, vt docilis, facilis: in alteram, quae tempora habet, neque casus, vt docet, facit: in tertiam, quae vtraque

† aegrotat

habet, vt docens, faciens: in quartam, quae neutrum, vt docte. Ex hac diuisione singuleis partibus tres reliquere dissimiles. Quare nisi in sua parte inter se collata erunt verba, si non conueniunt, non erit ita simile, vt debeat facere idem. in articuleis vix adumbrata est analogia: et magis vocum, quam rerum. in nominibus magis expressa: ac plus etiam in vocibus, ac similitudinibus, quam in rebus suam optinet rationem. etiam illud accedit, in articuleis habere analogias ostendere sit difficile, †nomina tuum quod singula sint verba, heic contra facile, quod magna sit copia similium nominum†. Quare non tam hanc partem ab illa diuidendum; quam illud videndum, vt satis sit verecundi, etiam illam in eandem harenam vocare pugnatum. Vt in articuleis duae partes finitae, et infinitae; sic in vocabuleis duae, vocabulum, et nomen. Non enim idem, oppidum, et Roma; cum oppidum sit vocabulum, Roma nomen: quorum discrimen in heis reddendeis rationibus alij discernunt, alij non. nos sicubi opus fuerit, quid sit, et cur, adscribimus vniuscuiusque partes. quoniam species plures, de singuleis dicam. Prima pars casualis diuiditur in parteis duas, in nominatiuum, scilicet, quod finitum et infinitum est vt hic, et quis. de heis generibus duobus vtrum sumpseris, cum reliquo non conferendum, quod inter se dissimiles habeant analogias, nominatus. vt similis sit nominatus, habere debet, vt sit eodem genere, specie eadem, sic casu, exitu. et genere, vt si nomen est, quod conferas, sit nomen. specie simile, vt non solum, sed vtrumque sit viri

le.caſu ſimile,vt ſi alterum ſit dandei,item alterum ſit dandei, quo cum conferas.exitu,vt quas vnum habeat extremas litteras,eaſdem alterum habeat. Ad hunc quadruplicem ſontem ordines diriguntur bini; vni tranſuerſi, alteri directi, vt in tabula ſolet,in qua latrunculeis ludunt. Tranſuerſi ſunt, qui a recto caſu obliqui declinantur, vt albus albi albo; directi ſunt, qui a recto caſu in rectos declinantur, vt albus alba album: vtrique ſunt partibus ſeneis. Tranſuerſorum ordinum partes appellantur caſus, directorum genera; vtreiſque inter ſe implicateis, forma. Dicam prius de tranſuerſeis. Caſuum vocabula alius alio modo appellauit. nos diecemus, qui nominandei cauſſa dicitur, nominandei; vel nominatiuum. * DESVNT PAGINAE TRES. * *et ſcopae dicitur vna ſcopa. aliter enim natura, quod priora ſimplicibus, poſteriora coniuncteis rebus vocabula ponuntur. ſic bigae, ſic quadrigae a coniunctu dictae. itaque non dicitur, vt haec vna, lata, et alba; ſic vna biga, ſed unae bigae: neque vt dicitur, vt hae duae latae albae, ſic hae duae bigae, et quadrigae. Item figura verbi qualis ſit refert, quod in figura vocis alias commutatio ſit in vno verbo in medio, vt curſo curſito; alias in extremo, ut doceo docui; alias communis, ut lego legi. Refert igitur, ex quibus littereis quodque uerbum conſtet, maxime extrema, quod ea in pleireiſque commutantur. quare, in heis quoque partibus ſimilitudines ab alijs male, ab alijs bene; quod ſolent ſumi in caſibus conferendeis recte, an perperam uiden*

dum. ſed vbicumque commouentur litterae, non ſolum hae ſunt animaduertendae, ſed etiam quae proximae ſunt, neque mouentur: haec enim vicinitas aliquantum poteſt in verborum declinationibus. in queis figureis non ea ſimilia dicemus, quae ſimileis res ſignificant; ſed quae ea forma ſint, vt eiuſmodi res ſimilia ex inſtituto ſignificare plerumque ſoleant. vt tunicam virilem, et muliebrem, dicimus non eam, quam habet vir, aut mulier; ſed quam habere ex inſtituto debet. poteſt enim muliebrem vir, virilem mulier habere; ut in ſcaena ab actoribus haberi videmus: ſed eam dicimus muliebrem, quae de eo genere eſt, quo indutu mulieres, vt vterentur, eſt inſtitutum. vt actor ſtolam muliebrem. ſic Perperna, et Caecina, et Purpurina† figura muliebria dicuntur habere nomina, non mulierum. Flexurae quoque ſimilitudo videnda ideo, quod alia verba quam vim habeant, ex heis verbeis, vnde declinantur, apparet, vt quemadmodum oporteat; vt a praetor conſul, praetori conſuli. Alia ex tranſitu intelleguntur, vt ſocer macer; quod alterum fit ſocerum, alterum macrum: quorum vtrumque in reliqueis a tranſitu ſuam uiam ſequitur et in ſingularibus, et in multitudinis declinationibus. hoc fit ideo, quod naturarum genera ſunt duo, quae inter ſe conferri poſſunt: vnum, quod per ſe videri poteſt, vt homo et equus: alterum ſine adſumpta aliqua re extrinſecus perſpici non poſsit, vt eques, et equito: vtrumque enim dicitur ab equo: quare hominem homini ſimilem eſſe, aut non eſſe, ſi con-

† Spurina)

tuleris ex heis ipseis homini animaduerseis scies. Ac duo inter se similiterne sint longiores, quam sint eorum fratres, dicere non possis, si illeis breuiores, cum quibus conferuntur, quam longi sint ignorentur. sic latiorum, atque altiorum, item cetera eiusdem generis sine adsumpto extrinsecus aliquo perspici similitudines non possunt. Sic igitur quidam casus, quod ex hoc genere sunt, non facile est dicere similes esse, si eorum singulorum solum animaduertas voces, nisi adsumpseris alterum, quo flectitur in transeundo vox.

Quod ad nominatuum similitudines animaduertendas arbitratus sum satis esse|augere, † haec sunt. Relinquitur de articuleis. in quibus quaedam eadem, quaedam alia. De quinque enim generibus duo prima habent eadem, quod sunt et virilia, et muliebria, et neutra; et quod alia sunt, vt significent vnum, alia vt plura; et de casibus, quos habent quinos. nam vocandei voce notatus non est. proprium illud habent, quod partim sint finita, vt hic et haec; partim infinita, vt quis et quae; quorum, quoad adumbrata, et tenuis analogia; in hoc libro plura dicere non necesse est.

†tangere)

Secundum genus, quae verba tempora habent, neque casus, sed habent personas, eorum declinatuum species sunt sex. Vna, quae dicitur temporalis, vt legebam, gemebam; lego, gemo. Altera personarum, vt sero, meto; seris, metis. Tertia rogandei, vt scribone, legone; scribisne, legisne? Quarta respondendei, vt fingo, pingo; fingis, pingis. Quinta optandei, vt dicerem,

facerem; dicam, faciam. Sexta imperandei, ut cape, rape; capito, rapito. Item sunt declinatuum species quattuor, quae tempora habent sine personeis in rogando, ut foditurne? seriturne? et fodieturne? sereturne? ab respondendei specie eaedem figurae fiunt extremeis syllabeis demptis. optandei species, ut uiuatur, ametur; uiueretur, amaretur. Imperandei declinatus sintne, habet dubitationem: et earum sit ne haec ratio, paretur, pugnetur; parari, et pugnari. Accedunt ad has species a copuleis diuisionum quadrineis; ab infecti, et perfecti, emo, edo; emi, edi: a semel et saepius, ut lego, scribo; lectitaui, scriptitaui: faciendei, et patiendei, ut uro, ungo; uror, ungor. A singulari et multitudinis, ut laudo, culpo; laudamus, culpamus. huius generis uerborum, cuius species exposui, quam late quidque pateat, et cuiusmodi efficiat figuras, in libreis, qui de formuleis verborum erunt, diligentius expedietur. Tertij generis quae declinantur cum temporibus et casibus ac uocantur a multeis ideo participalia hoc est gerundi. * DESVNT PAGINAE TRES. * quemadmodum declinamus, quaerimus casus eius, etiam si is, qui finxit poeta aliquod uocabulum, et ab eo casu ipse aliquem perperam declinauit, potius eum reprehendimus, quam sequimur. Igitur ratio, quam dico, vtrobique est et in heis uerbeis, quae imponuntur; et in heis, quae declinantur: neque non etiam tertia illa, quae ex utroque miscetur genere. quarum unaquaeque ratioconlata cum altera, aut similis, aut dissimilis, aut saepe uerba alia,

ratio eadem; et nonnumquam ratio alia, uerba eadem. Quae ratio in amor amori, eadem in dolor dolori; neque eadem in dolor dolorem: et cum eadem ratio, quae est in amor et amoris, sit in amores et amorum; tamen ea, quod non in ea, quae oportet, confertur materia, per se solum efficere non potest analogias, propter disparilitatem uocis figurarum. quod uerbum copulatum singulare cum multitudine, ita cum est proportione, ut eandem habeat rationem; tum denique, ea ratio conficit id, quod postulat analogia, de qua deinceps dicam. Sequitur tertius locus, quae sit ratio, et proportio, quae a Graeceis uocatur ἀνάλογον; hinc dicta analogia. Ex eodem genere, quae res inter se aliqua parte dissimiles, rationem habent aliquam, si ad eas duas alterae res duae conlatae sunt, quae rationem habeant eandem; quod ea uerba bina habent eundem λόγον, dicitur utrumque separatim analogon; simul conlata quattuor, analoga. Nam ut in gemineis cum simile dicimus esse Menahemum Menahemo, de uno dicimus cum similitudinem esse in heis, de utroque uideatur. sic cum dicimus eandem rationem habere assem ad semissem, quam habet in argento libella ad sembellam, quid sit analogon, ostendimus; cum utrobique dicimus, et in aere, et argento esse eandem rationem: cum dicimus de analogia, ut sodalis, et sodalitas, ciuis et ciuitas, non est idem; sed utrumque ab eodem, ac coniunctum. sic analogon, et analogia idem non est, sed item† est congeneratum. Quare, si homines sustuleris, soda-

les substuleris, si sodales sodalitatem. Sic item *si substuleris λόγον, substuleris analogon; si id, analogiam. quae cum inter se tanta sint cognatione, debebit subtilius audiri, quam dici expectare; idest, cum dixero quid de vtroque, et erit commune, expectes, dum ego in scribendo transferam in reliquum.* Sed *vt potius tu persequare animo, haec fiunt in dissimilibus rebus. vt in numereis, si contuleris cum vno duo, sic cum decem viginti.* Nam *quam rationem duo ad vnum habent, eandem habent viginti ad decem.* In *nummeis in similibus, sic est ad vnum victoriatum denarius, sicut ad alterum victoriatum alter denarius.* Sic *item in alijs rebus omnibus pro portione dicuntur, in quo est: sic quadruplex natura, vt in progenie, vt est filius ad patrem; sic est filia ad matrem; et vt est in temporibus meridies ad diem, sic media nox ad noctem: hoc poetae genere in similitudinibus vtuntur. multum hoc acutissime geometrae: hoc in oratione diligentius, quam alij ab* A*ristarcho grammatici, vt cum dicunt proportione similia esse amorem amori, dolorem dolori.* Cum *item dissimile esse videant amorem dolori, quod est alio casu, item dolorem dolori. sed dicunt, quod a similibus nonnumquam rationes habent implicatas duas, vt sit vna directa, altera transuersa: quod dico, apertius sic fiet.* E*sto sic expositos esse numeros, vt in primo versu sit unum duo quattuor; in secundo decem uiginti quadraginta; in tertio centum ducenta quadringenta.* In *hac formula*

numerorum duo inerunt, quos dixi λόγους, qui diuersas faciunt analogias : unus duplex, qui est in obliqueis uersibus, quod est unus ad duo, sic duo ad quattuor : alter decemplex in directeis ordinibus, quod est unus ad decem, sic decem ad centum. Similiter in uerborum declinationibus est biuium, quod ab recto casu in recto : ita ut formulam similiter efficiant ; quod sit primo uersu hic albus ; huic albo, huius albi. Secundo haec alba, huic albae, huius albae. Tertio hoc album, huic albo, huius albi. Itaque fiunt per obliquas declinationes ex heis analogiae hoc genus. * DESVNT QVAEDAM. * *albius atrius, albio atrio : per directas declinationes albius, atrius ; albia atria : quae scilicet erit particula ex illa uicenaria† tria, quae scilicet centenaria formula analogiarum, de qua supa dixi. analogia, quae dicitur ; eius genera sunt duo. Vnum dijunctum sic est, ut unum ad duo, sic decem ad uiginti : alterum coniunctum, sicut est unum ad duo, sic duo ad quattuor : in hoc quod duo bis dicuntur ; et tum conferimus ad unum, et tum cum quattuor. Hoc quoque, natura dicitur quadruplex. sic a septem chordeis citharae, tamen duo dicuntur habere tetrachorda ; quod quemadmodum crepat prima ad quartam chordam, sic quarta ad septimam respondet : media est alterius prima, alterius extrema. Medici, in aegroteis septimos dies qui obseruant quarto die, ideo diligentius signa morbi aduertunt, quod quam rationem habuit primus dies*

ad quartum, eandem praesagit habiturum, qui est futurus ab eo quartus, et qui est septimus a primo: quadruplices deiunctae sunt in casibus uocabulorum, ut rex regi. Coniunctae sunt triplices in uerborum tribus temporibus, ut legebam lego legam. quod quam rationem habet legebam ad lego, hanc habet lego ad legam. in hoc fere omnes homines peccant, quod perperam tribus temporibus haec adijciunt, cum proportione uolunt pronuntiare. Nam cum sint uerba alia infecta, ut lego et legis, alia perfecta, ut legi, et legisti; et debeant sui cuiusque generis in coniungendo copulari: et cum recte sit ideo lego ad legebam. non recte est lego ad legi. quod legi significat, quid perfectum, ut hoc, tutudi, pupugi; tundo, pungo; tundam, pungam. item necatus sum, uerberatus sum; necabor, uerberabor. Iniuria reprehendunt, quod infecti inter se similia sunt, et perfecti inter se, ut tundebam, tundo, tundam; et tutuderam, tutudi, tutudero. Sic amabar, amor, amabor; et amatus eram, amatus sum, amatus ero. Itaque reprehendunt, qui contra analogias dicunt, cur dispariliter in tribus temporibus dicantur quaedam uerba natura, cum quadruplex sit natura analogia. id nonnumquam, ut dixi, pauciores uidetur habere partes, sic etiam alias plureis: ut cum est, quemadmodum ad tria unum et duo, sic ad sex duo et quattuor. quae tamen quadripartita comprehenditur forma, quod bina ad singula conferuntur, quod in oratione quoque nonnumquam reperietur. Sicut Diomedes confertur Diomedibus, sic dicitur ab Hercules Herculibus.

libus.et vt hae heic ab vno capite a recto casu in duos obliquos descendunt casus;sic contra multa a duobus capitibus recti casuum confluunt in obliquum unum. Nam vt ab heis recteis hei Boebiei *, hae* Boebiae *, fit heis* Boebieis *: sic est ab heis hei* Coeliei *, hae* Coeliae *, heis* Coelieis *.* A *duobus similibus similiter declinantur : vt fit in heis,nemus,olus,nemora,olera.Alia a dissimilibus similiter declinantur : vt in articuleis ab hic,iste;hunc, istum.* Analogia *fundamenta habet,aut a voluntate hominum,aut a natura verborum,aut re vtraque.voluntatem dico , impositionem vocabulorum ; naturam, declinationem vocabulorum,quo decurritur sine doctrina . qui impositionem sequetur , dicet : si simile in recto casu dolus , et malus ; fore in obliquo dolo ,et malo : si naturam sequetur , si sit simile in obliqueis Marco, Quincto,fore vt sit Marcum , Quinctum.qui vtrumque sequetur,dicet , si sit similis transitus , ut est in seruus serue ,fore vt sit item in ceruus cerue .*Commune *omnium est ,ut quattor figuras† vocis habeat proportione* †figura
declinatus . Primum *genus est ortum ab similitudine in recteis casibus .* Secundum *ab similitudine ,quae est in obliqueis .* Tertium *a similitudine, quae est in transitibus de casu in casum.*Primo *genere ab imposito ad naturam proficiscuntur : in secundo contra:in tertio ab vtroque .* Quo *circa etiam hoc tertium potest bifariam diuisum esse,tertium , et quartum dici , quod in eo vt prosas , et rosas potest dici , qui initia faciet analogiae, impositiones ab heis obliquas figuras declinare habe-*

M

bit, qui naturam, contra. qui ab utraque reliquas declinationes ab huiusmodi transitibus. Impositio est in nostro dominatu, nos in natura. quemadmodum enim quisque uult, imponit nomen; at declinat, quemadmodum uult natura. Sed quoniam duobus modeis imponitur uocabulum, aut re singulari, aut multitudine: singulari, ut cicer; multitudinis, ut scalae. Nec dubium est, quin ordo declinatuum, in quo res singulares declinantur, solae ab singulari aliquo casu proficiscantur, ut cicer ciceri ciceris: item contra in eo ordine, qui multitudinis erit solum, quin a multitudinis aliquo casu ordiri conueniat, ut scalae scaleis scalas. Aliud uidendum est, cum duplex natura copulata, ac declinatuum bini fiant ordines, ut est Mars Martis. Vnde autem ratio analogiae debuit ordiri, utrum ab singulari re in multitudinem, an contra? neque enim si natura ab uno ad duo peruenit; idcirco non potest amplius esse in docendo posterius, ut inde incipias, ut quod sit prius ostendas. Itaque illi, qui de omni natura disputant, atque ideo uocantur physici, tamen ex heis ab uniuersa natura profecti, retroque esse principia mundi ostendunt. Oratio cum ex littereis constat, tamen eam † grammatici littereis ostenderunt. quare in demonstrando, quoniam potius profecisse oportet ab eo, quod apertius est, quam ab eo, quod prius est, et potius ab incorrupto principio, ab natura rerum, quam ab libidine hominum: et haec tria, quae sequenda magis sunt, minus sunt in sin-

†de ca

gularibus, quam in multitudine, commodius potest ordiri. quod in heis principijs minus orationis uerbeis fingendeis, uerborum forma, facilius singularia uideri posse, quam ex singularibus multitudinis. haec ostendunt trabes trabs, duces dux. uidemus enim ex heis uerbeis trabes, duces, de extrema syllaba E *litteram exclusam, et ideo in singulari factum esse trabs, dux.* Contra *ex singularibus non tam uidemus, quemadmodum facta sint ex* B, *et* S *trabs, ex* C *et* S *dux.* Si *similitudinis rectus casus forte figura corrupta erit, id quod accidit raro, prius id corrigemus, quam inde ordiemur. obliqueis adsumere oportere figuras eas, quae non erunt ambiguae, siue singulares, siue multitudines; ex quibus id cuiusmodi debent esse, perspici possint. nam numquam alterum ex altero uidetur, ut Chrysippus scribit, quemadmodum pater ex filio, et filius ex patre; neque minus in fornicibus propter sinistram dextra stat, quam propter dextram sinistra; quapropter, ut ex recteis casibus obliqui, et ex obliqueis recti, et ex singularibus multitudines, et ex multitudinis singulares nonnumquam recuperari † possunt: principium id potissimum sequi debemus, ut in eo fundamentum sit in natura, quod in declinationibus ibi facilior ratio. facile enim est animaduertere peccatum magis cadere posse in impositiones eas, quae fiunt plerumque in recteis casibus singularibus: quod homines imperiti, et dispersi uocabula rebus imponunt, quocumq. eos libido inuitauit. natura in*

†reputari.

corrupta est plerumque suapte sponte, nisi qui eam vsu inscio deprauabit. Quare siquis principium analogiae potius posuerit in naturalibus casibus, quam in impositiueis, non multa in consuetudine occurrent. et vt a natura libido humana corrigitur, non ab libidine natura; quod, qui impositionem sequi voluerint, facient contra; sin a singulari quis potius proficisci volet, id illum facere oportebit ab sexto casu, qui est proprius. Latineis enim non est casus alius. Heis litterarum discriminibus facilius reliquorum varietatem discere poterit; quod ij habent exitus aut in A, vt ab hac terra: aut in E, vt ab hac lance: aut in I, vt ab hoc leui: aut in O, vt ab hoc caelo: aut in V, vt ab hoc versu. Igitur ad demonstrandas declinationes biceps vna haec.

Sed quoniam ubi analogia tria, vnum quod in rebus, alterum quod in uocibus, tertium quod in vtroque. duo priora simplicia, tertium duplex; animaduertendum haec, quam inter se habeant rationem. Primum ea, quae sunt discrimina in rebus, partim sunt quae ad orationem non attineant, partim quae pertineant. Non pertinent, vt ea, quae obseruant in aedificijs, et signeis faciendeis, ceterisque rebus artifices, e queis vocantur aliae harmonicae; sic item aliae nominibus alijs: sed nulla harum fit loquendo pars ad orationem. Quae pertinent res, eae sunt, quae verbeis dicuntur proportione, neque a similitudine quoque vocum declinatus habent, vt Iuppiter Marspiter, Ioui Marti. Haec enim genera nominum, et numero, et casibus similia sunt, propor

tione. ſimilia inter ſe, quod vtraque nomina ſunt, et virilia ſunt, et ſingularia, et caſu nominandei et dandei.

Alterum genus vocale eſt, in quo voces modo ſunt proportione ſimiles, non res: vt biga, bigae, nuptia, nuptiae. Neque enim in heis res ſingularis ſubeſt vna, cum dicitur biga, quadriga. neque ab heis vocibus, quae declinata ſunt, multitudinis, ſignificant quidquam. Ideo quod omnia multitudinis, quae declinantur ab vno, vt a merula merulae, ſunt eiuſmodi, vt ſingulari ſubiungantur: ſic merulae duae, caculae tres, faculae quattuor. Quare cum idem non poſſit ſubiungi: cum dicimus vnae bigae, quadrigae duae, nuptiae tres; ſed pro eo vnae bigae, binae quadrigae, trinae nuptiae; apparet non eſſe biga, et quadriga; et bigae, et quadrigae: ſed vt eſt huius ordinis vna duae tres, principium vna: ſic in hoc ordine altero, vnae binae trinae, principium eſt vnae.

Tertium genus eſt illud duplex, quoa dixi, in quo et res, et voces ſimiliter proportione dicuntur, vt bonus malus, boni mali. de quorum analogia et Ariſtophanes, et alij ſcripſerunt. Etenim haec denique perfecta, vt in oratione illae duae ſimplices inchoatae analogiae: de quibus tamen ſeparatim dicam, quod heis quoque vtimur in l. quendo. Sed prius de perfecta, in qua et res, et voces quadam ſimilitudine continentur: cuius genera ſunt tria, vnum vernaculum, ac domi natum, alterum aduenticium, tertium nothum ex peregrino heic natum. vernaculum eſt, vt ſutor, et piſtor; ſutori, et piſtori. Aduenticium eſt, vt Hectores, Ne-

stores; Hectoras, Nestoras. Tertium illud nothum, ut Achilles, et Peleus. de† genere multi vtuntur, non modo poetae, sed etiam plerique: haec primo omnes, qui soluta oratione loquuntur, dicebant, ut quaestorem, praetorem, sic Hectorem, Nestorem. Itaque Ennius ait: Hectoris natum de muro Troiano iactari. Actius hoc in tragoedijs largius a prisca consuetudine mouere coepit, et ad formas Graecas uerborum magis reuocare. et a quo Valerius ait: Actius Hectorem nollet facere, Hectora mallet. quod aduenticia pleraque habemus Graeca, se cutum, ut de notheis Graecanicos quoque nominatos plurimum haberemus. Itaq. ut heic alia Graeca, alia Graecanica, sic analogiae. e quibus quae sic nothae fiunt declinationes, de heis aliae sunt priscae, ut Bacchides, Chrysides; aliae minores, ut Chrysideis, Bacchideis; aliae recentes, ut Chrysidas, Bacchidas: cum heis omnibus tribus utantur nostri, maxime qui sequuntur media in loquendo, offendunt minimum. quod prima parum similia uidentur esse Graeceis, unde sint translata: tertia parum similia nostreis. Omnis analogiae fundamentum similitudo quaedam, ut dixi. quae solet esse, in rebus, in uocibus, et in utroque: in qua harum parte cumque sit in ferendo, et cuiusmodi, uidendum. Nam, ut dixi, neque rerum, neque uocis similitudo ad has dupliceis, quae in loquendo quaerimus, separatim satis est, quod utraque parte opus est simili, analogias uerborum exprimendas: quas ad loquendum ut perducas, accedere

debet usus. Alia enim ratio, qua facias uestimentum, alia quemadmodum utare uestimento. Vsui species uidentur esse tres. una consuetudinis ueteris; altera consuetudinis huius; tertia autem neutra. Vetera, ut cascus surus, casci suri: huius consuetudinis, ut albus caldus, albo caldo: neutra, ut scala falera, scalam faleram: ad quas accedere potest quarta, quae est mixta, ut amicitia, inimicitia; amicitiam, inimicitiam. Prima est, qua usi antiqui, et nos reliquimus. Secunda, qua nunc utimur. Tertia, qua utuntur poetae. Analogia non item ea definienda, quae dirigitur ad naturam uerborum, atque illa, quae ad usum loquendei. Nam prior definienda sic: Analogia est uerborum similium declinatio similis. Posterior sic: Analogia est uerborum similium declinatio similis non repugnante consuetudine communi. Ad quam harum duarum ad extremum additum erit hoc; ex quadam parte; poetica analogia erit definita. harum primam sequi debet populus, secundam omnes singuli e populo; tertiam poetae. Haec diligentius, quam apertius dicta esse arbitror. Sed non obscurius, quam de re simili definitiones grammaticorum sunt, ut Arusini, †Aristodemi, Aristoclis, item aliorum, quorum obscuritates eo minus reprehendendae, quod pleraeque definitiones re incognita propter summam breuitatem, non facile perspiciuntur, nisi articulatim sit explicata. Quare magis apparebit, si erit aperte de singuleis partibus: quid dicatur uerbum, quid similitudo

†Aristae)

verbi, quid declinatio, quid similitudo declinationis non repugnante consuetudine communi, quid ex quadam parte. Verbum dico orationis vocalis partem, quae sit in diuisa, et minima, si declinationem naturalem habeat. Similem, verbum verbo, tum quom et res, quam significat, et vocem, qua significatur, et in figura transitum declinationis parilem. Declinatio est, cum ex verbo in verbum, aut ex verbi discrimine, vt transeat mens, vocis commutatio fit aliqua. Similitudo declinationis, cum item ex aliqua figura in figuram transit, vt id transit, cum quo confertur. Adiectum est non repugnante consuetudine communi: quod quaedam verba contra vsum veterem declinata patietur, vt passa Hortensium dicere pro has ceruices, ceruix; quaedam non, vt si dicas pro fauces, faux. Vbi additur ex quadam parte, significat non esse in consuetudine in heis verbeis omneis parteis, vt declinatum amo, iuuo; amor, iuuor. Quid videretur analogia in oratione, et quas haberet species, et quae de heis sequenda viderentur, vt breui potui, informaui. Nunc in quibus non debeat esse, ac proinde ac debeat, soleat quaeri, dicam. Ea fere sunt quattuor genera: primum in id genus verbeis, quae non declinantur, analogia non debet quaeri, ut in heis nequam, mox, uix. De heis magis in alio, quam in alio erratur uerbo. dicunt enim non habere casus mox, et uix, nequam habere: quod dicamus hic nequam, huius nequam, huic nequam: cum intellegimus, aut hominis eius, qnem uolumus ostendere esse nequam, dicimus casus, et ei

praeponimus non, cuius putamus nequitiam. Quod uocabulum factum, ut ex non et uolo, nolo; sic ex ne et quidquam, item media extrita syllaba, coactum est nequam. Itaq. ut eum, quem putamus esse non hili, dicimus nihili; sic in quo putamus esse nequidquam, dicimus nequam. Secundo si unum solum habent casum in uoce, quod non declinentur, ut litterae omnes. Tertio si singularis est uocabuli series, neque habet cum qua comparari possit, ut esse putant caput capitis capite. Quartum si ea uocabula, quae conferuntur inter se, rationem habent, quam oportet, ut socer, socrus; socerum socrum. Contra in quibus debeat quaeri analogia, fere totidem gradus debent esse coniuncti. Primum ut sint res. Secundum ut earum sit usus. Tertium uti hae res uocabula habeant. Quartum ut habeant declinatus naturaleis. De primo gradu quod natura subest, et multitudinis, et singularis: dicimus hei asses, hosce asses, hic as, hunc assem: contra quod in numereis finiteis multitudinis natura singularis non est, dicimus hei duo, et hei tres: heis duobus, heis tribus. Secundo gradu si est natura, neque est usus, id genus ut sit discriminandum, ut fit in faba, et id genus. Non enim opus fuit, quae ut in serueis, item ex parte et uniuersa nominamus. * DESVNT QVAEDAM. *

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber decimus.

*

Huius libri nihil eſt reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

Liber vndecimus.

*

Ex Sosipatre libro primo. *Rure ordinatum arbustum.*

*

Ex eodem libro *Horum poëmatorum. Heis poëmateis.*

*

Ex eodem libro *Catinuli.*

*

Ex eodem libro Git, per omnes casus.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber duodecimus.

*

Huius libri nihil eſt reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber tertiusdecimus.

*

Ex Sosipatr, libro eprimo.

Oliuo, et osso.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber quartusdecimus.

*

Huius libri nihil est reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber quintus de-
cimus.

*

Huius libri nihil est reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber ſextusdecimus

*

Huius libri nihil eſt reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber ſeptimusdecimus

*

Huius libri nihil eſt reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

Liber octauus decimus.

*

Quibus nos in hoc libro proinde, vt nihil intersit, vte-mur indiscriminatim. Ex Nonio Marcello.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber nonus decimus.

*

Huius libri nihil eſt reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber vicesimus.

*

Huius libri nihil est reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber vicesimus primus.

*

Huius libri nihil est reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber vicesimus secundus.

*

Rure veni. Ex Sosipatre libro primo.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber vicesimus tertius.

*

Huius libri nihil est reliquum.

*

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA

liber uicesimus quartus.

*

Proloquium est sententia, in qua nihil desideratur.

Ex Gellio libro decimo sexto capite octauo.

*

Quom inde haurierint.

Ex Prisciano libro decimo.

*

*

Ex Rufino de metris Terentii.

Quare in huiusmodi loceis poni oportet notam in transuersum inter syllabas frequentius ad extremum uersum senarium, et similes; si pro longa breuem habebunt. vt in hoc:
Amicus summus meus, et popularis Geta.

Ex Lactantio de opificio dei capite quinto

*

Caput, quod ab eo capiant initium sensus ac nerui.

Ex Gellio libro decimo octauo capite duodecimo.

*

In priore verbo, graues prosodiae, quae fuerunt, manent; reliquae mutant.

Ex Donato actu quarto, scaena tertia Eunuchi.

*

Id praesente legatis omnibus, exercitu, pronuntiat.

Ex Diomede libro primo capite quarto.

*

Fixum.

Ex Prisciano libro septimo.

*

Auro ait; Alia ex Graeco sumpta, ex masculino in femininum transire; et A littera finiri: ὁ κοχλίας, haec cochlea; ὁ χάρτης, haec charta; ὁ γαυσάπης, haec gausapa.

*

Varro ait. Iuuenior et ſenior, comparatiui ſunt, per deminutionem: Senior, non ſatis ſenex; iunior, non ſatis iuuenis, vel intra iuuenem; ſicut pauperior, intra pauperem. Ex Seruio in quintum et ſextum Aeneidos.

*

Varro ait; quattuor foraminum fuiſſe tibias apud antiquos, et ſe vidiſſe tibias quattuor foraminum. Ex Acrone in artem poeticam Horatii.

*

SCRIPTORVM ET LIBRORVM NOMINA QVAE A VARRONE referuntur.

INCERTORVM.

DEORVM ATQVE HOMINVM NOMINA.

SACERDOTVM ET MAGISTRATVVM ET EORVM MINISTRORVM NOMINA.

Dialis

DEORVM ATQVE HOMINVM NOMINA.

SACERDOTVM ET MAGISTRATVVM ET EORVM MINISTRORVM NOMINA.

Dialis

P

ARBORVM HERBARVM ET FRVCTVVM NOMINA.

LOCA VRBIS ROMAE.

POPVLORVM GENTIVM LOCORVM AQVARVM NOMINA.

Corduba

DIERVM LVDORVM ET SACRORVM NOMINA.

LATINORVM VERBORVM

ac sententiarum Index.

LATINORVM VERBORVM ac sententiarum Index.

Partus

Senescens

Ff

Ff iii

Vniuer-

FINIS.

